

ئیمه و ئهوان

ناکۆکیه کاخمان له سههر چین؟

ناوی کتیب : ئیمه و ئهوان نا کوکیه گانمان له سه ر چین؟

— کۆمه لێک و تار —

نوسینی : نهوشیروان مستهفا

تیراژ : ۲۰۰۰۰ دانه

ژماره ی سپاردن : ۱۲۵۰ ی سالی ۲۰۰۹ ی پیدراوه

چاپ : چاپخانه ی زه رگه ته / سلیمانی — چاپی چواره م

نرخ : ۱۰۰ دینار

«ئەم كىتەپ بەشىكە لەو نوسىن و وتارانەى
كە نەوشىروان مستەفا ئەمىن لە ماوەى
سالى ۲۰۰۷ - ۲۰۰۸ نوسىويەتى و لە
رۆژنامەى «رۆژنامە» و سايىتى «سەبەى»دا
بلاوبونەتەو.»

پیرست

- ٥ ئەم پارلەمانەى ئیمە: لە خەمى كئ دان جگە لەخۆیان؟
- ٨ گۆران لێرەو دەس پئ ئەكا: جیاكردنەوہى حیزب لە حكومت
- كئ بەرپرسە لە جێبەجێ نەيونى مادەى ١٤٠؟
- ١٤ ئەمریکا، عەرەب یان كورد؟
- ٢٥ دیسانەوہ مادەى ١٤٠: ھەلسەنگاندنیكى جیاواز
- كێشەى نەوت: لە نیوان حكومەتى ناوەندى و
- ٣٨ حكومەتى ھەرێم دا
- ٤٤ حیزب و حوكم: ئەزمونى كوردستان
- ٥٥ ئیمە و ئەوان: ناكۆكیەكانمان لە سەر چين؟
- ٦٩ لە كوردستان بریارى شەر بە دەس كێشە؟
- ٧١ ھەلیكى میژویى بەلام لە دەس چو !
- نۆینەرایەتى كورد لە دەزگای بریاردانى سیاسى عیراق دا:
- ٧٣ چى كردوہ و ئەبو چى بكرایە؟
- ٨١ دواى ئەم ھەمو رەخنەى ئینجا چى؟
- ٨٩ پرسى كەركوك: كورد لە گەل توركمان چى بكات؟
- ٩٣ پرۆژەى ئاواكردنەوہى دێھاتى كوردستان
- ١٠ خۆبندنەوہیەكى كوردى بۆ ريكەوتنى ئەمەریكى - عیراقى

ئەم پارلەمانەى ئیەم:

لە خەمى كى دان جگە لە خوڤان؟ *

بەكەم پارلەمانى كوردستان كە ئەبو دواى ٦ مانگ بەپىرى رىككەوتنى ھەردو حیزبى گەرە و، دواى ٤ سال بەپىرى ئەو قانۇنەى رىكى خست بو، دوبارە بێتەو، بەلام بە ھۆى نەبونى وىستى سیاسى لای سەرکردایەتى ھەردو حیزب، ھەلبژاردن دوبارە نەبوو ھە تا ئەمەریكا ھاتەعیراق و رژیمی بەعسى روخان و، رێوشوێنى ھەلبژاردنى گشتى لە عیراق و لە كوردستانانا.

كاتى باسى پرۆسەى ھەلبژاردنەو ھە پارلەمانى كوردستان ھاتەكایەو ھە لە ناو خەلكدا بو بۆچون ھەبو:

١. یەكەمیان، داواى ئەكرد خەلك بەگەرمى بەشداری بكا لە ھەر ٣ ھەلبژاردنى كوردستاندا: ئەنجومەنى نیشتمانى كوردستان، ئەنجومەنى نوێنەرانی عیراق، ئەنجومەنى پارێزگاکان. ئەمانە وایان ئەزانی تەجربو ھە رابردو ھەرگیراوە. ئەمجارەیان پارلەمان كارا و چالاك ئەبن لە ئەنجامدانی فرمانەكانىدا.

دوهمیان، بى ھیوا بو لەم پارلەمانەش، پى وایو كۆپەكى ئەو ھە پێشو ئەبن و، ئەمیش كارا نابن، ئەركەكانى پى جێبەجێ ناكرى، چونكە بریار لە دەس سەرکردایەتى حیزبەكاندا ئەمێنیتەو ھە. لەبەر ئەو بەشداری لە ھەلبژاردنەكاندا ھیچ سودێكى راستەقینەى نابن.

من خۆم له گەڵ بۆچونی یەکەم بۆم، بە هیوا بۆم کە هیچ نەبێ پارلەمان هەندێ له ئەركەکانی جێبەجێ ئەکا، بە تایبەتی:

- چاودێری بودجەی سالانەی هەرێم و جۆری دابەشکردن و سەرف کردنی.
- لێپرسینەوهی وەزیرەکان و کاربەدەستانی وەزارەتەکان.

بە داخەوه ئێمەمانان کە بانگەشەمان بۆ بۆچونی یەکەم کرد و، داوامان لە هەمو دەنگدەران، لە کوردستان و لە دەرەوه، کرد بە پەرۆش و گەرمیەوه بچن بۆ دەنگدان دەرکەوت بە هەله چۆبوین، چونکە ئەمیش ئەگەر لەوی پێشو لاوازترنەبووێ ئازاتر نەبو.

ئەگەر بەهانهی پارلەمانی پێشو هەلگیرسانی شەڕێکی ناوخۆی خۆیناوی بو کە بەوان نەئەکوژایەوه، ئەوا ئێستا یەکییتی و پارتی بە هاوبەیمانێتیکی ستراتیجی بەرامبەر جۆری بەرپۆهبردنی کوردستان و جۆری بەشداری لە داوودەزگا ناوەندیەکانی عێراق بەستروانەوه ئەوه و، حیزبە کوردیەکان و تەنانهت رەنگە جیاوازهکانی تورکومان و مەسیحی و فەیلی و ئیزیدی و شەبەک و کاکەیی... لە ئیئتیلافیکی پارلەمانی و حکومەتی فراوان دا بەشداری و، مەترسی شەڕی ناوخر، هیچ نەبێ لەم قوناغەدا، لە گوێی نیه. ئەبێ چی کۆسپێله رێی ئەنجامدانی کارەکانیاندا بێ؟ ئەو کۆسپە: ئایا سەرکۆماری عێراقە؟ ئایا سەرۆکی هەرێمی کوردستانە؟ ئایا سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانە؟ ئایا سەرۆکی پارلەمانە؟ ئایا سەرکردایەتی یەکییتی و پارتیە؟

ئەندامانی بەرپۆزی پارلەمان!

وا خەریکە ماوهی قانونیتان لە تەواو بون نزیک ئەبێتەوه، کاتی ئەوه هاتوه حسابیکی سەرەتاییان لە گەڵ بکەین:

ئەگەر مەنتی پەسەندنی دەستوری عێراقمان بە سەرا ئەکەن، بەبێ هیچ ئیعتیرازی له سەر هیچ مادە و بڕگەیەکی، بە کۆی دەنگ... ئەوه جێگەی شانازی نەبو، چونکە ئەو دەستورە چەندین مادەیی نەشیوا و قابیلی گفتوگۆی تێدا بو، کە ئەبو ئیعتیرازی له سەر بگرن.

ئەگەر مەنتی نویسنی پرۆژەی دەستوری هەرێمی کوردستانمان بە سەردا ئەکەن، ئەو دەستورە بە پێشەکیە درێژە کالۆکەرچەکە یەوه و، بە هەمو مادە باش و خراپە درێژە کۆتەپەرستەکان و پێشکەوتووەکانیەوه باشترە بۆ خۆتانی ببەنەوه.

ئەگەر مەنتی ئەوهمان بە سەردا ئەکەن چەند قانونیکتان بۆ رێکخستنی وەزارەتە

یه کگرتوه کان و تازه داهینراوه کان داناوه، رهنگه نه وه شیرپه نجه ی گنده لئی هه لاوسانی بیرۆکراتی بئ به ره می له وه زاره ته کان دا کوشنده تر کرد بئ.

ئهگه رمنه تی نه وه مان به سه ردا ئه که ن هه مو جار، به فهرمانی سه رکردایه تی حیزیه کان، بۆ پشتیوانی و په سه ندنی هه ره شه ئاگراویه کانیا ن، له تورکیا و عیراق و ئیران ... به مه ئالۆزی سنوره کاننان گزرت کرده.

له ماوه ی ۳ سالی رابوردودا زیاتر له هه وت ملیار دۆلاری ئه مه ریکی له بودجه ی گشتی عیراقه وه هاتۆته سه ر بودجه ی حکومه تی هه رییمی کوردستان، جگه له داهاتی ناوکوردستان خۆی. کوردستان به درێژایی میژوی خۆی بودجه ی وا که وره ی به خۆیه وه نه دیوه. بۆچی رۆژی له رۆژان پیتان دانه گرت بلین: تاووتی کردنی بودجه و، گویانه وه ی به شه کانی له که رتی که وه بۆ که رتیکی تر و، ئینجا په سه ندنی جیبه جیکردنی له ده سه لاتی نیتمه یه.

ئه م چه ند ملیاره کئی سه رفی کرده و

چۆن و له چی دا سه رف کراوه؟

له ماوه ی ۳ سالی رابوردودا گنده لئی به مه مو جۆره دزیوه کانی وه له ناو وه زاره ته کان و دائیره کانیا ن دا به ئه ندازه ی زیاد بونی بودجه که زیادی کرده. بۆچی رۆژی له رۆژان پیتان دانه گرت بلین: فلانه وه زیر یا فیساریان بانگ بکه ن بۆ لیپرسینه وه له سه ر کاروباری وه زاره ته کئی و، ئه گه ر گنده لئی له سه ر بو به مال، باوه پی ئن بسینته وه و هه وایی دادگای بکه ن.

له ماوه ی ۳ سالی رابوردودا چه ند جار خه م وه ژاره، سه کال و گازنده، نا په زایی و هه ره شه کانی خه لکتان برده به رده م پارله مانه که تان و، گفتوگۆی جدیتان له سه ر کرد و، هه وایی دۆزینه وه ی چاره سه ریتان دا؟

ئه وه بۆچی که دینه سه ر خواسته ئاییه تیه کانی خۆتان: زیاد کردنی موچه و ئیمتیازات، کرپنی سه یاره، کرپنی شوقه، وه رگرتنی زه وی، سه فه رکردن بۆ ولاتانی ده ره وه ... بیرتان رۆشن و چاوتان تیژ زمانتان پاراوه، که چی له ئاست خواسته کانی خه لکدا گویتان گران و له ئاست جیبه جیکردنی ئه رکه پارله مانیه کاننان دا له شتان قورسه؟

ئیه ئه ی ئه نداهانی به ریزی پارله مانی کوردستان! له به رده م پرسیا ریکی میژویی دان: له خه می کئی دان جگه له خۆتان؟

گۆران لیڤرهوه دەس پێ ئەکا: **جیاکردنەوهی حیزب لە حکومەت ***

حیزب لە کوردستاندا ئامرازی خەباتی چینایەتی، نیشتمانی، نەتەوایی بوو. حیزب، سازدەر و ڕێکخەری ھێز و تواناکانی گەلی کورد بوو بۆ بەرەنگاری داگیرکەرانی کوردستان و، پاراستنی لە داڕمان و توانەوه و فەوتان و، داکۆکی لە خواستەکانی و بەدەسپێتانی مافەکانی.

حیزب، لە میژوی سەد ساڵی رابوردوی کوردا دەوری بریاردەر و کاریگەری ھەبوو لە ھەموو ھەرچەرخانە سیاسیی و کۆمەڵایەتی و لە روداوێ گەرنەکانی کوردستان و دەولەتانی داگیرکەردا.

کوردستانی عێراق دوو جار ھەلی بۆ ھەڵکەوتووە بە ئازادی حیزبایەتی تێدا بکڕی:

جاری یەکەم، دواي شۆپشی ١٤ی تەموزی ١٩٥٨ کە رژیمی پاشایەتی روخا و رژیمی جەمھوری دامەزرا. ھەموو حیزبە سیاسییەکانی ئەوسای عێراق کەوتنە چالاکی ڕیکخراوەیی، سیاسی، رۆشنبیری، رۆژنامەوانیی ئاشکرا، لە ناو ئەوانەشدا ھەردو زلحیزبەکەی ئەوسای کوردستان: حیزبی شیوعی عێراق و پارتی دیموکراتی کوردستان. بەلام بەھاری ئازادی عێراق زۆری نەخایاند. دیسان داوودەزگای ئازادی ھەڵپێچرا. سەردەمی کودەتاییەک لە سەریەک و دیکتاتۆری و کوشتن و بڕین دەستی پێ کردووە. شۆپشی چەکداری کورد ھەڵگیرسا. حیزب دەوری سەرەکی گێرا لە رێکخستن و رابەری و سازدانی دا.

جاری دوه، دواى راپه پینی نازاری ۱۹۹۱ که دهسه لاتی سه دام حسین و رژیمی به عس له کوردستان ده رکرا، راپه پین سه ره تای وه رچه رخانیکى بنه په تی بو له میژوی نوئی کورد و رژژه لاتی ناوه پاستدا، که تا ئیستاش به رده وام کار له روداو هکان نه کا و روداو هکان کاری تئ نه کهن. حیزبه کانی کوردستان و، هه ندی له حیزبه کانی عیراق، ده روزه ی کاری ئاشکرا و قانونی یان بو کرایه وه.

راپه پین، شکان و کوپه وه، گفتوگوى کوردی - به عسی، به ده نگه اتنی کۆمه لگای ناوده ولتی و برپاره کانی نه نجومه نی ئاسایشی ریک خراوی نه ته وه یه کگرتوه کان، یه که مین هه لێژاردنی نازاد به به شداری فراوانی خه لکی کوردستان. پیکه پتانی نه نجومه نی نیشتمانی و حکومه تی هه ریم... حیزبه کانی کوردستان به گشتی و، هه ندیکیان به تایبه تی، ده وری کاریگه ریان هه بو له دروستکردنی دا.

✱

حیزبه کانی کوردستان چونکه له هه لومه رچیکى سه ختی خه باتی ژێرزه مینی و خه باتی چه کداری خویناوی دا له دایک بون و دامه زاون و گه شه یان کردوه، ریکه ستنه کانی خویان به پیتی سه ره تا ریک خراوه یی و سیاسى و له سه ر شیوه ی حیزبه شیوعیه کانی یه کیتی سۆفیتی جاران دامه زرانده وه. نه گه ر وا نه بونایه به رگه ی په لاماری دهسه لاتی داگیرکه ریان نه نه گرت. بۆیه په یکه ره ی ریک خراوه یی حیزب که له شان وه دهس پێ نه کا تا نه گاته مه کته بی سیاسى زۆتر له په یکه ره ی ریک خراوه یی له شکر و سپا و جهیش نه چی تا حیزبی پارله مانى.

✱

له دواى راپه پینه وه قوناغیکى نوئ له جولانه وه ی کورددا دهستی پێ کردوه. نه گه ر جاران حیزب وه سیله ی تیکۆشان بو بو به رهنگاری چه وسانه وه ی نه ته وه یی و روخاندنی داووده زگا کانی دهسه لاتی داگیرکه ر و «شه رعیه تی» کاره کانی له «به رپاکردنی شوپش» و به رهنگاریه وه وه رنه گرت و نه رکی سه ره کی «روخاندنی دهسه لاتی داگیرکه ر» بو، نه وا له دواى راپه پینه وه نه م نه رکی حیزب به ته وای گۆپا و نه رکی تازه ی که وته سه ر شان که نه رکی بنیاتنانی دهسه لاتی قانونی بو. شتر له باتی «شوپش» نه بو ریکه ی «هه لێژاردن» بگرت و له باتی نه وه ی مه کته بی سیاسى له ریکه ی «شه رعیه تی شوپش» و داووده زگا ریک خراوه یی و سیاسى و پێشمه رگه یی و دارایی و دیپلۆماسیه کانی

خۆیەو کاروباری ولآت بەرپۆه بیات پەنا بیاتە بەر «شەریعیەتی قانون» و دامەزراندنی داوودەزگای حکومەتی جیا لە دەسەلاتی حیزب.

✱

ئێستا لە کوردستان ھەر سێ دەسەلات: تەشریعی، تەنھیزی، قەزائی، دامەزرێوە. ئەم دەسەلاتانە ھەن و رۆژانە دەوام ئەکەن. بەلام ھەر سێکیان لە لایەن حیزبەو دروست کراون و حیزب ئاراستەیان ئەکات و، بە پێی فەرمان و رێنمایی و ئامۆزگاری حیزب و لەو چوارچۆیە سنوردارەدا ئەجۆلێن کە حیزب بۆی دیار کردون. لە کوردستان، وەکو ئەوروپای شەرقی جاران، حیزب زۆلە بە سەر ھەموو داوودەزگا دەولەتیەکاندا. دڵسۆزی بۆ حیزب، ئەک نیشتمانی پەرەری و لێھاتویی، دەوری بڕیادەری ھەیە لە دامەزراندنی فەرمانبەر و کارمەندەکانی حکومەتدا ھەر لە مەجەوری مەزگەوت و فەرمانی بنکەیی تەندروستی و خۆبەدەنگەیی گوند و پۆلیسی دارستانەو تا ئەگاتە سەر بەرپۆهەری گشتی و جەنەپال و وەزیر و سەفیر. حیزب، ئەمانە بە کار ئەھێنێ بۆ فراوان کردنی نفوز و دەسەلاتی خۆی، بە تاپیەتی ھی سەرکەدەکانی.

حیزبی کوردستانی، دواي دوو ھەلبژاردنی گشتی بۆ ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستان و، ھەلبژاردنێک بۆ پارلەمانی عێراق و ھەلبژاردنێک بۆ شارەوانیەکان و ھەلبژاردنێک بۆ ئەنجومەنی پارێزگاکان و دەیان ھەلبژاردنی جۆراوجۆری ریکخراوی پیشەیی و جەماوەری، لە باتی کرانەوی زۆرتر بە روی ئازادی تاک و کۆمەڵ و چەسپاندنی دیموکراسی، سیستەمیکی تۆتالیتار (شمولی)ی دامەزراندووە رۆژانە دەس ئەخاتە ھەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵ و تاکەو، تەناتە دەس ئەخاتە ناو جموجۆلی وەرزش و ھونەر و لێکۆڵینەوی زانستییەو.

سیستەمی سیاسی ئێستای کوردستان زیاتر لەوێ لە سیستەمی دیموکراتی ولاتانی ئەوروپای رۆژئاوا بچێ، یان لە سیستەمی نیچە دیموکراتی ولاتانی ئاسیایی وەکو ھندستان، پاکستان، مالیزیا... بچێ زۆرتر لە سیستەمی تۆتالیتاری ئەوروپای رۆژھەلاتی سەردەمی ھۆکمی حیزبە کۆمۆنیستەکان ئەچێ.

کاربەدەستانی حیزب بونەتە چینیکی تازەیی دەسەلاتداری خاوەن ئیمتیاز لە ناو کۆمەڵدا، ھەموو دەسکەوتێکی مادی و ھەموو شتیکی باشیان بۆ خۆیان ئەوێ، پێیان وایە خەلک بۆ خزمەتی ئەوان دروست بوو، لە بەرئەوێ ئەو متمانە سیاسیی جاران خەلک بە حیزبیان ھەبو ئێستا زۆری لە دەس داووە. بەو جۆرەیی کە ئێستا کوردستان بەرپۆه ئەبێت ناپەزاییەکی زۆری لە ناو خەلک

و ئەندامانی بىڭكەكانى خوارەۋەي حىزىيەكاندا دروست كىردۈە. كار بەمچۆرە
بېوا سەرەنجامى حكومەتى ھەرىقى كوردستان لە سەرەنجامى حكومەتەكانى
يەككىتى سۆڧىتى جاران و بلۆكى رۆژھەلات باشتىر ئابى.

بۇ ئەۋەي تەجرىبەي كوردستان بە دەردى تەجرىبەي دەۋلەتانى ئەرۋوپاي
رۆژھەلات نەچى ئەبىن لە ھەر سى دەسلەتدا: لە دەسلەتەكانى تەشرىقى
و تەنقىزى و قەزايىدا، گۆرىنى بىنەپەتى بىكى، حىزب قەدەغە بىكى لە
دەستپۈەردانى رۆژانەي كاروبارەكانيان، دەسلەت لە دەس دەزگا حىزىيەكانەۋە
بگۆيزىتەۋە بۇ دەزگا دەۋلەتەكان. ھەر سى دەسلەت لە واجىبەي حىزىيەۋە
بىنە دەسلەتلى راستەقىنەي دەۋلەت:

يەكەم، ئەنجومەنى نىشتىمانىي بىتتە پارلەمان

ۋەزىر لە ھەر حىزىيك بى و لە ھەر پلەۋپايەكى حىزىيەي بى بانگ بىكىرىت
بۇ بەردەم پارلەمان بۇ لىتېرسىنەۋە. خەمى رۆژانەي خەلكان لە گەل باس
بكا. ئەگەر پىتۈستى كرد باۋەپيان لى بىستىنەۋە تەنانت ئەگەر پىتۈستى
كرد بىدا بە دادگا.

ھىچ ياسايەكان بە سەردا نەسەپىنرى، ئەگەر سەپىنرا ئەۋەندە ئازا بن
قبولى نەكن. ئازاد بن لە لىكۆلىنەۋە و ھەلسەنگاندن و دەسكارى، تەنانت
رەتكەردنەۋەي پىرۆژەي قانونەكاندا.

بودجەي سالانە، داھات و دەرچو، لە پارلەماندا باس بىكىرى. ئەۋ پارەيەي
حىزب لە دارايى گشتى بۇ كاروبارى تايبەتى خۆي ۋەرى ئەگرى بىخىتە
بەرچاۋى خەلك.

ئەگەر پارلەمان، لە ئىستا و لە پاشەپۆژدا، ئەم ئەركانەي پىن جىبەجى
نەكرا سەركايەتى ھەرىم ھەلى بۈەشىنەۋە و، رىگە بدا بە خەلك بۇ تازە
كردنەۋەي ھەلپژاردن و نوئى كردنەۋەي پارلەمان.

دوهم، ئەنجومەنى ۋەزىران بىتتە دەزگاي بىرپاردان

ۋەزارەت كۆبونەۋەي دەۋرى بكا و، لە كۆبونەۋەكانىدا بەرنامەي گشتى
كاينە و، بەرنامەي تايبەتى ۋەزارەتەكان ھەلسەنگىنى و بىرپارى لى بدا و

ناشکرای بکات. وهزارهت بییته دهزگای برپاردانی تهنفیزی.
 نهو وهزارهتی له نهنجامی پیکهاتنی حیزبهکان و، له ناو حیزبهکانیشدا
 له نهنجامی بهلاداکهوتنی ململانیی تهکهتولهکان، دروست نهکرتن، بئ نهوهی
 رهئی سهروکی نهجومهنی وهزیرانیان له سهر وهربگیرئ و، بئ نهوهی ریگه به
 پارلهمان بدرئ به نازادی دهنگیان له سهر بدهن: باوهریان بدهنییان باوهریان
 بئ نهدهن، سهروهزیران چهند به توانا بئ و، وهزیرهکانی چهند لیوهشاهه بن
 کاریکی نهوتویان بئ نهجام نادرئ جیگهی رهزاههندی گهل بن.
 نهگهر وهزارهتی له توانای دا نهبئ، یا نهیویست، بییته وهزارهتیکی کارای
 لهو بابته، سهروکیاهتی ههریم پیویسته ههلی بوهشینتیتهوه و وهزارهتیکی
 نوئ تهکلیف بکا دهس به کار بن له ناستی جیبهجئ کردنی فرمانهکانی دا
 بئ.

سیهم، نهجومهنی قهزایی بییته دهزگایهکی پیشهیی

دهسهلاتی حیزب به تهواوی له داد دور بخړیتهوه و، رئ نهدرئ داودهزگا
 حیزبیهکان دهس بخهته کاروباری دادگاوه. حیزب هیچ دهوړیکی نهبئ له
 دامهزاندنی دادوهر و کارمهندانی تری دهزگای قهزایی دا و به هیچ جوړئ
 رئ نهدرئ، راستهوخویا ناپاستهوخو، دهس وهر بداته رهوتی کارهکانی
 دادگا و برپارهکانیهوه. ههر دادوهرییا کارمهندیکی نه دهزگایه پیشهیهتی و
 بیلیاهنی له دهس دا دهسهجئ دور بخړیتهوه. نهوهش که ههیه سههرلهنوئ
 ههلبسهنگینریتتهوه، پاشماوهی سههردهمی شهپی ناوخو و ململانیی حیزبایهتی
 لئ پاک بکړیتهوه.

✽

جیاکردنهوهی دهسهلاتی حیزب له حکومت به معنای فت کردنی حیزب و
 کوژاندنهوهی دهوړی حیزب نیه له ژبانی سیاسی ولات و له کاروباری گشتی دا،
 بهلکو حیزبایهتی و سیستهمی فره حیزبی کۆلهکهی سههرهکی سیستهمی
 دیموکراتیه. ژبانی دیموکراتی به بئ ململانیی حیزبی و، به بئ دوبارهبونهوهی
 نوپهیی ههلبژاردن و، به بئ بونی موعارهزهی ناوپارلهمانی و دهروهی پارلهمانی
 و به بئ بونی میدیای نازاد... وتهیهکی بۆشه.یهکئ له گهورهترین ههلهکانی
 حیزبهکانی کوردستان، له کاتی دامهزاندنی بهپۆهبرایهتی کوردی دا، له
 دواي راپهپین، تیکهلاو کردنی دهسهلاتی حیزب و حکومت بو. نهوهلهیهی

کۆمەلى كوردى دوچارى چەندىن دەردى گران كرد، لە سەرو ھەمويانەو
 شەپى ناوخۆ، میدیای دەسبەسەر، بیدادی کۆمەلایەتى، گەندەلى جۆراوجۆر.
 ئىستا کاتى ئەو ھاتو ئەو ھەلەيە راست بکرىتەو، دەسەلاتى حیزب لە
 حکومەت جیا بکرىتەو.

کئ بهرپرسه له جیبه چی نه بونی مادهی ١٤٠؟ نه مریکا، عه ره ب یان کورد؟*

نیستا که یاسی مادهی ١٤٠ی دهستوری عیراق نه کرێبه کسه ر ناوی که رکوک نه هیتن، له کاتیکا ناوچه کوردستانی هکانی داپراو له هه ریمی کوردستان، که دهیان ساله جیگی ناکوکی کورد و عه ره به و دهیان ساله هوی ناکوکی سیاسی و شه پری چه کداره، به ته نیا که رکوک نیه، به لکو ناوچه یه کی فراوانه له مهنده لیه وه دهس پت نه کا به خه تیکی راست به ناو هه مرین دا درێژ نه بیته وه تا نه گاته شه نگار. نه م ناوچه یه نزیکه ی سییه کی نه رزی کوردستانی عیراقه .

کیشی نه رزی له نیوان کورد و حکومه ته کانی عیراقیه کئ بوه له کیشه سه ره کیه کانی که هه میشه کۆسپی ریگی له یه ک نه گه یشتن و ریک نه که و تن بوه له هه مو گفتوگۆکان دا. سه دام و رژی به عس به درێژی ته مه نی حوکمرانی خۆیان چاره سه ری نه م کیشه ئالۆزه یان به هوی جیبه چی کردنی سیاسه تی ته عریب و ته رحیل و ته هجیره وه ئالۆزتر و سه ختتر کرد. دوا ی روخانیشی، نه م کیشه یه که به میرات به جئ مابو، سه ره له نوئ به زه قی و قه لبه قه لبای هاته وه سه ر میزی باس و لیدوان و، نه مجاره یان تورکمانیش بونه لایه کی گیرو گرفته که .

مه جلیسی حوکم که پێکهات، کورد جگه له وه ی به شداریکی گرنه بو له مه جلیسه که داه رۆلێکی سه ره کیشی هه بو له کۆکردنه وه ی نه و هه مو هیزه ناکۆکانه دا و، له دروستکردنی دا. نه وسا هه مو لایه نه کانی به شدار و پێکهێنهری مه جلیس، جگه له لایه نه کوردیه کان، لاواز و بیده سه لات و له ناو گه لی عیراق دا که م ناسراو بون، کورد نه ی توانی زۆر له

خواسته نه ته وه بیه کانی خۆی، له وانه خواسته ئه زویه کانی، به وان بیه مینتی. به لام کورد هیچ پرۆژه یه کێ ئاماده کراوی نه بو بۆ ناوچه کوردستانی کانی ده ره وه ی هه رێم، له بهر ئه وه ئه م کێشه گرنه گه دواکه وت تا کاتی نوسینی قانونی ئیدهاری ده ولت و له ویدا ناوچه نا کۆکه کان چه واته ی راپرسی کران. سه رکردایه تی کورد دو جار توشی هه له ی سیاسیی میژویی بوه له گفتوگۆکانی دا سه باره ت به که رکوک و ناوچه دا بپاوه کانی کوردستانی عیراق، که راستکردنه و یان کارێکی دژواره:

جاری یه که م، ساڵی ١٩٧٠ له گفتوگۆکانی رێکه وتنی ئازاردا کاتی قبۆلی کرد چاره نوسی ناوچه کوردستانی کان، به تایبه تی که رکوک، له رێگه ی راپرسی وه به لادا بخری.

جاری دوهم، ساڵی ٢٠٠٣ له مه جلیسی حوکم و کاتی نوسینی قانونی ئیدهاری ده ولت دا کاتی که دیسان قبۆلی کرد چاره نوسی ناوچه کوردستانی کان به راپرسی به لادا بخری.

گه لان ئاماده نین دهس له بستی ئه ززی نیشتمانه که یان هه لێگرن. هیچ که سی ملکی خۆی ناخاته راپرسی وه و، هیچ گه لێ ئه ززی نیشتمانه که ی ناخاته راپرسی وه، به تایبه تی ئه گه ر له لایه ن هێژکی له خۆی به هێژتره وه داگیر کرا بێ و دیموگرافیای گۆرا بێ. به لکو به هه مو رێگه یه ک هه ولێ سه ندنه وه ی ئه دا. به لام سه رکردایه تی کورد ئه وه شی قبۆل کرد و، له ماده ی ٥٨ ی قانونی ئیدهاره دا رهنگی دایه وه.

گه لان، ته نه ات ئه گه ر سه ره به یه ک نه ته وه ش بێ، دهس له ئه ززی نیشتمانه که ی خۆیان هه لئاگرن بۆ لایه نه که ی تر، ئه گه ر له هه مان نه ته وه ش بێ: قه ته ر و سه ویده، یه مه ن و سه ویده، ئه ماره ته کانی خه لیج، ده وله تانی سه زوی ئه فریقا: جه زائیر و مه غریب، پۆلیسیارۆ و مه غریب، لیبیا و چاد... له سه ره هه ندێ ناوچه ی سنوری نا کۆکن و، هه ندێ جار نا کۆکه کانیا ن ئه بیته هۆی دروستکردنی گرژی سیاسیی و ئابوری له پێوه ندیه کانیا ن دا. ماده ی ٥٨ که دوا یی بو به بنه ژغه ی ماده ی ١٤٠ هه ر له سه ره تا وه پتویستی به وه هه یو کورد له باری سه رنجی خۆیه وه رو نی بکاته وه و، میکانیزمی جێبه جێ کردنی هه مو پرۆسه که ی له دهس پێکردنه وه تا ته واو بون، دا بنایه. دوا ی ئیمزاکردنی قانونی ئیدهاری ده ولت ده سه لات درایه ده ست عیراق. غازییا وه رو به سه رکۆمار، ئه یاد عه لاوی سه روکی ئه نجومه نی وه زیران، فوناد مه عسوم بو به سه روکی کۆمه له ی نیشتمانی. له سه رده می حوکمه ته که ی عه لاوی دا ماده ی ٥٨ به خه وتویی مایه وه.

هه لبژاردنی گشتی کرا. ئه نجومه نی نیشتمانی عیراق هه لبژێردا که ئه بو ده ستوری دایمی عیراق بنوسی. د. جه عفری به هاو به شی کورد وه زاره تی پێک هێنا. یه کێ له مه رجه کانی کورد بۆ هاو به شی له وه زاره ته که ی جه عفری دا، جێبه جێ کردنی ماده ی ٥٨

بو. به لآم تا حكوته كهى جه عفرى له سهر كار بو نه جه عفرى ماده كهى جيبه جى كرد و نه كوردیش هیچ بهرنامه یه كى جدی دانا بۆ جیبه جى كردنى و نه هیچ گوشاریكى جدی یان له سهر دروست كرد تا نه ویش ناچار بن ماده كه جیبه جى بكا، به لكو سهر كردایه تی كورد و نوینه ره كانى به هیواى نه مریكا بون بۆیان جیبه جى بكا، به تایبه تی سهر فیرو نیگروپۆنتى نامه یه كى له و باره یه وه بۆ نویسى بون.

دهستوری عیراق نوسرا، ماده ی ٥٨ ی قانونی ئیداره ی دهولت بو به ماده ی ١٤٠ ی دهستوری دانیمیی و كۆتایی سالی ٢٠٠٧ دانرا به كاتی جیبه جى كردنى دوا قوناغی. دهستور له لایه ن ژۆرایه تی گه لی عیراقه وه دهنگی په سه ندنى له سهر درا. ماده ی ١٤٠ جیگیر بو.

كورد نه بو بۆ ههر قوناغی له قوناغه كانی ماده ی ١٤٠ پرۆژه ی تایبه تی جیا جیا ی لایه نی ژۆر و لایه نی كه می ئاماده بكردایه:

• نه و ناوچه نه ی كورد داواى نه كا و ناكوکیان له سهره كامانه ن و سنوره كانیان له كوئ دهس پى نه كا و له كوئ ته واو نه بن.

• ئاسایی كردنه وه چۆن نه كرى، عه ره ب و كورد چۆن نه گه پترینه وه شوینه كانی خۆیان. توركممان چۆن رازی نه كرى. سنوری ئیداری كام گوند و ناحیه و قهزا و پارێزگا پێویستی به گۆرینه.

• سه رزمیر چۆن نه كرى و له كوئ نه كرى و كئ نه یكا. حكوته تی عیراقیان داووده زگایه كى بێلایه نی ناو ده ولته تی نه چامی نه دا.

• دواى سه رزمیر كئ نه وانه ی مافى ده نگدانیان هه یه له راپرسیه كه دا و له سهر چ بنچینه یه ك نه وه دیاری نه كرى.

• له كام ناوچه دا راپرسی نه كرى. له سهر ئاستی گوند، ناحیه، قهزا، پارێزگا راپرسی نه كرى. ده نگه رانی ههر شاره به جیا حساب نه كرى یان هه مو پارێزگا كه پێكه وه.

• كئ سه ره رشتی نه چامدانی راپرسی نه كا و كئ نه چامه كانی ده ره نه میتن.

نه م پرسیارانه و ژۆر پرسیارى تر پێویستیان به وه لآم هه بو. كورد نه بو پرۆژه ی بۆ هه مویان ئاماده و بودجه ی بۆ هه مویان ته رخان بكردایه.

سه ره له نوێ هه لبژاردنى گشتی له عیراق كرايه وه. له كاتی دروست كردنه وه ی وهزاره ت دا نه مجاره كورد پێیان داگرت له سهر نه وه ی كه نابێ جه عفرى بپێته سه ره وه زیر، له

بەر ئۆھەى بەلئىنەكانى سەبارەت بە مادەى ۵۸ جئبەجئ نەكردوہ . ئىنتىلاڧ بە ناچارى
مالىكىيان لە شوئىنى جەغفرى دانا .

لە دانوسەندنىكى چەند مانگىى دا سەرکردايەتى كورد رىككەوتنىكىيان لە گەل مالىكى
ئىمزا كرد كە:

- تا كۆتايى ۲۰۰۷ مادەى ۱۴۰ بە ھەر سئ قۇناغەكەيەوہ:

ئاسايىكردنەوہ، سەرژمىر، راپرسى، جئبەجئ بكا .

- ھەر كات گروپى ھاوپەيمانى كوردستان لە كابىنەكەى كىشانەوہ، كابىنەكە
ھەلبوہشئتەوہ و پارلەمانى عىراقى كابىنەيەكى تر دابمەزئىنئ . كورد كارتىكى بە ھىزى
بە دەستەوہ بو .

بە مەبەستى بە دواڊا چوئى جئبەجئ كردنى مادەى ۱۴۰ لە كوردستان وەزارەتئىكى
تايبەتى دامەزرا و، لە بەغداش كۆمىتەيەكى وەزارى پئىك ھات .

لە و ماوہيەدا نە كۆمىتە وەزارىەكەى بەغداد ھىچى لە قۇناغەكانى مادەى ۱۴۰ جئبەجئ
كرد و نە نوئىنەرەكانى كورد لە بەغداد: ئەندامانى وەزارەت و پارلەمان، ھىچ گوشارىكى
جدييان بۆ سەر مالىكى دروست كرد، چ بە كىشانەوہيان يا بە ھەپەشەى كىشانەوہيان لە
وەزارەتەكەى مالىكى .

سەرکردايەتى كوردىش لەم كەمتەرخەمىيە بئىدەنگ بو . جا لئىرەدا ئەگەر گلەيى بكرئ،
ئەبئ لە كئ بكرئ:

- لە ئەمەريكا؟ كە ستراتيچى تايبەتى خۆى ھەبو لە عىراق دا و كورد بەشئىكى
بچوكى ئو ستراتيچە بو . ئەيوست ھاوسەنگى رابگرئ لە نئوان خواستەكانى كورد و
نارەزايى توركيا و دەولەتانى عەرەبى دا .

لە مالىكى؟ كە ئەيەوئ نوئىنەرايەتى بەرژەوہندى نەتەوہيى عەرەبى عىراق بكا و گلەيى
نەتەوہپەرستەكانى عەرەب نەھئىتتە سەر خۆى؟ لە نوئىنەرانى كورد؟ كە گئپانەوہى
ناوچە كوردستانىەكانيان كرد بوہ دروشمى سەرەكى ھاندانى كورد بۆ بەشدارى لە
پروئسەى سياسى عىراق و ھەلبازردنەكان دا .

تەنیا بۆ بیرھێنانەوه:

رەنگە ھەبێن گەیی لە من بکەن کە بۆچی لە کاتی خۆی دا ئەو بیروپایانەم دەرناوە. لێرەدا دەقی ئەو وتارە ئەنوسمەوه کە لە ژمارەی ٧ ی ١ی ٢٠٠٤ی روژنامەی «کوردستانی نوێ» دا بلام کردۆتەوه و، ئەم وتارە وەک بەلگەیەک بۆ سەلماندنی توندپەوی سیاسی من و ھەندێ لە ھاوڕێکانم لای چەند لایەنی عەرەبی و نەعەرەبی دژی من بە کار ھێنرا.

ئەو کاتەی ئەم وتارە بلام کرایەوه: ھێشتا «قانون اداره الدوله للفترة الانتقاليه» و مادە ٥٨ نەنوسرا بو، ھێشتا دەستوری عێراق و مادە ١٤٠ نەنوسرا بو. نەعەلوی و نەجەفەری و نەمالیکی نەبویون بە سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران.

کورد و قانونی بەرپەرستی دەولەتی عێراق

لە ھاوێ گواستەوهدا

لەوێ دەولەتی عێراق دامەزرێوە کورد لە خەباتیکی بێ وچان دا بوە بۆ بە دەسھێنانی مافەکانی. لە ١٩٢١ھ، کە ئینگلیز دەولەتی عێراقی دروست کرد، تا ١٩٩١ کە بە راپەرین و ئازاد کردنی بەشیکی کوردستان لە دەسلاتی بەعس کۆتایی ھات، گەلی کورد بە پچڕپچری زیاتر لە ٤٠ ساڵ لە گەڵ جەیشی عێراقی و ھێزە چەکدارەکانی تریدا لە شەری چەکداردا بوە. رەنگە ئەگەر روژێ لە روژان سەرۆمێری ژمارە ی قوریانیەکانی کورد بکڕێ ئەوانی کە لە لایەن جەیشی عێراقەوه کوژران لە چەند سەد ھەزار تێ بپەرێ.

دەیان جار دانوسەندن و گفتوگۆی سیاسی لە گەڵ رژیمی مەلەکی و دواتر لە گەڵ رژیمی جەمھوری: حکومەتی قاسم، دو خولی حکومەتی بەعس، دو حکومەتی دو عارف، نەیتوانی کۆتایی بە ناکۆکی سیاسی نیوان کورد و حکومەتی عێراق ھێنێ. حکومەتەکانی عێراق کوردیان بە دوژمنی سەرستەختی خۆیان داننا و، کوردیش حکومەتەکانی عێراقی بە داگیرکەری نیشتمانەکە ی ئەرانی.

رژیمی بەعس و دەسلاتی سەدام بە تەنیا بۆ کورد و بۆ گەلی عێراق مەترسی نەبو، بو بە مەترسی بۆ سەر گەلان و دەولەتانی ناوچەکە، ھەرپەشەیکێ راستەقینە بو بۆ سەر ئاسایش و قازانجی نیشتمانیان. سەرەنجام بو بە مەترسی بۆ بەرزەوھندی بەکانی گەورەترین زلھیزی دنیا، واتە ئەمریکا. ئەم مەترسییە و ئەم ھەرپەشە ھەر بە ھێزێکی

گه‌ره‌ی وه‌کو نه‌مه‌ریکا چاره‌سه‌ر نه‌کرا. نه‌مه‌ریکا و هاوپه‌یما نه‌کانی له په‌لامارێکی کورت و توندوتیژدا رژیمی تۆتالیتری به‌عس و ده‌سه‌لاتی دیکتاتۆریی سه‌دامی روخان. جه‌شه‌کی و هه‌تزه‌ چه‌کداره‌کانی له ماوه‌ی ٣ هه‌فته‌دا ته‌فرووتا کرد. عیراق وه‌کو ده‌وله‌ت، وه‌کو حکومه‌ت، وه‌کو ده‌سه‌لاتی سیاسی و جه‌نگی و پۆلیسی و داووده‌زگای به‌پێوه‌به‌رایه‌تی، هه‌ره‌سی هه‌نا. کورد له هه‌په‌شه‌یه‌کی گه‌وره و راسته‌قینه، که ده‌وله‌تی کۆنی عیراق بو، رزگاری بو.

ده‌وله‌تی عیراق سه‌ر له نوێ دروست نه‌کریته‌وه. جا بۆ ئه‌وه‌ی ده‌وله‌تی نوێی عیراق نه‌بێته‌وه به هه‌په‌شه و مه‌ترسی بۆ کورد، کورد له داڕشته‌وه‌ی ده‌وله‌تی نوێی عیراق دا نه‌بین چی بکا و نه‌توانن چی بکا؟ سه‌رکردایه‌تی ئیستای کورد بۆ ئه‌وه‌ی نه‌وه‌کانی داهاوتی له جیاوازی ره‌گه‌زی بپاریژن و، پاشه‌روژێکی ئارام و ئاسوده‌یان بۆ دا‌بین بکا نه‌بین: به‌که‌م، پارێزگاری قه‌واره‌ی فیدرالی هه‌رییمی کوردستان بکا. هه‌ول بدا ده‌سه‌لات و سامان له نێوان حکومه‌تی هه‌رییم و حکومه‌تی ناوه‌ندا به‌جۆرێکی عادلانه‌ دابه‌ش بکا و، سنوری جوگرافی ناوچه‌کی دیاری بکا دوهم، بونی به‌رده‌وامی کاریگر و چالاکی هه‌بن له ناوه‌ندا. دا‌پرا‌نی کورد له ناوه‌ندی بپیا‌ردانی عیراقی کورد نه‌خاته‌وه به‌ر مه‌ترسی ئه‌وه‌ی بپێته‌وه به هاوولاتی پله‌ی دوهم و، هه‌مو ده‌سه‌کوته قانونی، سیاسی و ئابوری‌یه‌کانی لێ به‌سه‌رتیته‌وه. ئه‌مه‌یش له دو لایه‌ن دا خۆی نه‌نوێن: لایه‌نی تیۆری، ره‌نگدان‌ه‌وه‌ی مافی نه‌ته‌وه‌یی کورد، ئیستا له (قانون إدارة الدولة العراقية) و له دوا‌روژدا له (ده‌ستور) دا. که گرنگترینیان: سه‌لماندنی پێکهاتنی گه‌لی عیراقه له دو نه‌ته‌وه‌ی سه‌ره‌کی کورد و عه‌ره‌ب و، پێکهاتنی سه‌رزه‌مین عیراقه له کوردستان و باقی پارێزگا‌کانی عیراق و، هاوپه‌شی هه‌ردو نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌به له ده‌وله‌ت و هه‌مو داووده‌زگا جۆراوجۆره‌کانی دا.

لایه‌نی عه‌مه‌لی، نواندنی کورد:

له پارله‌مانی ناوه‌ندی دا چۆن نه‌بین و، له کابینه و داووده‌زگا‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ندی دا چه‌ند نه‌بین و، به‌شی له بودجه‌ی ناوه‌ندی دا چه‌ند نه‌بین؟ نه‌بین گروپی کورد له مه‌جلیسی حوکم دا هه‌ول بدا خواسته‌کانی کورد: چ ئه‌وه‌ی پێوه‌ندی به کوردستان (به هه‌ریمه‌وه) هه‌یه و، چ ئه‌وه‌ی پێوه‌ندی به ده‌وله‌تی عیراق (به ناوه‌نده‌وه) هه‌یه. له قالیی قانونی دا دا‌پ‌ر‌ژ‌ن و بیکا به به‌شی له ماده‌کانی (قانون

إدارة الدولة العراقية للفترة الانتقالية).

سەرەپای ھازوھۆی ھەندێ لە دەولەتانی دراوسێ، ئیستا تەرازوی ھێزی سیاسی لە عێراق دا بە قازانجی کوردە، ئەتوانن زۆر لە خواستە سەرەکییەکانی بێسەپێن، ئەگەر ئەم ھەلە لەم قۆناغی ژیانی سیاسی عێراق دا لە دەس بەدا و، ھەڵی بگرێ بۆ کۆتایی سالی ٢٠٠٥، کێ ئەن ئێسا ھەلومەرجی عێراق بە جۆری ناگۆی دەوری کوردی تەدا چوک بپیتەو.

ئەندامانی مەجلیسی حوکم، لە باوەڕپێنانەو بێ بە روایەتی مافی کوردیان بۆ رازی کردنی دلی ھاوولایە کوردەکانیان بێ، ھەمویان فیدرالیزم وەکو سەرەتایەک ئەسەلمێن. لە بەیانی دامەزراندنی مەجلیسی حوکم دا کە رۆژی ١٣ ی ٧ ی ٢٠٠٣ و، لە بەیانە سیاسیەکی دا کە رۆژی ٢٢ ی ٧ ی ٢٠٠٣ بۆ کرایەو، لە ھەردوکیان دا سەرەتای فیدرالیزم سەلمێنراو. زۆر لە ئەندامەکانیشی لە گفتوگۆی رۆژنامەوانی دا سەلماندویانەتەو. فیدرالیزم شتێکی تازە نیە لە دامێتانی کورد بێ. چەندین دەولەتی فیدرالی چوک و گەورە لە سەرانسەری دنیا دا ھەیە و، چەندین نمونە سەرکەوتویان پێشکەشی بیری قانونی و سیاسی مرقایەتی کردو، کەچی فیدرالیزم لە عێراق دا وەکو مەتەلی لێ ھاتو. ھەرێک بە جۆری لێکی ئەداتەو. کە دیتە سەر باسی ریکخستنی پێوەندی نێوان کوردستان و ناوھند و، باسی جۆری فیدرالی و دەسەلاتەکانی و سنوری جوگرافی، ئەیانەوێ ھەلبگیرێ بۆ کاتی ھەلبژاردنی گشتی و نوسینی دەستور.

ئێستا کە (قانون إدارة الدولة العراقية للفترة الانتقالية) ئەنوسرێ، قۆناغێکی گرنگە لە ژیانی کورد و لە ژیانی عێراق دا. لەم قانونە دا ئەشن سیمای دەولەتی عێراقی نوێ و، سنوری مافە نەتەوێیەکانی کورد دیاری بکری. کاتی گولبارانی کاربەدەستانی ئەمەریکی و (موجامەلە)ی ھێژە سیاسیەکانی عێراق بە سەر چو. کاتی پێ داگرتنە لە سەر چەسپاندنی مافە نەتەوێیەکانی کورد. دواخستنی باسی مافەکانی کورد بۆ کاتی ھەلبژاردنی گشتی و نوسینی دەستور، بیانویەکی زیرەکانیە نەتەوێیەکانی عەرەب لە ناو مەجلیسی حوکم دا، بە کاری ئەھتێن بۆ نەسەلماندنی مافە سەرەکییەکانی کورد. بۆیە نابێ سەرکردایەتی کورد ھیچ بیانویەکی بۆ دواخستنی قبول بکا و، ئەبێ سور بێ لە سەر چەسپاندنی مافەکانی خۆی و دانپێنانی ھەرچی زۆتری دا. ئەگەر لەمە دا، بە رێگی گفتوگو لە گەڵ مەجلیسی حوکم و سولتەنی ئیبتیلاف، نەگەیشتنە ئەنجام

ئەبىن پېش تەواوکردنى نوسىنى قانۇنەكە و، پېش كۆتايى مانگى شوبات رېگە يەكى تر
بگىرئ، ئەوېش رېگەى (مقاوۋەتەى سەلبى و عسىانى مەدەنى) يە، سولتەى ئىنتىلاف و
مەجلىسى حوكم تى بگە يەنى.

بەشدارىى لە مەجلىسى حوكم دا رائەگىرئ و، ئەگەر پىتويستى كرد لىتى ئەكشىتەو،
بەشدارىى لە وەزارەتە ناوهندىيەكانى بەغدادا رائەگىرئ و، ئەگەر پىتويستى كرد لىتى
دەرئەچى و، لەگەل سولتەى ئىنتىلاف ھاوکارى رائەگىرئ و، بەشدارى ھەلپژاردنى
داھاتوى مەجلىسى ئىنتىقالى و وەزارەتى ئىنتىقالى نابى و، لە پىرۆسەى گۆيزانەوہى
دەسلەت دا لە سولتەى ئىنتىلافوہ بۆ حوکومەتى عىراقى بەشدارى ناکا، كورد بە
ھۆى دەزگاکانى راگەياندەوہ ھەلپژاردنى خۆى بۆ ھەمو دنیا رۆن ئەکاتەوہ و، خۆيان
نازاند لە ھەلپژاردنى جۆرى بەپىرۆەبردنى ناوچەکەيان دا. رەنگە ئەمە شارپى سەلماندى
مافەکانى بى.

لە نرخى ئەوہدا ئەبى گەلى كورد و ھەمو ھىزە سىياسىيەكانى خۆيان ئامادە بکەن
بۆ بەرگە گرتنى ھەمو جۆرە گىروگرفتىكى نابورى، بازىرگانى، دارايى و، ھەمو جۆرە
کېشەيەكى سىياسى... كە توشى ناوچەکەيان ئەبى.
ئاسۆى كوردستان روناكە و، رەوتى گۆران لە عىراق و ناوچەکەدا بە قازانجى
كوردە.

سليمانى، ٦ى ١ى ٢٠٠٤

نەوشىروان مستەفا

ماده‌ی ۱۴۰ و نوێنه‌رانی کورد له به‌غداد

له دواى روخانى سه‌دام حه‌سینه‌وه نوێنه‌رایه‌تى کورد له به‌غداد بونیکى کاریگه‌ر و به‌هیزی هه‌بوه له ده‌سه‌لاته‌کانى ته‌شریعی و ته‌نفیزی عیراقى دا.

له سه‌رده‌مى مه‌جلیسى حوکم دا:

نوێنه‌رانی کورد له مه‌جلیسى حوکم دا:

مه‌سه‌ود بارزانی، سه‌رۆکى پارتى دیمۆکراتى کوردستان
جه‌لال تاله‌بانى، سه‌کرته‌ری گه‌شتیه‌یه‌کته‌ى نیشه‌تمانیه‌ى کوردستان
سه‌لاحه‌دین به‌هادین، سه‌کرته‌رییه‌که‌گرتوى ئیسلامی
د مه‌حمود عوسمان، سه‌ربه‌خۆ
دارا نوره‌دین، سه‌ربه‌خۆ

نوێنه‌رانی کورد له وه‌زاره‌ته‌که‌ى مه‌جلیسى حوکم دا:

وشیار زێبارى، وه‌زیری کاروبارى ده‌ره‌وه
نه‌سرین به‌روارى، وه‌زیری شاره‌وانیه‌کان
د له‌ تیف ره‌شید، وه‌زیری سه‌رچاوه‌کانى ئاو
مه‌مه‌د توفیق ره‌حیم، وه‌زیری پیشه‌سازی
عه‌بدوپه‌حمان سه‌دیق که‌ریم، وه‌زیری ژینگه

له سه‌رده‌مى د نه‌یاد عه‌لاوى دا (ه‌وزه‌یرانى ۲۰۰۴):

د روژ شاوه‌یس، جێگه‌ری سه‌ره‌که‌ماری عیراق
د فوئاد مه‌عسوم، سه‌رۆکى کومه‌له‌ى نیشه‌تمانیه‌ى عیراق

نوێنه‌رانی کورد له وه‌زاره‌ته‌که‌ى عه‌لاوى دا:

د به‌ره‌م سه‌لح، جێگه‌ری سه‌رۆکى نه‌جومه‌نى وه‌زیران
وشیار زێبارى، وه‌زیری کاروبارى ده‌ره‌وه
د له‌ تیف ره‌شید، وه‌زیری سه‌رچاوه‌ى ئاو
نه‌سرین به‌روارى، وه‌زیری شاره‌وانی
به‌ختیار نه‌مین، وه‌زیری مافى مرؤف
له سه‌رده‌مى د ئیبراهیم جه‌عه‌فری دا (نیه‌سانی ۲۰۰۵):

سیاسی خەڵکی کوردستان وەرێگرن، با لە نوێنەرەکانی کورد که لە بەغداد بون و ئێستا لە بەغدادن پرسیار بکری: چییان بۆ خۆیان کردووە و چییان بۆ کەرکوک و ناوچه کوردستانیەکان کردووە؟

بۆ خۆیان:

چەندیان پارەى موچهى وەزیری و ئەندام پارلەمانی و دوائى گۆرانیان

چەندیان موچهى خانەنشینی وەرگرتووە

چەندیان خانو و زەوى وەرگرتووە

چەند سەیارەیان وەرگرتووە

چەند حیمایەیان دامەزراندووە

چەندیان لە خزم و دۆست و ناسیاوى خۆیان دامەزراندووە

چەند جار سەفەرى دەرەویان کردووە

چەند عەقدیان ئیمزا کردووە

بەلام بۆ کەرکوک و ناوچه کوردستانیەکان چییان کردووە؟

دیسانہ وہ مادہ ١٤٠:

هه ئسه نگاندنیکی جیاواز *

ماده ١٤٠ به روالهت چه ند بره یه کی کورته و هر بره یه کی چه ند رسته یه که، به لام له ناو نه و بره و رستانه دا تووینکی ئالوژی باس و بابته و کیشه ی جیاواز هیه، هر یه کیکیان پیویتی به لیکوئینه وه ی چه ندین شاره زا و دانانی چه ندین سیناریو و پروژه ی جیاواز و پلانی ژماره یک و ژماره دو و ژماره سن هه بو، که نه بو بکرایه و نه کراوه .
بره ی ج ماده ی ١٤٠ باسی ناوچه ناکوکه کان نه کا، ناوچه ناکوکه کان کوئیه؟

سنوری ئیستای هریمی کوردستان نه و سنوره یه که دوی راپه پینی ١٩٩١ رژیمی به عس دسه لات و ده زگای ئیداری خوی له هه ندیک کیشایه وه و له هه ندیکیشی خه لک ده ری کردن .

نه م سنوره، جگه له چه ند ناوچه یه کی بجوک، هه مان سنوره که رژیمی به عس و سه دام حسه ین، له جه نگه ی دسه لاتیان دا، وه کو سنوری ناوچه ی کوردستانی حوکمی زاتی دانیان پین دا نه نا. پیش روخانیسی به چه ند سالت ناماده بو، به هه مان سنوره وه، دان به حوکمی فیدرالی دا بنن و، په یوه ندی له گه ل هریمی کوردستان ئاسایی بکاته وه .

به عسپه کان له گفتوگوکانیان دا له گه ل نوینه رایه تی کورد، لایه نی که م نه و دو جاره ی خومی تن دا به شدار بوم. سالی ١٩٨٤ له گفتوگویییه کیتی - به عس دا و، جاری دوهم سالی ١٩٩١ له گفتوگوی به ره ی کوردستانی - به عس دا، خواسته ئه زویه کانی کوردیان نه کرده سن جور.

جۆری یه که میان، ئەو ناوچانەى (کوردی)ین، بە لām له سۆنگەى هەلومەرجى نااساییه وه (لأسباب ظرفیه) له قۆناغەدا ئەوان ئامادە نین بیهخەنە سەر ناوچەى ئوتۆتۆمى.

جۆرى دوهمیان، ئەو ناوچانەى ناکۆکیان لەسەرە، کورد بە هى خۆى ئەزانى و ئەوانیش بە هى عەرەبى دانەنن، ئامادەن گفتوگۆى لەسەر بکەن بۆ ئەوەى جۆرى له تێگەشتنى هاوێشە بۆ بدۆزنەوه.

جۆرى سێیه میان، ئەو ناوچانەى (عەرەبى)ین کورد بۆ سودای ناو گفتوگۆ ناوێکانى ریزکردن، ئەوان ئامادە نین گفتوگۆى له سەر بکەن. نوێنەرایەتى بە عەس بە ئاشکرا ناوی هەمو شوێنەکانى ئەمێنا و، له یەکی جیا ئەکردنەوه و، بۆ هەر یەکیکیان بەهەمانەى خۆى هەبو.

دواى روخانى رژیمی بە عەس و هاتنى ئەمەریکا بۆ عێراق، ئەمەریکەکان هەمان سنورى سالانى ١٩٩١ - ٢٠٠٣ى نێوان هەریکى کوردستان و حکومەتى بە عەسیان دانا بە سنورى نێوان ئیدارەى کوردی و ئیدارەى ئەمریکى. سەرکردایەتى کورد بى هیچ ئیعتیرائى ئەمەیان قوبول کرد. بێگومان ئەمە هەلە یەکی گەورە بو، ئەو هیچ نەبى پێیان دا بگرتایە له سەر هێنانەوهى ناوچە کوردستانیهکانى که بە عەسپەکانیش، بەو هەمو شوێنەکانى و رەگەزپەرستیهوه، بە ناوچەى کوردییان دانەنان، بە تاییەتى شوێنانى وهکو: خانەقین، شێخان، مەخمور، شەنگار... نوێنەرایەتى کورد له مەجلیسى حوکم دا بە دوى ئەم هەلە سیاسى - مێژوویهدا، له کاتى نوسین و ئیمزا کردنى قانونى ئیدارەى دەولەتى عێراق دا سێ هەلەى تێکەڵاو له بابەتى سیاسى، قانونى، کارگێرى و مێژووى کرد:

هەلەى یەكەم، ئەو سنورەى ئیستانیان له قانونەكەدا سەلماند و، هەمو ناوچە کوردستانیهکانى دەرەوهى ئەم هەریکەى ئیستانیان بە ناوچەى ناکۆک «متنازع علیها» قوبول کرد. وهکو له مادەى ٥٣ى قانونەكەدا نوسراوه:

«(أ) دان ئەنێ بۆ حکومەتى هەریکى کوردستان دا که حکومەتى رەسمى ئەو ناوچانەیه که له لایەن ئەو حکومەتەوه له ١٩ى ئازارى ٢٠٠٣ دا بەرپۆه ئەبرا له پارێزگاكانى دهۆک و هەولێر و سلێمانى و کەرکوک و دیاله و نەینەوا. زارواى (حکومەتى هەریکى کوردستان) واتە ئەنجومەنى نیشتمانى کوردستان، ئەنجومەنى وهزیرانى کوردستان و دەسلەلتى قەزایی هەریک له هەریکى کوردستان دا.

(ب) سنورى هەر ١٨ پارێزگاگە له ماوهى گواستەوهدا بى گۆڕین ئەمێنێتەوه. هەلەى دوهم، بەلاداخستنى چارهەنوسى هەمو ئەو ناوچانەیان حەوالەى سەرژمێریکی دیارى نەکراو و، ریفەندۆمێکی «ئەنجام نەزانراو» کرد. وهکو له مادەى ٥٨ یرگی

ج. ی. قانونه که دا نوسراوه: «برپاری هه میسهیی ناوچه ناکۆکه کان، له وانه که رکوک، دوا ئه خری تا ته وای بونی ئه م ریوشوینانه: نه جامدانی سه رزمیریکی پاک و رون و په سندن کردنی ده ستوری دائیمی. ئه و برپاراش ئه بێ له گه ل سه ره تایی ره وایه تی دا بگونجی، وپستی دانیشتوانی ئه و شوینانه له بهر چا و بگیری.»

هه لای سێیه م، چاره سه رکردنی کێشه ئه رزیه کانی کوردیان به ست به کێشه ئه رزیه کانی شیعه ی عیراقه وه، کێشه که یان زیاتر ئالۆز کرد به وه ی ئه نجومه نی سه رۆکایه تی عیراق و ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوه کانیشیان تیکه لاو کرد وه کو له ماده ی ٥٨ بپگی ب قانونه که دا نوسراوه: «رژیمی پێشواری به سنوری کارگیرێ کردوه بۆ مه به ستی سیاسی گورپویتی. ئه نجومه نی سه رۆکایه تی حکومه تی گواستنه وه ی عیراق چه ند راسپارده یه ک ئه دا به کۆمه لای نیشتمانی بۆ چاره کردنی ئه م گورپینه ئا په وایانه له ده ستوری دائیمی دا. له حاله تیکه که ئه نجومه نی سه رۆکایه تی به کۆی ده نگ نه یاننوانی ریک بکون له سه ر دانانی ئه و راسپاردانه، ئه ش به کۆی ده نگ حه که میکی بیلایه ن دابنێن بۆ لیکۆلینه وه و دانانی راسپارده کانی. له حاله تیکه ئه نجومه نی سه رۆکایه تی نه یاننوانی ریک بکون له سه ر حه که میک، ئه ش داوا له سکرتیری گشتی نه ته وه یه کگرتوه کان بکون که سیکێ ناوده و له تی ناو دار دابنێ تا بپێ به حه که م.»

دوا قۆناغی گفتوگۆکانی نویسنی قانونی ئیداره ی ده ولتی عیراق بۆ ماوه ی گواستنه وه، له نیوان نوێنه رانی کورد و عه ره ب و ئه مه ریکا، له تاریکی دا و، له پشتی خه لک وه نه جام دران، نوێنه رانی کورد له و گفتوگۆیان دا بۆ رازی کردنی ئه مه ریکا و عه ره بی عیراق، ده ستیان له هه ندێ به رژه وه ندی کورد شل کرد و، سن یه کی ئه رزی کوردستانی عیراقیان خسته سه ر «رێگای هات و نه هات» ی بازاری «نیستیفتا» وه.

نیستا هاو لایه کی کورد بۆی هه یه پرسی:

خواسته ئه رزیه کانی کورد چین و، ناوچه ناکۆکه کان کامانه ن؟
سنوری کوردستانی عیراق کوییه؟ له کوی ده س پێ ئه کا و له کوی دا ته وای ئه بێ.
لایه نی زۆر و لایه نی که می خواسته ئه رزیه کانی کورد چیه؟
کورد ئاماده یه واز له کام ناوچه یه به ئین و ئاماده نیه واز له کام ناوچه نه هین؟
ئه م بابیه چه ند جار به ناشکرایان به نه ئینی له لایه ن سه رکردایه تی سیاسی کورد و کۆر و کۆمه له سیاسی و پسپۆری جوغرافی کورد و غه بیری کورده وه باس کراوه؟
پروژه ی سه رکردایه تی کورد بۆ ئه م مه سه له یه چیه؟

پرزوهی ئەم کاره کێ ئامادهی ئەکا: سەرکردایەتی حیزبی کورد؟ سەرۆکەکانی کۆمار و هەرێم، ئەنجومەنەکانی وەزیران و، نیشتمانی...؟
وەلامی ئەم پرسیارانە لە کێ وەرئەگیرێتەوه؟

مادهی ١٤٠: قۆناغەکانی جێبەجێ کردنی

یهکێ لە کێشه سەرەکیەکانی کورد لە گەڵ رژیمی بەعس گۆڕینی دیمۆگرافی ناوچه کوردستانیهکانی ژێر دەسەلاتی حکومەتی عێراق بوو. حکومەتی عێراق لە سەردەمی پاشایەتیەوه، بە تاییەتی دواي دەرھێنانی نەوت لە کەرکوک، دەستی کردووە بە ھێنانی عەرەب بۆ کوردستان، بەلام ئەوەندە زیرەکانە و لە سەرەخۆ، لە دائیرەکانی حکومەت و کەرتهکانی نەوت و کشتوکاڵ دا ئەنجامی داووە سەرنجی ھێزە سیاسیهکانی کوردی رانەکێشاوە تا بیکەنە بابەتێکی سیاسی. بەلام لە ١٩٦٣ ھەوێ کە بەعس ھاتە سەر حوکم، حیزبی بەعس بە جۆریکی سیستەماتیک کۆتە گۆڕینی دیمۆگرافی ھەندێ لە شوێنە ستراتیجی و نەوتیەکانی کوردستان و، بە پێی پلانیکی دارێژراو سنوری ئیداری ئەو شوێنانە گۆڕی و نەخشەی تەرحیل و تەھجیر و تەعریبی جێبەجێ کرد.

تەرحیل واتە راگوێزانی کورد لە ئەرزێ خۆی بۆ شوێنی تر.
تەھجیر واتە دەرکردنی کوردی شیعە و فەیلی بە ناوی ئێزانی بونەوه بۆ دەرەوێ عێراق.
تەعریب واتە ھێنانی کەس و خێزان و بێنەمالە و عەشیرەتی عەرەب بۆ سەر ئەرزێ کوردستان.

لە ھەموو گفتوگۆکانی نوێنەرایەتی کورد و حکومەتەکانی عێراق دا ھەر لە ١٩٦٣ بە دواوە تا روخانی بەعس لە ٢٠٠٣ دا، دواي روخانی ئەویش لە گفتوگۆکانی سەردەمی مەجلیسی حوکم و نوسینی قانونی ئیدارەي دەولەت و نوسینی دەستوری ھەمیشەي دا ئەم گیرۆگەفتانە ھەموو جار دووبارە بونەتەوہ. لە قانونی ئیدارەي دەولەت دا مادهی ٥٨ و لە دەستوری ھەمیشەي دا مادهی ١٤٠ ی بۆ تەرخان کراوە.

مادهی ٥٨ ی قانونی ئیدارەي دەولەت ئەبوو وەزارەتەکی د ئیبراھیم جەعفەری جێبەجێی بکا، لە بەر ئەوێ لە کاتی خۆی دا جێبەجێ نەکرا و، نوسینی دەستوری بەسەردا ھات، دەستوری ھەمیشەي جێبەجێ کردنی مادهی ٥٨ ی تا کۆتایی سالی ٢٠٠٧ سپارد بە حکومەتی دواي ھەڵبژاردن. وەکو لە مادهی ١٤٠ ی دەستوردا نوسراوە:

«یه‌که‌م - ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن ئه‌و هه‌نگاوه‌ پێویستانه‌ ده‌گه‌ڕێته‌ به‌ر بۆ ته‌واوکردنی جێبه‌جێکردنی پێداویسته‌کانی ماده‌ی ٥٨ به‌ هه‌موو بره‌گه‌کانیه‌وه‌ له‌ یاسای ئیداره‌ی ده‌وله‌تی عیراقی بۆ قوناغی گواستنه‌وه‌.

دوهم - ئه‌و به‌رپرسیارێتییه‌ی ده‌که‌وێته‌ نه‌ستی ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن له‌ حکومه‌تی ئینتێقالی‌دا که‌ له‌ ماده‌ی ٥٨ ی یاسای ئیداره‌ی ده‌وله‌تی عیراق دا بۆ قوناغی گواستنه‌وه‌ ده‌قنوسکراوه‌ درێژ ده‌بێته‌وه‌ و به‌رده‌وام ده‌بێت بۆ ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردن که‌ به‌ پێی ئهم ده‌ستوره‌ هه‌لبژێردراوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی به‌ ته‌واوی ئه‌مانه‌ نه‌نجام بده‌ن (ئاسایی کردنه‌وه‌، سه‌رژمێری، که‌ کۆتایی دێت به‌ راپرسییه‌ک له‌ که‌رکوک و ئه‌و ناوچه‌نای دی که‌ کێشه‌یان له‌ سه‌ره‌ بۆ دیاری کردنی ویستی هاو‌لاتیانی) له‌ ماوه‌یه‌ک دا که‌ له‌ (سی و یه‌کی) مانگی کانونیه‌که‌می سالی دو‌هه‌زار و چه‌وت تێپه‌ڕ نه‌کات.»

به‌م پێیه‌ جێبه‌جێ کردنی ماده‌ی ٥٨ کراوه‌ته‌ ٣ قوناغ: ئاساییکردنه‌وه‌، سه‌رژمێر، راپرسی. بۆ ئه‌وه‌ی بچینه‌ ناو تو‌پری ئال‌قزازی ماده‌ی (٥٨)ه‌وه‌ چاک وایه‌ سه‌ره‌له‌نوێ ده‌قی ماده‌که‌ بخوێنینه‌وه‌:

ماده‌ی ٥٨ ئه‌لی:

«ئه‌لف. حکومه‌تی گواستنه‌وه‌ی عیراق و، به‌ تایبه‌تی کۆمیسێونی عیراقی ناکوکی مو‌لکداری و، ده‌زگا په‌یوه‌ندیده‌اره‌کانی تر، به‌ په‌له‌ کار بکا بۆ دانانی رێوشوێنی بۆ لابردنی بێدادی که‌ به‌ هۆی کرداری حکومه‌تی پێشوه‌وه‌ بۆ گۆڕینی پێکهاته‌ی دیموگرافی هه‌ندێ ناوچه‌ی دیاریکراو، له‌وانه‌ که‌رکوک، به‌ راگوێزان و دورخستنه‌وه‌ی که‌سان له‌ شوێنی نیشته‌جێ بونیان، کۆچاندنی به‌ ژۆر بۆ ناو و ده‌ره‌وه‌ی ناوچه‌که‌، نیشته‌جێ کردنی که‌سانی نامۆ له‌ ناوچه‌که‌دا، بێ به‌ش کردنی دانیشته‌وانی له‌ کار و، راستکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ییان. بۆ چاره‌کردنی ئهم بێدادی‌یه‌، حکومه‌تی گواستنه‌وه‌ی عیراق ئه‌بێ ئهم هه‌نگاوانه‌ی خواره‌وه‌ بنێ:

یه‌که‌م - سه‌باره‌ت به‌و دانیشته‌وانه‌ی راگوێزاون، دۆر خراونه‌ته‌وه‌، یان کۆچیان پێ کراوه‌، ئه‌بێ، به‌ پێی نیزامی کۆمیسێونی عیراقی ناکوکی مو‌لکداری و، رێوشوێنی تر له‌ چوارچێوه‌ی قانون دا، له‌ ماوه‌یه‌کی مه‌عقول دا، دانیشته‌وه‌کان بگێڕێته‌وه‌ بۆ ناو ماڵ و مو‌لکی خۆیان، یان، ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ نه‌توانرا، ئه‌بێ بژاردنیکی ره‌وایان بدات.

دوهم - سه‌باره‌ت به‌و که‌سانه‌ی تازه‌ براونه‌ته‌ ناوچه‌ و شوێنی دیاریکراو، ئه‌بێ به‌ پێی ماده‌ی ١٠ نیزامی کۆمیسێونی عیراقی ناکوکی مو‌لکداری، بۆ دا‌بینکردنی نیشته‌جێ کردنه‌وه‌یان، وه‌رگرته‌ی بژاردن له‌ ده‌وله‌ت، یا پێدانی زه‌وی تازه‌ی ده‌وله‌تی له‌ نزیک شوێنی نیشته‌جێ کردنیان له‌و پارێزگایه‌ی لێوه‌ی هاتون، یان بژاردنی تێچونی جو‌لاندنیان

بۆ ئۇ جۆرە شوئنانە .

سېتىم - سەبارەت بەو كەسانەى بىن بەش كراون لە فەرمانبەرىيا ھۆى ترى پىشتىوانى بە مەبەستى كۆچاندنى زۆرملن بۆ دەرەوہى ناوچە و شوئەكانيان، ئەبى ھەلى نوئى فەرمانبەرىيان لەو ناوچە و شوئانەدا بۆ بېرەخسىئى .

چوارەم - سەبارەت بە راستكردنەوہى نەتەوہى، ئەبى ھەمو بېيارە پەيوەندىدارەكان ھەلبۆەشىئىرتەوہ و ئەبى رىئ بدرىئ بەو كەسانەى دوچارى بون مافى بېياردانى ناسنامەى نەتەوہى و رەگەزى خۆيان ھەبىن بە ئازادى بىن زۆر لىن كردن و ناچار كردن .

ب. رژیى پىشوىارى بە سنورى كارگىزى كردوہ بۆ مەبەستى سياسى گۆرپوئى . ئەنجومەنى سەرۆكايەتى حكومەتى گواستەوہى عىراق چەند راسپاردەيەك ئەدا بە كۆمەلەى نىشتامانى بۆ چارەكردنى ئەم گۆرپنە ئارەوايانە لە دەستورى دائىمىدا . لە حالەتێكا كە ئەنجومەنى سەرۆكايەتى بە كۆى دەنگ نەيانتوانى رىك بکەون لە سەر دانانى ئەو راسپاردانە، ئەشەن بە كۆى دەنگ ھەكەمىكى بىلایەن دابنن بۆ لىكۆلینەوہ و دانانى راسپاردەكانى . لە حالەتێكا ئەنجومەنى سەرۆكايەتى نەيانتوانى رىك بکەون لە سەر ھەكەمىك، ئەشەن داوا لە سكرتێرى گشتى نەتەوہىەكگرتوہكان بکەن كەسىكى ئاودەولەتى ئاودار دابنن تا بىن بە ھەكەم .

ج. بېيارى ھەمىشەى ناوچە ئاكوکەكان، لەوانە كەركوك، دوا ئەخرى تا ئەواو بونى ئەم رۆوشوئنانە، ئەنجامدانى سەرژمىرىكى پاك و رون و پەسند كردنى دەستورى دائىمى . ئەو بېيارەش ئەبى لە گەل سەرەتای رەوايەتىدا بگونجى، وىستى دانىشتوانى ئەو شوئنانە لە بەر چاوبگىرى .»

مادەى ١٤٠: ھەر ٣ قۇناغەكەى جىبەجى كردنى

مادەى ١٤٠ جىبەجى كردنى مادەى ٥٨ى كردۆتە ٣ قۇناغ، بەلام چوارچىوہى مىكانىزمى جىبەجى كردنى قۇناغەكانى، بىن ئەوہى بچىتە ئاواردەكارىەكانىوہ، ھەر ئەوہىە كە لە مادەى ٥٨ دا باس كراوہ . ئەبوايە كورد، راستەوخو لە دواى دەرچونى قانونى ئىدارەى دەولەتەوہ، خۆى پەرۆزەى وردەكارىەكانى ھەر ٣ قۇناغەكەى دابنايە وەكو لێرەدا، لە بارى سەرنجى خۆمەوہ، ھەندى سەرە قەلەمى لى ئەنوسم .

قۇناغى يەكەم: ئاسايىكردنەوہ

ئاسايىكردنەوہ، وەكو كورد تىبى ئەگا برىتەى لە سېپنەوہى شوئەوارەكانى تەرحىل و

تههجير و تهعريب. وهكو له دهقى مادهكهش ده رتههينرئ دو بوارى سه رهكى نه گرته وه: يه كهم، راستكردنه وهى بارى ديموگرافى. دوهم، راستكردنه وهى سنورى كارگيرى.

بوارى يه كهم، گترانه وهى هاورده و راگويزاو بۆ شوينه كانى پيشويان. هاورده نه وه عه ره بانن كه له ناوچه عه ره بيه كانه وه هينراون له جيگه كورد له كوردستان نيسته جي كراون، راگويزاو نه وه كورد و توركمانون كه له شوينه كانى خويان ده ركراون.

عه ره بى هاورده و كورد و توركماني ده ركراو بگه پينرينه وه شوينه كانى پيشويان. هردو لايان قه ره بو بكرين. زهوى نيسته جي بونيان كشتوكاليان بدرتتى، كاريان بۆ بدوزيته وه.

عه ره بى هاورده كييه، چون نه گه پينرينه وه شوينه كهى پيشوى، هه ندئ له مانه له ۱۹۶۲ وه نيسته جي كراون، نه وانى له ناوچانه دا له دايك بون جيگيربون و جگه له شويني تازه يان جيگه يه كى تر به ولاتى خويان نازانن.

ريگه نه درئ له شويني نيتستايان بميننه وه، نه گه ريكه نه درتت به چ شهرت و مه رجئ، له كام راپرسى و له كام هه لپژاردن دا مافى ده نگدانان هه يه؟ نه گه بگه پينه وه شوينه كانى پيشويان بۆ نه وهى ژيانىكى تازه دهس پئ بكن نه بئ حكومت چيان بۆ بكات؟

چه ند پارهى نه ختينه يان بدرتتى؟

خان و زهوى و زارى نيتستايان چى لئ نه كرى؟

له شويني پيشويان شويني نيسته جي بون، خزمه تگوزارى پتويست، هه لى كاركرديان چون بۆ دابين نه كرى؟

كوردى ده ركراو كييه؟

نه وه كوردانهى به هوى تهعريب و تهرحيل و تههجير... ده ره ده ر بون، بلأو بونه ته وه به سه رانسهرى كوردستاني عيراق و به سه رانسهرى عيراق و به سه رانسهرى دنيا دا؟ نه مانه هه نديكيان تا نيتستش خويان به ئاواره نه زانن، هه نديكيان جيگير بون له شويتنانى تر. نه مانه چون نه گه پينه وه يا نه گه پينرينه وه بۆ شوينه كانى پيشويان؟

بۆ نه وهى ژيانىكى تازه دهس پئ بكن چيان بۆ نه كرى له پارهى نه ختينه، جيگه ي نيسته جيبون، خزمه تگوزارى پتويست، هه لى كاركردن؟

حكومه تى عيراق پرۆژه ي چى بوه بۆ نه م كيشه يه، پرۆژه ي كورد، كه خوى به خاوه نى كيشه كه نه زانن، بۆ چاره سه رى نه م كيشه كوردى عه ره بى به چى بوه؟

وه لامى نه م پرسيارانه له كئ وه نه گيرتته وه؟

دوهم: راستکردنه‌وه‌ی سنوړی کارگټپړی

به‌عس که هاته سهر حوکم گورپنی زوری له سنوړی کارگټپړی هندی له پاریزگانو
عراق دا کرده، تنانته هندی زارووی کارگټپړی گورپ. به له‌وه‌ی به‌عس له ۱۹۶۳
دا بېته سهر حوکم له بری زارووی «پاریزگا» زارووی «لیوا» به کار نه‌هینرول له باتی
«پاریزگار» وشوی «موت‌سهریف» به کار نه‌هات.

پژمې به‌عس ده‌سکاری سنوړی کارگټپړی پاریزگانو کرده و هندی قه‌زا و ناحیه و
ناوچه‌ی دابریوه له هندی پاریزگا و خستویه‌تیه سهر پاریزگایه‌کی تریا پاریزگای تازه‌ی
لن دروست کرده، هوی نه‌م گورپنه‌ش نه‌گ‌پټه‌وه بۆ مه‌سه‌له‌ی سیاسی و نه‌منی، نه‌ک
مه‌سه‌له‌ییه‌کپارچه‌یی جوگرافی و قازانجی ثابوری کشتوکالی، ثاودیری، پیشه‌سازی...
نه‌و ناوچانه. له‌بر نه‌وه نه‌مه بۆته هوی دروستکردنی کټش‌ه‌ی دیموگرافی، کټش‌ه‌ی
نه‌ته‌وه‌یی، کټش‌ه‌ی دینی و مه‌زه‌یی،...

نه‌گ‌ر کورد له مه‌سه‌له‌ی گورپنی سنوړی کارگټپړی دا خوی به زولم لیکراو بزانی، نه‌وا
شیعه‌ش به هه‌مان شپوه خوی به زولم لن کراو نه‌زانی چونکه نه‌نبار (رومادی) له‌سهر
حسابی زه‌وی نه‌ج‌ف و که‌ریه‌لا فراوان کراوه و، سه‌لا‌ه‌دین (تک‌ریت) له سهر حسابی
به‌غداد و که‌رکوک دروست کراوه. نه‌گ‌ر بویستری نه‌م سنورانه راست بکریته‌وه له سهر
چ بنه‌مایه‌ک و چی نه‌کری به پټوانه؟

ماده‌ی ۵۸ میکانیزمیکی بۆ جیبه‌جی کردنی ماده‌که داناهه پټ نه‌چن ه‌رگیز له کردن
نه‌یه‌ت نه‌ویش نه‌وه‌یه که نه‌نجومه‌نی سه‌رۆکاپه‌تی نه‌بن به کوی ده‌نگ له سهر چه‌ند
راسپارده‌یه‌ک پټیک بین بۆ جوړی راستکردنه‌وه‌ی نه‌و سنوره کارگټپړی‌یانه‌ی به‌عس بۆ
مه‌به‌ستی سیاسییاری پټ کردن. نه‌م نه‌نجومه‌نه‌ی که پټیک هاتوه له ۳ که‌س:
کورديک و عه‌ره‌بیکی سوننه و عه‌ره‌بیکی شیعه و، له ناو نه‌م ۳ لایه‌نه‌دا سوننه
سودمه‌ندی گوره‌بوه و له ه‌ه‌ر ناوگورپنکی سنوړی کارگټپړی دا سوننه زه‌ره‌رمه‌ندی گوره
نه‌بن، که‌واته چۆن نه‌گ‌نه تیگه‌یشتنیکی هاویه‌ش له سهر «ناوچه‌ناکۆکه‌کان».
بیگومان نه‌گ‌ر مه‌حال نه‌بن کاریکی زۆر دژواره‌یگه‌نه راسپارده‌ی هاویه‌ش نه‌وسا
نه‌بن «حه‌که‌میکی بټلایه‌ن» بکه‌ن به سهرپشک، نه‌گ‌ر نه‌میش کټش‌ه‌ی نه‌ریه‌کانی پټ
چاره‌سهر نه‌کرا داوا له سکرټیری گشتی ری‌کخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان بکه‌ن «حه‌که‌م»
دابنی و کټش‌ه‌کان به لا‌دا بخا.

لټ‌ره‌دا چه‌ندین پرسپار دټه‌ پټشه‌وه:

سهرکردایه‌تی کورد بۆچی قبولی کرده به‌م په‌یژه له‌رۆکه‌دا سهر بکه‌وئ؟

ئایا ئەنجومەنی وەزیران و ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان، وەزیرەکانی و فراکسیۆنە پارلەمانیەکی لە بەغداد...

بیران لەم حەوالە بە گەوالە یە کردۆتەو؟

خۆ ئەگەر بیران لێ کردۆتەو، چ لیکۆلینەو یەکی قانونی و سیاسییان بۆ ئەم کێشە سەختە ئامادە کردووە و چەند پرۆژەی حساب کراو و چەند سیناریۆی جیا جیا یان داناووە بۆ ئەوێ لەم کەینوبەینەدا کورد توشی زەرەر نەبێ بە لکو سەرزمینی میژویی خۆی کە چەندین سالە شەپێ لە سەر ئەکا بگێژێتەو بۆ باوەشی دایکی نیشتمان؟

لێرەدا بیرمێتانهوێ دو پرسى تری گرنڭ پێیوستە:

یەكەمیان، بە پتیی مەدەى ١٤٠ ئەبۆ تەكۆتایی سالی ٢٠٠٧ ئەمە جێبەجێ بكرايە، بۆ نەكراوە و كێ بەرپرسە لە جێبەجێ نەكردن؟

دوهمیان، لیستی هاوێیمانیی کوردستان کە هاوێشی کرد لە دامەزراندنی وەزارەتەکی نوری مالیکی دا، بەشداری کردن و مانەوێ لە وەزارەت دا گرتی داو بە جێبەجێ کردنی مەدەى ١٤٠و بە پتیی زەمانبەندیەکی دیاریکراو کە ئەبو: لە ٣ مانگیەکەمى سالی ٢٠٠٧ دا پرۆسەى ئاساییکردنەو، لە هەردو بوارى راستکردنەوێ بارى دیمۆگرافی و راستکردنەوێ سنورى کارگێڕى دا، تەواو بێ.

ئەم زەمانبەندیە پێرەوێ نەكراوە، سالی ٢٠٠٧ بەرەو كۆتایی ئەپوا، كێ بەرپرسە لە جێبەجێ نەكردن ئەم زەمانبەندیە و بۆچی سەركردایەتى كورد هەلوێستێكى بەرامبەر ئەم كەمتەرخەمى، ئەگەر كەمتەرخەمى كرابێ، نەتواند؟
و ئەلامى ئەم پرسیارانە لە كێ وەرئەگیرێتەو؟

قوناڤى دوهم: سەرژمێر

لە عێراق دا چەند جارێ سەرژمێر کراوە، بە لکو ئامار کراوە بە لām هەرگیز حکومەتى عێراق رێگەى نەداوە ئەنجامەکانى سەرژمێریەکە بە رۆنى و بە راستى و بە ئاشکرا بڵاویکرێتەو. لەبەر ئەوێ ژمارەى راستەقینەى دانیشتوانى عێراق، ژمارەى پێکهاوەى نەتەوێ و دینی و مەزەبەکانى و، هەمو زانیاریە گرنگە پەيوەندیدارەکانى ئەو بابەتەنە لە ژێر ناوی (ئاسایشی نیشتمانی) دا بە نهێنى هێڵپاونهتەو، بە عس بۆ مەبەستى خۆی، بە تايبەتى سیاسى و ئەمنى، بە کارى هێناون.

دواى روخانى سەدام ئەکرا سەرژمێرى دانیشتوان ئەنجام بدرێ و ئەنجامدانى ئامارگیرى گشتى دوا بخرایە.

داوودەزگاكانى وەزارەتى پلاندانان و فەرمانگەكانى ئامار بە هاوکاری نەتەو یەكگرتووەكان

ئه‌یانتوانی له ماوه‌ی چه‌ند مانگی‌کدا ئه‌نجامی بده‌ن، ته‌نانه‌ت له‌سه‌رده‌می مه‌جلیسی حوکم دا بۆ ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردن و به‌ش هه‌ریه‌کێ له پێکهاته‌کانی دانیشتوانی عێراق له کاروباری حوکمرانی دا، هه‌ندێ لایه‌ن بڕواییانویان ئه‌هه‌تیایه‌وه بۆ نه‌بونی توانای ئه‌نجامدانی ئامار و، هه‌ندێ له کاربه‌ده‌ستانی نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گرتوه‌کانیشیان به‌وه فریو دا‌بو، کارمه‌ندانی فه‌رمانگه‌ی ئاماری سلێمانی چونه به‌غداد و له گفتوگۆیه‌کی زانستی چه‌ند رۆژه‌دا کاربه‌ده‌ستانی نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گرتوه‌کانیان ئیقناع کرد به‌ توانینی ئه‌نجامدانی، به‌لام شیععه که ئه‌و زه‌مانه له راگه‌یاندنه‌کان دا، به‌ تایبه‌تی له راگه‌یاندنی ئه‌مه‌ریکی و ئینگلیزی دا، به‌ندوباو‌ی ئه‌وه‌ ب‌لا‌و بو که شیععه ٦٥٪ی دانیشتوانی عێراق پێک ئه‌هه‌یتن و، سه‌رانی شیععه خۆشیشیان له‌و رێژه‌یه‌ د‌ل‌ن‌یا نه‌بون بۆیه نه‌یان ئه‌ویست تا هه‌لب‌ژاردنه‌کان ئه‌ک‌رێ و پایه سه‌روه‌ریه‌کانی ده‌وله‌ت و وه‌زاره‌ته‌کانی حکومه‌ت و کورسیه‌کانی پارله‌مان دا به‌ش ئه‌ک‌رێ و ده‌ستور ئه‌نوسرێ، بۆ ئه‌وه‌ی رێژه‌ی راسته‌قینه‌ی شیععه و سوننه و کورد و تورکمان و مه‌سیحی ئاشکرا نه‌بن، سه‌رژمێر نه‌ک‌رێ و سود له‌و به‌ندو باوه وه‌ریگرن، که سوننه به‌ رێژه‌یه‌کی ناپاست و دروستکراویان ئه‌زانی.

ماده‌ی ٥٨ بڕگه‌ی یه‌کلایی کردنه‌وه‌ی چاره‌نوسی «ناوچه‌ نا‌کۆ‌که‌کان» ی به‌ستوه به ئه‌نجامدانی «سه‌رژمێرێکی پاک و رون...» وه‌.

به‌لام ئه‌م سه‌رژمێره، که ئه‌بێ پاک و رون بێ، کێ ئه‌نجامی ئه‌دا: دامه‌زراوه‌یه‌کی بێ‌لایه‌ن وه‌کو نه‌ته‌وه‌یه‌ک‌گرتوه‌کان یا وه‌زاره‌تی پ‌ل‌اندانانی عێراق؟

کێ پێوانه‌کانی سه‌رژمێری ساخ ئه‌کاته‌وه و له سه‌ر چ بنه‌مایه‌ک سه‌رژمێری دانیشتوانی ئه‌و ناوچه‌نه‌ک‌رێ: ئاماره‌ کۆنه‌کانی عێراق؟ ئاماری تازه؟ دانیشتوانی ئیستا؟ ها‌ورده‌کان، به‌ تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی نه‌گه‌راونه‌ته‌وه، ئه‌خ‌رینه‌ چ خا‌نه‌یه‌که‌وه؟ ئاخ‌ق ده‌رکراوه‌کانی که به‌ سه‌رانسه‌ری کوردستان و عێراق و دنیا‌دا ب‌لا‌و بونه‌ته‌وه سه‌رژمێر ئه‌ک‌رێن. نه‌گه‌ر ئه‌ک‌رێ چۆن سه‌رژمێر ئه‌ک‌رێن؟

ده‌وری کورد و دا‌ووده‌زگا‌کانی هه‌رێمی کوردستان له‌و سه‌رژمێره‌دا چی ئه‌بێ؟ ئه‌بوايه بۆ هه‌مو ئه‌و هه‌نگا‌وه‌ پ‌رۆژه‌ی حسابکراو دا‌بن‌رایه‌.

ئه‌مانه ئیشی کێ بون؟ ئه‌بو کێ بیکردایه؟

لیستی ها‌وپه‌یمانی، که هه‌میشه وه‌زاره‌ته‌که‌ی جه‌غه‌ری و پێش ئه‌و عه‌لا‌وییان، تۆمه‌تبار ئه‌کرد به‌ که‌مه‌رخه‌می، بۆ ئه‌وه‌ی رێ له حکومه‌تی تازه بیه‌ن زه‌مانه‌بن‌دیان دانا بۆ جێبه‌جێ کردنی ماده‌ی ١٤٠ که له کۆتایی سا‌لی ٢٠٠٧ تینه‌په‌یئ و، لیستی ها‌وپه‌یمانیی کوردستان وه‌کو مه‌رجی به‌شداری کورد و مانه‌ویان له وه‌زاره‌ته‌کی مالیکی دا ئه‌و زه‌مانه‌بن‌دیه‌یان ورد کرده‌وه که ئه‌بو له ٣ مانگی دوهمی سا‌لی ٢٠٠٧ دا قۆناغی دوهمی ماده‌ی ١٤٠ که «پ‌رۆسه‌ی سه‌رژمێر» بو ئه‌بو له «ناوچه‌ نا‌کۆ‌که‌کان»

دا نه‌نجام بدرایه .

وا سالتی ۲۰۰۷ به‌رهو کۆتایی نه‌چئ و، ماوه‌ی نه‌نجامدانی پرۆسه‌ی سه‌رژمێر تی په‌ریوه و، نه‌و زه‌مانه‌ندی‌ه‌ی لیستی هاو‌په‌یمانیه‌ی کوردستان بۆ وه‌زاره‌ته‌که‌ی مالیکیان دانا بو پتپه‌وه‌ی نه‌کراوه . بۆچی سه‌رکردایه‌تی کورد له‌و باره‌یه‌وه هیچ هه‌لۆسته‌یه‌کی نه‌نواند؟

وه‌لامی ئەم پرسیارانە له‌ کێ وه‌رئه‌گیریته‌وه؟

قۆناغی سییه‌م: راپرسی

وه‌کو ماده‌ی ۱۴۰ پرگه‌ی دوهم نویسیوتی: ئاسایی کردنه‌وه، سه‌رژمێری، که‌ کۆتایی دیت به‌ راپرسیه‌ک که‌ له‌ که‌رکوک و نه‌و ناوچه‌یه‌ی دی که‌ کێشه‌یان له‌ سه‌ره‌ بۆ دیاری کردنی ویستی هاو‌لاتیانی.

له‌ سه‌ره‌تاوه‌ نه‌بێن دان به‌وه‌دا بنیین که‌ قبۆلکردنی سه‌ره‌تای راپرسی بۆ یه‌کلایی کردنه‌وه‌ی چاره‌نوسی هه‌مو ناوچه‌ کوردنشینه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی هه‌ریه‌می کوردستان و ناو‌بردنیان به‌ ناوچه‌کانی نا‌کۆکی، هه‌له‌یه‌کی سیاسی- میژویی بوه‌ کراوه، هه‌ر که‌س و هه‌ر چه‌ند که‌س و هه‌ر لایه‌ن و هه‌ر چه‌ن لایه‌ن، لێی مه‌سول بێ، له‌ ژێر هه‌ر گوشار و له‌ ناو هه‌ر هه‌لومه‌رجیک دا بووین، هیچ له‌ مه‌سه‌له‌که‌ نا‌گۆڕێ، چونکه‌ هیچ گه‌لێ بۆ سه‌ندنه‌وه‌ی پارچه‌یه‌ک له‌ نیشتمان‌ه‌که‌ی راپرسی قبۆل نا‌کا.

نه‌گه‌ر گۆڕینی له‌ ده‌ستوری دانیمی عیراق دا بکڕێ، وه‌کو عه‌ره‌بی سوننه‌ و هه‌ندێ له‌ عه‌ره‌بی شیعیه‌ ئه‌یانه‌وێ، پتۆیسته‌ کوردیش داوای لابردنی ئەم سه‌ره‌تا نا‌په‌وايه‌ بکا و، نه‌وسا بێ راپرسی داوای ناوچه‌ کوردستانیه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی سنوری ئێستای هه‌ریه‌می کوردستان بکا.

راپرسیه‌که‌ش دیار نیه‌ چۆن نه‌نجام نه‌درێ.

راپرسی چۆن بکڕێ له‌سه‌ر ناوچه‌ نا‌کۆکه‌کان: گوند به‌ گوند، ناحیه به‌ ناحیه، قه‌زا به‌ قه‌زا، محافه‌زه به‌ محافه‌زه؟

چه‌ند به‌شیکێ نیشتمانی کورد که‌وتۆته‌ سنوری ئێستای نه‌ینه‌وا (موسل) له‌وانه‌: شێخان، مه‌خمور، سنجار و، چه‌ند به‌شیکیشی که‌وتۆته‌ سنوری ئێستای دیاله‌ (باقوبه‌) له‌وانه‌: خانه‌قین، سه‌عديه‌، جه‌له‌ولا و، چه‌ند به‌شیکێ که‌وتۆته‌ سنوری ئێسته‌ی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ (تکریت) له‌وانه‌: تو‌زخو‌رماتو و، چه‌ند به‌شیکیشی که‌وتۆته‌ سنوری ئێستای (میسانیان واسیت) له‌وانه‌: مه‌نده‌لی، به‌دره‌ ..

نه‌گه‌ر راپرسی له‌سه‌ر ئاستی پارێزگا بکڕێ وه‌کو هه‌ندێ کورد ئه‌یانه‌وێ له‌ که‌رکوک

نه‌جام بدری (دوای گتپانه‌وهی بۆ سنوری ئیداری ۱۹۶۸)، ئەوا له موسل: مه‌خمور، شێخان، شه‌نگار و، له‌ دیاله: خانه‌قین و سه‌عیدیه و جه‌له‌ولا و، له‌ سه‌لاحه‌دین: توزخورماتو و، له‌ واسیت: مه‌نده‌لی و به‌دره‌ ئەدۆری له‌ به‌ر هۆیه‌کی ئاسان، چونکه‌ ژۆرایه‌تی ئەو پارێزگایانه‌ عه‌ره‌بن و، ئەو ناوچه‌ کوردیانه‌ قورساییه‌کی دیموگرافییان نیه‌ له‌ چاو تیکرای دانیشتوانی عه‌ره‌بی پارێزگا‌که‌دا.

ئه‌گه‌ر راپرسی له‌ سه‌ر ئاستی قه‌زا بکری و ه‌کو هه‌ندێ پێشنیار ئەکا ئەوا که‌رکوک که‌ ئێسته‌ چاوی هه‌مو لایه‌کی له‌ سه‌ره‌ هه‌روه‌ها دوز له‌ دۆپانه‌وه‌ نزیکتره‌ تا بردنه‌وه‌.

سه‌رکردایه‌تی کورد چی کردوه‌ بۆ دابینکردنی ئەنجامی راپرسی له‌و ناوچانه‌دا؟
 چ پرۆژه‌یه‌کی هه‌بو بۆ گتپانه‌وه‌ی کورد بۆ شویتنه‌کانی خۆی؟
 چ پرۆژه‌یه‌کی سیاسي، قانونی، ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی هه‌بوه‌ بۆ راکێشانی تورکمان و عه‌ره‌ب و مه‌سیحی وشه‌به‌ک و به‌زیدی له‌و ناوچانه‌دا؟
 کێ له‌و راپرسیه‌دا مافی ده‌نگدانی هه‌یه‌؟
 هه‌مو ئەوانه‌ی ئێسته‌ له‌وێ دانیشتونیا ئەوانه‌ی له‌ سه‌رژمێره‌کانی ۱۹۴۷ و ۱۹۵۷-۱۹۶۷ و ۱۹۷۷ دا له‌وێ نیشه‌تی بون.

ئەوانه‌ی له‌ دوایین هه‌لبژاردنی ئەنجومه‌نی پارێزگا و ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران دا ده‌نگیان داوه‌؟

کێ سه‌ره‌رشته‌یی ئەنجامدانی پرۆسه‌ی راپرسی و ده‌ره‌ینانی ئەنجامه‌که‌ی و جێبه‌جێ کردنی ئەنجامه‌که‌ی ئەکا؟

حکومه‌تی عیراقیان دامه‌زره‌وه‌یه‌کی بێلایه‌ن.

وه‌لامی ئەم پرسیارانه‌ له‌ کێ وه‌رئه‌گیریتته‌وه‌؟

دوا قسه‌:

له‌ کێ بپرسین هه‌ه‌والی راستی

به‌یکه‌ر - ه‌امیلتون له‌ راپۆرته‌ به‌ ناوبانگه‌که‌یان دا دو جار و له‌ دو راسپاردیه‌یان دا باسی که‌رکوکیان کردوه‌. راسپاردیه‌ی ژماره‌ ۱ی راپۆرته‌که‌ی به‌یکه‌ر - ه‌امیلتون ده‌ریاره‌ی ده‌س پێکردنی هه‌لمه‌تیکێ دیپلوماسی نوێیه‌ و، یه‌کێ له‌ مه‌به‌سته‌یه‌کانی ئەم هه‌لمه‌ته‌ وه‌کو له‌ بڕگه‌ی ۹ی راسپاردیه‌ی ژماره‌ ۲ دا روینان کردۆته‌وه‌: «یارمه‌تی دانی

عیراقه بۆ ئەو هی بگاته رینگه و تننیکى قبول کراو له سه رکوک.»

راسپاردەى ژماره ۳۰ى راپۆرتى گۆرىن تەرخان کراوه بۆ کەرکوک، بە ئاشکرا ئەلى: «له بەرئەو هی دۆخى کەرکوک زۆر مەترسیداره، ئاویژیوانى ئاودەولەتى زۆر پێویستە بۆ خۆ لادان له توندوتیژی ئاوخەلک. دانیشتوانى کەرکوک تیکەلە له کورد، عەرەب و تورکمان، وهکو بەرمیلی باروت وایه. ریفراوندۆم له سه رکوک پاشه پۆژى کەرکوک (وهکو له دەستورى عیراق دا داوا کراوه پیش کۆتایى ۲۰۰۷ بکړئ) ئەبێته هۆى تەقینەوه بۆیه ئەبێ دوا بخړئ.

ئەم بابەتە پێویستە بخړیتە سه رکوک ئەجیندای گروپى پشتیوانیى ئاودەولەتى عیراق وهکو بەشێ له هەلمەتى دیپلۆماسى نوێ.»

پێ ئەچن سه رەنجام ئەم راسپاردەیه جیبه جی بکړئ!

کێشه‌ی نه‌وت: له‌ نێوان حکومه‌تی ناوه‌ندی و حکومه‌تی هه‌رێم دا *

له‌ دوا‌ی روخانی رژێمی به‌عسه‌وه هه‌مو پرسه‌ چاره‌نوسیه‌کانی عێراق سه‌رله‌نوێ هاتونه‌ته‌وه سه‌ر ده‌زگای باس و پێداچونه‌وه . زۆری ئه‌و پرسانه پێشتر له‌ قانونی ئیداره‌ی ده‌وله‌تی عێراق و دوا‌ی ئه‌و له‌ ده‌ستوری هه‌میشه‌یی عێراق دا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه یه‌کێ له‌و پرسه‌ چاره‌نوسی‌یانه کێشه‌ی نه‌وته .

ئه‌گه‌ر سه‌رده‌می، یا زۆری له‌ زۆزان، ئابوری عێراق فره به‌ره‌م و داها‌ت و ده‌رامه‌تی فره سه‌رچاوه‌ بوبێ، ئه‌وا له‌ سه‌رده‌می سه‌دام حسێن دا، به‌ تایبه‌تی له‌ سالانی جه‌نگه‌کانی دا، بۆته‌ ولاتیکی تاک به‌ره‌م و تاک سه‌رچاوه‌ی دارایی، که‌ ئه‌ویش نه‌وته .

له‌ دوا‌ی روخانی رژێمی به‌عسه‌وه، له‌ سه‌رده‌می مه‌جلیسی حوکم و دوا‌ی ئه‌و له‌ سه‌رده‌می وه‌زاره‌ته‌کانی د . ئیاد عه‌لاوی، د . ئیبراهیم جه‌عفهری و، نوری مالیکی، که‌ جۆری له‌ رۆشنایی له‌ بودجه‌ی عێراق دا دروستیوه ئه‌م راستیه‌ ده‌رنه‌که‌وێ که‌ نه‌وت بۆته‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی بودجه‌ی عێراق، هه‌ر له‌ بودجه‌ی سالێ ٢٠٠٣ه‌وه تا دوا‌یین بودجه‌ که‌ بودجه‌ی سالێ ٢٠٠٨ه‌ .

هه‌ندێ جار داها‌تی نه‌وت ٩٦٪ی بودجه‌ی عێراقی داپۆشێوه .

داها‌تی بودجه‌ی سالێ ٢٠٠٨ی عێراق خه‌مڵێنراوه به‌ ٥٠ تریلیۆن و ٧٧٧ ملیار و ٨١ ملیۆن دینار له‌وه سه‌روێ ٤٥ تریلیۆن و ١٨٠ ملیار له‌ فروقشینی نه‌وت دا‌بین ئه‌که‌وێ . بۆیه نه‌وت له‌ قوناغی ئیستادا بۆته‌ فاکته‌ریکی گرنگ له‌ به‌یاردانی چاره‌نوسی عێراق دا . هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش بو که‌ له‌ کاتی په‌لاماردانی عێراق دا ته‌نیا جێگه‌ی ئه‌مه‌ریکا پاراستی وه‌زاره‌تی

نەوت و دامەزراوەکانی نەوت بو، تەنیا کەرتی ئابوریشت کە ئەمەریکا دواى داگیرکردنى عێراق بایەخى پێدا کەرتى نەوت بو.

* سالى ١٩٧٢ مەجلیسى قیادەى سەورە لە عێراق بە سەرکردایەتى سەدام حسین نەوتى عێراقى بە سەرمایە و داوودەزگاكانیەو «تەنمىم» کرد و، هەمو بوارەکانى نەوت و قوناقەکانى دەرھێنان و فرۆشتنى کردە مۆنۆپۆل و مولکى دەولەت. لەوێتى ئەمەریکا ھاتۆتە عێراقووە کێشەى نەوت، وەکو ژۆر پرسی چارەنوسسازى تر، بۆتە پرسی ژۆر عێراق بە داھاتی نەوت بەپۆیە ئەچن. بۆ رەفتار لە گەل پرسی نەوت دو بۆچونى سەرەکی ھەبوو، کە تا ئیستاشیە کلایى نەبۆتەو:

بۆچونى یەكەم:

مانەوێ نەوت، لە ھەمو قوناقەکانى دا - دۆزینەوێ، ھەلێنجانى، فرۆشتنى، دابەشکردنى داھاتى - بە دەس حکومەتى ناوەندیەو لە بەغداد.

بەیکەر - ھامیلتون لە راپۆرتەکیان دا بەشیکی تاییبەتیان بۆ تەرخان کردو و، چەند جارێ باسى نەوتیان کردو و، لە دو راسپاردەدا رای خۆیان بە ئاشکرا نوسیو:

راسپاردەى ژمارە ٢٣: داوا ئەکا تا کۆتایی ٢٠٠٦ و سەرەتای ٢٠٠٧ قانونى نەوت لە عێراق دەرچن.

راسپاردەى ٢٨ ئەلن: دابەشکردنى داھاتى نەوت، ئەبج دەرھامەتى نەوت بپوات بۆ حکومەتى ناوەندى و بە سەر دانیشتوان دا دابەشکەن. نابن کۆنترۆلى داھاتى نەوت لەو کێلگانەدا کە لە پاشەپۆژدا ئەدۆزینەو بەدیتە دەس ھەرئێمەکان، یا کۆنترۆلى کێلگەکانى نەوت بەدیتە دەس ھەرئێمەکان مەگەر بە سازان و ھاوکات بێن لە گەل ئاشتبونەوێ نیشتمانى»

ئەم بۆچونە ھى ئەمەریکیەکانە ھەر لە سەردەمى دەسەلاتى حاکمى مەدەنى عێراق پۆل بریمەرەو تا سەردەمى سەفیر زالمای خەلیلزاد و دواى ئەو سەفیر رابین کرۆکەر. ھەولێ سەپاندنیان داو لە بەرگیکی قانونى دا. بیانویشیان بۆ ئەم بۆچونە ئەوێە کە نەوت ھاكتەری مانەوێ ئەرز و گەل و دەولەتى عێراقە بەیەگگرتویى.

عەرەبى سوننە پشتیوانى لەم بۆچونە ئەکەن. جگە لەوێ ژۆرایەتى عەرەبى سوننە لە گەل دامەزاندنەوێ عێراقىکی ناوەندى بە ھیزن، کە سەرلەنوێ دەسەلاتى سیاسى، ئابوری، جەنگى لە دەستى حکومەتێکی ناوەندى بەھیزدا کۆ بکەیتەو، مەترسى ئەوێان ھەبە ئەگەر رەفتار لە گەل پرسی نەوت بکەیتە دەس ھەرئێمەکان، ئەوان بێبەش بکەن لە داھاتى نەوت چونکە تا ئیستا مەیدانى نەوتى دۆزراو و دامەزراوەى دەرھێنانى نەوت لە ناوچەکانى ئەوان دا نیە.

جگە لە سوننەى عەرەب، ھەندێ لە شیعیەکانى عەرەب بە بیانوى دابین کردنى دادپەرەوێ

له دابه شکردنی داهاتی سامانی سروشتی عیراق دا لایه نگری ئەم بۆچونەن، ئەوانەش بە تەمان له رێی کۆنترۆلی نەوتەوه کۆنترۆلی هەمو عیراق بکەن بە شیعە و سوننە و کوردەوه . هەندێ کوردیش پشתיوانی لەم بۆچونە ئەکەن بە بیانیوی ئەوهی نەوتی کوردستان له چار نەوتی عیراق دا کەمە، له باتی ئەوهی کورد بەو نەختە نەوتی خۆی دایکەوی باشترە بەشدار بێن له نەوتی مشەه عیراق دا . ئەمەش بیانیویەکە، ژۆرتەر لهوهی پشت ئەستور بێن به لیکۆلینەوه یهکی زانستی، بۆ هاوئاوازیه له گەڵ سیاسەتی نەوتی ئەمەریکیەکان .

بۆچونی دوهم:

مانەوهی هەمو مەیدانەکانی که ئیستا نەوتیان لێ دەرئەهێنێ بە هەمو دامەزرێوه کانیەوه له دەس حکومەتی ناوەندی بەغداد، بەو مەرجە داهاتەکی بە پێی ژمارە دانیشتوان و پێویستی ئەو ناوچانە له سەردهمی بەعس دا زەرەری ژۆرتریان لێ کەوتوێا ژۆرتەر پێویستیان به گەشه پێدانە، له پال ئەم دەسلالە ناوەندیە دا سەلماندنی مافی هەریەکان بۆ دۆزینەوهی مەیدانی نوێ و هەڵینجان و فروشتنی .

ئەم بۆچونە به رادهیه کەم له لایەن کوردەوه داکۆکی لێ کراوه به تاییهتی، چونکه تەجربوێی کورد له گەڵ حکومەتی ناوەندی بەغداد له بواری نەوت دایە کجار تال و خۆپناویە . هەمو ناوچه نەوتیەکانی کوردستان کەوتونە تە بەر شالۆی تەهجیر و تەعریب و، هەمو دامەزرێوه نەوتیەکانی عیراق له کورد بژار کراون .

له سالی ١٩٢٧ هه نەوت له کوردستان دەرئەهێنێ . حکومەتی ناوەندی بەغداد ئەک هیچ بەشیکی داهاتی نەوتی بۆ ئاوه دانکردنەوهی کوردستان و باشکردنی ئاستی گۆزەرانی خەلک و بنیاتنانی ژێرخانی ئابوری به کار نەهێناوه، بەلکۆ به دەرمانەتی نەوت گەرەتری مەکیهتی جەنگیی دروست کردوه، کوردستانی پێن وێزان و کوردی پێن قەر کردوه .

* له رۆژانی نوسینی دەستوری هەمیشەیی عیراق دا پرسی نەوت ناکۆکیەکی دژوار بو له نێوان لایەنی کوردی له لایەک و لایەنی عەرەبی و ئەمەریکی له لایەکی ترهوه . سەرەنجام چەند مادەیهک به نیوه وناچل له ژێر گوشاری لایەنی کوردی دا سەبارەت به نەوت و غاز خرایه دەستورەوه .

مادهی ١١١: نەوت و گاز مولکی هەمو گەلی عیراقه له هەمو هەریم و پارێزگاکان دا .

مادهی (١١٢):

یه کەم حکومەتی فیدرال هەڵدەستێت به بەپێوه بردنی نەوت و گازی دەرئەهێنراو له کێلگەکانی ئیستادا له گەڵ حکومەتی هەریم و پارێزگا به رهم مێنه کاندان به مەرجن داهاتەکانی دادپەرورانه دابهش بکرت، که بگونجیت له گەڵ دابهش بونی دانیشتوان له هەمو ناوچهکانی ولاتدا و له گەڵ دیاری کردنی بەشیکی بۆ ماوه یهکی دیاری کراو بۆ هەریمە زیان لێ کەوتەکان

که له لایڼ پږښمې پېښووه به شپوه یه کی بڼ دادی بڼ بهش کراون و زیانیان لڼ که وتوه دواى نه وه، به جوړښک په ره پېښانی هاوسه نگ بڼ هه مو ناوچه جیاجیاکانی ولات دابین بکات و نه مهش به یاسا پیک ده خړیت.

دوه ح حکومتی فیدرال و حکومتی هریم و پاریزگا به ره م هینه کان به یه که وه هه لده ستن به نه خشه کیښان بڼ ستراتیژیه پېویسته کان بڼ به ره و پېښووه بردنی سامانی نهوت و گاز به جوړښک به رزترین سود بڼ گه لی عیراق به دی بښتیت به پشت به ستن به نویتترین ته کنه لوژیا و پره نسپه کانی بازار و هاندانی به ره م هینان.

سهره پای هم دو ماده یه ماده یه کی تریش خرایه ده ستوره وه که نهویش به شیکى پېوه ندی به نهوت وه هه بو. پېش روخانی رږښمې به عس هه ندی گړتیه ست له گه ل هه ندی کږمپانیای بیانی نیمزا کرا بو بڼ گه پان به دوی نهوت و دهره یتانی دا. نهو ماده یه نه بو نهو گړتیه ستانه له هه لوه شانده وه بپاریزځ.

ماده ١٤١: «نهو یاسایانه ی له سالی (١٩٩٢) به ولاره له هریمى کوردستان دانراون و به رده وام کاریان پڼ ده کړیت و هه مو برپاره کانی حکومتی هریمى کوردستان — به برپاره کانی دادگا و گړتیه سته کانیشه وه کاریان پڼ ده کړیت مه گره هه موار بکړیت، یان هه لېوه شیندرتڼه وه به پېیاساکانی هریمى کوردستان له لایڼ لایڼی تاییه تمه ندوه که نا کړک نه بڼ له گه لده ست»

* له سهرده می وه زاره ته کی مالیکى دا کښه ی نهوت له نیوان حکومتی هریمى کوردستان و حکومتی ناوه ندی دا به زه قى ناشکرا بو. د. حسین شههرستانی وه زیری نهوت له کابینه کی مالیکى دا، که له سهر لیستی شیتلافی شیعیه، به ناشکرا دوی گړتیه سته کانی پېشوی نیوان حکومتی هریم و کږمپانیا بیانیه کان دوا و، داواى کرد که سهرله نوځ به هه مو گړتیه سته کان دا بچنه وه و، دواى نهوه ی له سلیمانی و هه ولیر چه ند گړتیه سته کی نوځ نیمزا کران، شههرستانی هه مو هم گړتیه ستانه ی به «ناقانونی» دانا و، هه ره شه ی سزادانی له و کږمپانیا بیانی یانه کرد که گړتیه سته ی نهوتیان له گه ل هریمى کوردستان نیمزا کردوه.

همه کښه یه چند لایڼی جیاوازی هه یه:

لایڼی سیاسی

له هه مو گفتوگوکانی کورد — به عس دا، سهرانی به عس به ناشکرا نه یان وت بږیه ریڼه ناده ن کهرکوک بخریته سهر «ناوچه ی نوټوټومی کوردستان» چونکه نه بیتته بنچینه ی

ئابوری دهولتهی کوردی و جیابونه‌وی کوردستان له عیراق. عه‌قلیه‌تی نیستای شه‌هرستانی نواندنه‌وی هه‌مان عه‌قلیه‌تی شۆڤینی نه‌ته‌وه‌په‌رسته‌کانی عه‌ره‌بی سه‌رده‌می حوکمی مه‌له‌کی و جهموری عیراقه .

لایه‌نی ده‌ستوری

گه‌رانه‌وه‌یه بۆ حوکمی مه‌رکزی و، هه‌لۆه‌شاندنه‌وی ماده‌کانی ١١١ و ١١٢ و ١٤١ ده‌ستوری عیراقه که جۆرێکه له گه‌ره‌نتی ده‌ستوری بۆ جێبه‌جێ کردنی سه‌ره‌تای فیدرالی «دابه‌شکردنی ده‌سه‌لات و سامان و ئه‌رز» له نێوان هه‌رێم و ناوه‌ندا. کێشه‌که که ئه‌گرچی به‌ روایه‌ت خراوه‌ته‌ قالیبی قانونیه‌وه به‌لام جه‌وه‌ره‌که‌ی سیاسیه .

لایه‌نی ئابوری

ئه‌یه‌وی ژێرخانی ئابوری کوردستان وه‌کو جاران به‌ لاوازی بمێنێته‌وه و، نه‌توانی پشت به‌ خۆی بیه‌ست و تا هه‌تایه هه‌ر ده‌سنده‌خۆری حکومه‌تی ناوه‌ندی بێ، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌رگیز بێر له جیابونه‌وه نه‌کاته‌وه .

* له سه‌رده‌می سه‌فیر زالمای خه‌لیل زادا پرۆژه‌یه‌ک بۆ قانونی نه‌وت و غاز له عیراق ئاماده‌ کرا و، له ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی عیراق دا به‌ په‌سه‌ندکراوی تێپه‌ری و نێردرایه ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران بۆ په‌سه‌ندنی . خه‌لیلزاد ئه‌یویست ئه‌و قانونه بکا به سه‌رکه‌وتنێکی سیاسی بۆ خۆی و هه‌رچی زۆتر له پارله‌مانی عیراق، پێش روێشتنی خۆی، تێ بپه‌ڕێ . به‌لام قانونه‌که له زۆر لای جیاوازی سوننی و شیعی و کوردی عیراقی و زۆر لایه‌نی عه‌ره‌بیه‌وه، له روانگی جیاواز و به‌ بیانیوی جیاوازه‌وه، که‌وته به‌ر هێرش و ره‌خنه . سه‌ره‌نجام قانونه‌که به‌ر له په‌سه‌ندنی له پارله‌مانی عیراق دا راگیرا و، خه‌وێنرا .

ئه‌گر ئه‌م قانونه په‌سه‌ند بکرایه هه‌مو ئه‌و مادانه‌ی له ده‌ستوری عیراق دا سه‌باره‌ت به‌ پرسی نه‌وت جێ کرا بونه‌وه و له ریفه‌راندۆمی ده‌ستوردا زۆرایه‌تی خه‌لک ده‌نگی بۆ دا بو، به‌ کرده‌وه هه‌لته‌وه‌شایه‌وه . ده‌سه‌لاته‌کان ئه‌که‌وته‌وه ده‌س حکومه‌تی ناوه‌ندی .

بۆ ده‌سپێشکهری و، رێپه‌ڕین له تێپه‌ڕینی ئه‌م قانونه، حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان به‌ په‌له پرۆژه‌ی قانونێکی بۆ نه‌وت و غاز له کوردستاندا ئاماده‌کرد و حه‌واله‌ی ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانی کرد . ئه‌ویش به‌ په‌له و بێ ئه‌وه‌ی ماوه‌ی پێویست بدا به ئه‌ندامه‌کانی و به‌ خه‌لک به‌ تێڕوته‌سه‌لی گفتوگۆی له سه‌ر بکه‌ن، په‌سه‌ندی کرد و خرایه مه‌یدانی کار بێن کردنه‌وه .

پێش په‌سه‌ندنی ئه‌م قانونه و، پێش روخانی رژێمی به‌عس و لای روخانی رژێم چه‌ندین گرێبه‌ست له کوردستان دا ئیمزا کراون . په‌سه‌ندنی ئه‌م قانونه چه‌ندین کۆمپانیای بیانی

نوێی هێنایه ناو کایه کهوه و چه ندين گرتیه سستی تر ئیمزا کران.

گرتیه سته کانی ئیمزا کران و قانونی نهوت و غازي کوردستان هه رچی به ندو باوێکی به دواوه بێ و، هه رچی تانه یه کی لێ بدرێ و، هه رچی قسه و باسێکیان له سه ر بکێ، هێشتا به هه نگاوێکی زۆر گرنگ دانه نێی له بواری که لک وه رگرتن له سامانی سه روشتی کوردستان و بنیاتنانی ژێرخانی ئابووری دا و له بواری دابین کردنی پێویستیه ژيانیه کانی خه لکی کوردستان دا به تایبه تی سوته مه نی و کاره با.

نابێ کورد به هێچ جوړی و له ژێر هێچ گوشارێکی ناوه کی و ده ره کی دا، ده سه ه لێگرێ له مافه کانی خۆی:

مافی خۆ به خاوه ن زانیی سه رچاوه سه روشتیه کانی کوردستان - له وانه سه رچاوه کانی نهوت و غاز و ئاو - مافی به کار هێنان و به ره هێنانی بۆ قازانجی خه لکی کوردستان.

ئه مه تۆبالی مێژویه له ئه ستۆی سه رکردایه تی کوردا.

* به لām گه وهره ترين مه ترسی له سه ر ئه م گرتیه سته نه وه یه له تاريکی دا، له ژووی داخراودا، بێ ئاگاداری خه لکی کوردستان، ته نانه ت بێ ئاگاداری شاره زا و پسه پۆی ئه م بواره ئه نجام نه درێن.

• لایه نه کانی گه فتوگۆ له سه ر په رسی نهوت کێن؟

لایه نی کوردی کێن؟ حکومه تی هه رێمی کوردستانه، نوێنه ری حیزبه کانی ده سه لاتن؟ کۆمپانیای که رتی تایبه تی کوردستانین؟

کۆمپانیا بیانیه کان کێن؟ ره گه زنامه ی کوێیان هه یه؟ سه رمایه یان چه نه ده؟ پێشتر له بواری نهوت دا چیاان کردوه؟

• گه فتوگۆکان له سه ر چین؟

گه پان به بوی نهوت دا؟ دۆزینه وه ی؟ هه لکه ندنی بیه ر؟ هه له پێنجانی؟ هه ناردن؟ فره شتنی؟ کێ سه رمایه ی نه نجامدانی قۆناغه کانی دابین نه کا و مه رجه کانی چین و دوا یی ئه م سه رمایه یه چۆن وه ره نه گیرێته وه؟

• قازانجه که ی چۆن دابه ش نه کړی و پشکی هه ر لایه چه نه ده؟

پشکی کۆمپانیاکان؟ پشکی خه لکی ناوچه که؟ پشکی حکومه تی هه رێم؟ پشکی حکومه تی به غداد؟

* بۆ ئه وه ی حکومه تی هه رێم له م مملانه یی دا له گه ل حکومه تی ناوه ندی دا به هێز بێ، ئه بێ پشت نه ستور بێ به پشتیوانی خه لک، بۆ ئه وه ی پشتیوانی خه لک به ده س به یی، ئه بێ له هه مو هه نگاره کانی دا له رۆشنایی دا به ئاشکرا کار بکا.

حیزب و حوکم: ئەزمونی کوردستان*

سەرەتا:

بۆ ئەوەی قسەی هەندێ بیزم لە سەرەتاوە ئەلیم: بە پێی ئەو جێگەیە کە من هەمبۆه لە ناو کۆمەڵە و لە ناو یەکیێ نیشتمانی دا، بە شانازیەو بەشدار بوم لە دروستکردن و دامەزراندنی ئەزمون و قەوارە ی کارگێڕی، سیاسی، قانونیی ئێستای کوردستانی عێراق دا بە هەردو لایەنی نیجایی و سەلبییەو. لە هەردو لایەنی دا پشکێکی بەرپرسیاریێتی کە میان زۆر، بە خراپیان بە چاک، بەر من ئەکەوێ. هەرگیز خۆم لەم لێپرسراوێتیە نادزەموه، لە بەردەمی میژوێ گەلەکەم دا بە سەربەرزیهو ئەتوانم داکوکی لە هەردوکیان بکەم.

لە پاش ١٦ سالی حوکمی کوردی کاتی ئەوە هاتوێ ئەم ئەزمونە لە هەمو لایەنێکیەو هەلسەنگاندنێکی رەخنەگرانه، هەلسەنگاندنێ کە لە نرخێ ئەزمونە کەم نەکاتەو، بەلام لە هەمان کات دا کەموکۆریەکانی نەشارێتەو.

هەندێ کەس، بە تاییبەتی ئەوانە ی سودمەندن لە گەندەلی، کە باس لە کێشەکانی ئێستای ناو کوردستانی عێراق ئەکەن بۆ ئەوەی ناوهرۆکی سیاسی ناکۆکیەکان بن مانا بکەن، هەول ئەدەن بێخەنە قالیی ململانێی شەخسی و شەپی کورسی و کێشە ی تاییبەتیەو. سودمەندانی گەندەلی زۆرجار کە باسی گێروگرفتهکان ئەکەن بۆ ئەوەی رەهەندی سیاسی، کارگێڕی، دارایی، کۆمەلایەتی و ئەخلاقی گەندەلی بشارنەو قەیرانی

چەند پالۆی ئیستای کوردستان لە مەسەلەی «پارەوپول» و «دەولەمەن بونی چەند کەسێکا» بچوک ئەکەنەو. راستە پێکەوهنانی ناقدانوی پارەوپول بەشیکە لە قەیرانی گەندەلی، بەلام گەندەلی (وەکو پێش چەند سال لە کۆپێکی تەلەفریونی دا بە ناشکرا وتم) وەکو گانگترین چۆتە جەستەیی حیزب و حکومەتەو، لە هەموو بوارەکانی ژیاانی کۆمەڵەکەمان دا رەنگی داوێتەو.

لەم چەند کورتە وتارەدا گەرەکمە لە باری سەرنجی خۆمەو، بە زمانێکی کوردی کە هەموو کەس تێی بگا هەندێ بابەت کە پێوەندی بە ئیستا و داهاوی گەل و ولاتەکەمانەو هەیە، بخەمە بەر باس و هەلسەنگاندن. هەندێ بابەت کە چەند سالێ پێش ئیستا نویسنیومن بۆ بیرهێتانهو و بەراوردکردنی ئەمڕۆ لە گەل دویستی، سەرلهنوێ بلۆ بکەمەو.

لهوانه:

حیزب و دەسەلاتی تەنفیزی. حیزب و دەسەلاتی تەشریعی. حیزب و دەسەلاتی قەزایی. حیزب و هیژە چەکدارەکان. حیزب و رێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی. حیزب و زانکۆ. حیزب و رێکخستنی ئابوری ولات. حیزب و بەشداری کورد لە دەسەلاتی ناوەندی بەغداد.

رەنگ ئەمە روناکیەک بخاتە سەر لایەنە فیکریەکانی ئەو ناکوکیانە من و هەندێ لە هاوڕێکانم هەمانە لە گەل خەلکی تر، بە تاییبەتی ئەوانە لە دەسەلات دان، چ حیزبی و چ حکومەتی.

لێرەدا سەرەبەسەکان ئەخەمە سەر میزی لێدوان خۆم لە هەندیکیان ئەدویم و لێدوانی هەندیکی بۆ خەلکی تر بە جێ ئەهێلم بەو هیوایی ئەمە دەرگا بە فراوانی بکاتەو بۆ ئەم بابەتە ژیاانیانە پێوەندییان بە ئیستا و داهاوتەو هەیە.

یه‌که‌م: حیزب و دەسەلاتی تەنفیزی

لە ولاتانی پارلەمانی، دواي هەلێاردن ئەو لیستە ژۆرایەتی ئەندامانی پارلەمان ئەباتەو رانەسپێردی کابینە پێک بهێنێ، ئەویش یەکێ لە ئەندامە دەرچووەکانی رانەسپێری و، پاش راویژ و پرسوپا لەگەل سەرکردایەتی حیزبەکە (یان حیزبەکان) هاوکارەکانی بۆ وەزارەتەکان هەلشەبژێری و ئەیانباتە بەردەمی پارلەمان بۆ ئەوێ باوەڕی پێ بەدەن.

پارلمان له هندی ولات به کۆمەڵ دەنگ ئەدا بە ئەندامانی کابینە که له هندی ولاتی تر له سەرێک بهیهکی وهزیرهکان.

ئەگەر کابینە که باوهپی پارلمانی به دەس هێنا دەس ئەکەن به ئەنجام دانی بهرنامهی وهزارهتەکیان و ئەگەر باوهپی پارلمانی وەر نەگرت پڕۆسە که دوباره و چەند باره ئەبێتەوه.

له سیستەمی سەرۆکایەتیدا، سەرۆک هەمان کار ئەکا.

کورد له میژوی دورودریژی خۆی دا دو جار دەرڤەتی بۆ رهخساره وهزارهت پێک بهێنێ:

جاری یەکەم، سالی ١٩٢٢ له سەردەمی شیخ مەحمودی حەفیدا که خۆیان پێیان وتوه (کابینە)، بەلام ئەم کابینەیه له سالی زیاتر دەوامی نەکردوه به هۆی هێرشێ ئینگلیزهوه بۆ سەر کوردستان حکومهتەکی شیخ مەحمود و کابینەکی روخواه.

جاری دوهم، سالی ١٩٤٦ له سەردەمی قازی محەمەدا، که خۆیان پێیان وتوه (هێشتی رهئیسە)، بەلام ئەم هێشتەش له سالی زیاتر دەوامی نەکردوه به هۆی هێرشێ ئەرتهشی ئێرانەوه بۆ سەر کوردستان حکومهتەکی قازی محەمەد و هێشتەکی روخواه.

جگە لەم دو وهزارهتە ئیتر کورد تا راپهڕینی ١٩٩١ هەڵیکێ تری بۆ هەڵ نەکهوتوه وهزارهتی تایبەت به خۆی دابمهزێنێ و تهجروبهی پێکینانی وهزارهتی له لاکه که بێ، تهجروبهی (مهجلیسی تهنفیزی) حوکمی زاتی، تهجروبهی که به عسی و تهجروبهی بهشداری وهزیره کوردهکانی سەردەمی مهلیکی و جمهوریش له دهرهوهی نوینه رایهتی دهسهلاتی کوردی بو.

بۆ یهکهمین جار له دواي راپهڕین کورد توانی (وهزارهت)ی تایبەت به خۆی واته هێزی بنهپهتی دهسهلاتی تهنفیزی ولات دابمهزێنێ.

پێکهێنانی ئەنجومەنی وهزیرانی هەرێمی کوردستان له میژوی کوردا به وەرچەرخانیکێ سیاسی گرنگ دا، ئەنێ، بەلام له هەمان کاتدا تهجروبهی که رهنگ تایبەت بێ به کورد خۆی و له ولاتانی تری دنیا دا نمونهی نهی. یهکهمین وهزارهت که پێک هات، سەرکردایهتی یهکێتی و پارتی رێک کهوتن:

ئەنجومەنی وهزیران نیوه به نیوه بێ و، هەندی وهزارهتیش بهشی حیزبهکانی تر بدهن بۆ ئەوهی بێ دهنگیان بکەن.

وهزیرهکان خۆیان دایان بێنێ، بێ پرسى سەرۆکی وهزیران، بێ دهنگدانی ئازادی پارلمان.

سەرۆکی ئەنجومەنی وهزیران و جیگره کهی، وهزیرهکان و جیگرهکانیان، وهک یهک

و به قەدە یەک دەسەڵاتی ئیداری، قانونی، دارایییان هەبێ، بە کردەوه، دو سەرۆک بۆ ئنجومەنی وه‌زیران و دو وه‌زیر بۆ هەر وه‌زاره‌تێک.

ئەم تەجروبه‌ی بێ نمونه‌یه:

١. رێگهی گرت له دروست کردنی ئیداره‌یه‌کی یه‌کگرتو، به‌ کردەوه هەمو وه‌زاره‌ت‌ه‌کانی کرد به‌ دو وه‌زاره‌ت و، کارمەند و فره‌مانبه‌ره‌کانی دابه‌ش کرد به‌ سەر دو حیزب دا.

٢. رێگهی گرت له راپه‌راندنی ئیشوکاری خه‌ڵک، له دانانی پلانی دابینکردن و خزمه‌ت‌گوزاری گشتی و، گه‌شه‌پێدانی ئابوری.

٣. رێگهی گرت له خولقاندنی د‌ل‌س‌و‌زی بۆ نه‌ته‌وه و نیشتمان

٤. رێگهی گرت له دوباره‌کردنه‌وه‌ی هه‌لب‌ژاردن .

ئەم تەجروبه‌یه‌ سه‌ره‌نجام به‌ هه‌ل‌گیرسانی شه‌پی ناوخۆ و، دابه‌شبوونی کوردستان بۆ سێ هه‌رێم: (هه‌رێمیکی ژێر ده‌سه‌ڵاتی یه‌کێتی، هه‌رێمیکی ژێر ده‌سه‌ڵاتی پارتی، هه‌رێمیکی ژێر ده‌سه‌ڵاتی بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامی) و بۆ دو کابینه و دو حکومه‌ت کۆتایی هات.

دو حکومه‌ت له دو هه‌رێم دا چه‌ندین سال درژیه‌ی کێشا تا له ژێر گوشاری روداوه‌کانی عێراق‌دا، به‌ ناچار یه‌ندنێ له وه‌زاره‌ت‌ه‌کان به‌جۆریکی (فه‌وقی) له سه‌روه‌ه‌یه‌ک خزان و، هه‌ندیکێشی، به‌ تاییه‌تی گرنگه‌کان، به‌ دوانه‌یی مانه‌وه‌ له‌وانه (پێشمه‌رگه، دارایی، کاروباری ناوخۆ).

تەجروبه‌ی پێکهێنانی کابینه‌ی دوا‌ی یه‌ک‌خستنه‌وه‌ی هه‌ردو ئیداره‌ ئه‌ویش دیسان تەجروبه‌یه‌کی بێ نمونه‌یه، ره‌نگه‌ به‌ داهێنانێکی کوردی دابنێ.

سه‌رکردایه‌تی یه‌کێتی و پارتی ژماره‌ی ئەندامانی کابینه‌که‌یان له ٤٠ وه‌زیر تی په‌راند.

بێ ئه‌وه‌ی که‌سێ دیاری بکه‌ن و رایب‌سپێرن بۆ هه‌لب‌ژاردنی وه‌زیره‌کان و بواری بده‌ن پاش راویژ و پرسوپا هاوکاره‌کانی بدۆزێته‌وه، بێ ئه‌وه‌ی ئازادی ده‌نگدان و بێ ئه‌وه‌ی پرس و راویژ به‌ سه‌رۆکی راسپێردراوی ئنجومەنی وه‌زیران بکه‌ن خۆیان ناوی وه‌زیره‌کانیان بۆ دیاری کرد.

باوه‌ر به‌خشین و باوه‌ر نه‌ به‌خشین بده‌ن به‌ پارله‌مانی کوردستان و وه‌زیره‌کانیان دان.

ئەنجومەنی وه‌زیران که‌ ئه‌بێ به‌رزترین ده‌سه‌ڵاتی ته‌نفیزی ولات بێ، بۆته‌ به‌رپوه‌به‌ری وه‌زاره‌ت‌ه‌کانیان، له‌ سه‌رو ئه‌وانه‌وه‌ حیزب ده‌سه‌ڵاتی ته‌نفیزی راسته‌قیینه‌یه‌ له‌ کوردستان دا.

حیزب وهزیره کان دانه‌ن، ئەمه‌یان شتیکی ئاساییه

حیزب وهکیلی وهزیر و خه‌بیر و موسته‌شار دانه‌ن.

حیزب به‌پۆه‌به‌ری گشتی و به‌پۆه‌به‌ری فه‌رمانگه‌کان دانه‌ن.

حیزب قایمقام و مدیر ناحیه و سه‌رۆکی شاره‌وانی دانه‌ن.

حیزب کارمه‌ندی گه‌وره و بچوک دانه‌ن.

به‌واته‌یه‌کی تر: ده‌سه‌لاتی حیزب له‌ سه‌رو ده‌سه‌لاتی ته‌نفیزیه‌وه‌یه.

له‌ هه‌مو گفتوگۆکانی به‌عس — کورد یه‌کێ له‌ خواسته‌ سه‌ره‌که‌کانی نوێنه‌رایه‌تی

کورد، هه‌لۆه‌شاندنه‌وه‌ی «مه‌جلیسی قیاده‌ی سه‌وره» و جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی حیزبی

به‌عس بو له‌ ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی عێراق. که‌چی ئێستا حیزب له‌ کوردستان دا هه‌مان

ته‌جربه‌ دوباره‌ شه‌کاته‌وه‌.

نایا ئیتر کاتی نه‌وه‌ نه‌هاتوه‌:

— حیزب دوا‌ی ناو‌دی‌ری وه‌زیره‌کان و پیکه‌ینانی وه‌زاره‌ت، واز له‌ ده‌ستیه‌مرانی

کاروباری حکومه‌ت به‌ینی؟

— حیزب واز له‌ پارله‌مان به‌ینی له‌ وه‌زیره‌کان به‌رسێته‌وه‌، باوه‌ریان پێ

به‌خشی و، باوه‌ریان لێ بسێنێته‌وه‌؟

— حیزب خه‌ریکی حیزبایه‌تی بیت و نازادی بدا به‌ وه‌زیره‌کان وه‌کو وه‌زیری

هه‌مو خه‌لک کاروباری وه‌زاره‌ته‌کانیان رایبه‌پێنین؟

— وه‌زیره‌کان بێ لێکدانه‌وه‌ی (ئیعته‌باری حیزبی) به‌ پێی پۆه‌ری کارگێڕی و

قانونی کارمه‌ندانی گه‌وره و بچوکی وه‌زاره‌ته‌کانیان هه‌لبژێرن؟

دوهم: حیزب و ده‌سه‌لاتی ته‌شریعی

دوا‌ی نه‌وه‌ی گفتوگۆی به‌ره‌ی کوردستانی — به‌عس له‌ شوێنی خۆی دا چه‌قی و،

بۆشایی ده‌سه‌لات، له‌ نه‌جامی نه‌وه‌ش دا بۆشایی ئیداری و نه‌منی و قانونی... له‌

کوردستان دروست بو. سه‌رکدایه‌تی به‌ره‌ی کوردستانی بپاری دا هه‌لبژاردنی گشتی

بکړی و، لوجنه‌یه‌کی دروست کرد بۆ نویینی قانونه‌کانی. لوجنه‌که قانونه‌کانی نویی.

یه‌کیکیان قانونی هه‌لبژاردن بو.

قانونی هه‌لبژاردن سیسته‌می رێژه‌یی لیستی کرد به‌ بناغه‌ی کار. نویش له‌ به‌ر

هه‌ره‌شه‌ی حیزبه‌ بچوکه‌کان: حشع، حسک، گه‌ل، زه‌حمه‌تکێشان، پاسۆک، ئاسوری...

سور بون له سەر ئه‌وه‌ی هه‌ڵبژاردن به‌ لیست و ریزه‌یی بچ و هه‌په‌شهی ئه‌وه‌یان کرد که ئه‌گه‌ر قانونه‌که به‌ر جوهره‌ دانه‌ریژێ ئه‌وان بایکۆتی ئه‌که‌ن.

له ژێر گوشاری ئه‌و حیزبانه‌دا سیسته‌می ریزه‌یی په‌سند کرا، به‌لام به‌و مه‌رجه‌ی هه‌ر حیزبێ ٧٪ که‌متر به‌پێنێ رێگه‌ی چونه‌ ناو پارله‌مانی نه‌درێ.

هه‌ڵبژاردن نه‌نجام درا جگه‌ له‌ یه‌کێتی و پارتی هیچ حیزبێ ٧٪ی ریزه‌ی ده‌نگه‌رانی نه‌هێنا و نه‌یان توانی به‌شداری پارله‌مان بن. ئه‌گه‌ر له‌ شوه‌ی راگه‌یانندی ئه‌نجامه‌کانی هه‌ڵبژاردن دا، ئه‌و ریزه‌یه‌ لابیرایه‌و هه‌ر حیزبه‌ به‌و چه‌ند کورسیه‌ی به‌ ده‌ستی هێنا بو به‌شدار بچ. حیزبه‌ بچوکه‌کان به‌ به‌شی خۆیان رازی نه‌ بون و ئاماده‌ نه‌بون له‌ پارله‌مان دا به‌شدار بن، له‌ باتی ئه‌وه‌ داوایان کرد له‌ وه‌زاره‌ته‌کانا به‌شیان بدرێ.

ریزه‌ی حیزبه‌ ده‌رنه‌چوه‌کان دابه‌ش کرایه‌وه‌ به‌ سهریه‌کێتی و پارتی دا پارتی چه‌ند هه‌زار ده‌نگه‌کی زیاتر بو، داوای ئه‌کرد کورسیه‌کی له‌ یه‌کێتی زیاتر بن. به‌لام سه‌ره‌نجام بۆ خاوه‌رکه‌نه‌وه‌ی هه‌لومه‌رجی گه‌زێ کوردستان رێکه‌وتن که‌ پارله‌مان نیوه‌ به‌ نیوه‌، په‌نجا به‌ په‌نجا دابه‌زێ، کابینه‌یه‌کی ئینتیلافی پێک به‌ سهرۆکی کابینه‌ و جێگه‌یه‌کی وه‌زیر و جێگه‌یه‌کی وه‌کو یه‌ک ده‌سه‌لاتیان هه‌بن.

.....

داوای هه‌ڵبژاردنێکی پڕ هه‌راوه‌ریا، پڕ مشتومڕ، پڕ ره‌خنه‌، سهرکرده‌یه‌تی هه‌ردو حیزب پێکهاتن له‌ سهر دروستکردنی نیوه‌ به‌ نیوه‌ی پارله‌مان، ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستان پێکهات و کۆ بوه‌وه‌.

به‌ داوای ئه‌وه‌دا به‌ چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک سهرکرده‌یه‌تی حیزب یه‌که‌مین کابینه‌ی نیوه‌ به‌ نیوه‌ی دامه‌زراند.

هاوڵاتیانی کوردستان، سه‌ره‌پای هه‌مو ئه‌و ره‌خنه‌یه‌ی هه‌مو لایه‌کان له‌ هه‌ڵبژاردن و جو‌ری پێکهاتنی پارله‌مان و کابینه‌ که‌یان ئه‌گرت، به‌ خۆشی و به‌ ئومێدێکی زۆره‌وه‌، له‌م دامه‌زراوه‌یان ئه‌پوانی.

هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌، حیزب به‌ چاوه‌لیکهری حیزبی به‌عس و حیزبه‌ شیوعیه‌کانی ئه‌وروپای رۆژه‌لات، له‌ پال هه‌ردو دامه‌زراوه‌دا ده‌سه‌لاتی بالایی خۆی پاراست و، خۆی بو به‌ فه‌رمانه‌و چاو ساغ و رێپیشاندهری حکومه‌ت و پارله‌مان و ئه‌رکه‌کانی پارله‌مانی بچوکه‌ کرده‌وه‌ به‌ دانانی قانون.

ئهرکی یه‌که‌می پارله‌مان، باوه‌ر به‌خشین و باوه‌ر سه‌ندنه‌وه‌یه‌ له‌ سه‌روه‌زیران و وه‌زیره‌کان. سهرکرده‌یه‌تی هه‌ردو حیزب به‌ کرده‌وه‌ ئه‌م مافه‌یان له‌ پارله‌مان سه‌نده‌وه‌،

ئەوانەيان بە ھەزىر سەپاند كە خۆيان ئەيانويست بىن ئەوھى رىئ بەدن بە پارلەمان ھىچ كەسىكىيان رەت بىكاتەوھ .

ئەركى دوھمى پارلەمان، لىكۆلئەوھى بودجەى سالانەى ولاتە، داھاتى حكومت و جۆرى دابەشكردن بە سەر كەرتەكانى ژيانى كۆمەل و جۆرى سەرفەردنى ...

سەرگىدايەتى حىزب ئەم مافەيان بە پارلەمان رەوا ئەدەت و خۆيان لە ناو خۆيان دا چەند كەسىكى كەم، لە باتى پارلەمان دەستيان گرت بە سەر بودجەى مانگانە و سالانە دا خستيانە ناو تارىكەكى ئەوتقوھ رەنگە ئىستا و دوا رۆزىش نەتوانرئ ئاشكرا بكرئ . ئەركى سىيەمى پارلەمان، كە بەشدارىە شان بە شانى حكومت لە دارپشتنى كاروبارى سىياسى ولات و رىگە چارەكانى دا، بە تايەتى كۆشە چارەنوسسازەكان، ئەم مافەش بە پارلەمان رەوا نە بىنرا، بەلكو مەسەلە چارەنوسسازەكان، سەرگىدايەتى ھەردو حىزب بىپارىيان لە سەر ئەدا و ئەوان (موافەقەت)يان لە سەر ئەكرد .

حىزب پالىئوراوھەكانى خۆى دائىنئ بۆ پارلەمان، ئەمەش شتىكى ئاسايە .
حىزب لىستى پالىئوراوھەكان ديارى ئەكا و خۆى رىزبەندى يەكەمىن و دوايەمىنيان ئەكا .

حىزب دەزگاكانى راگەياندىنى بە دەستە بۆ پىروپاگەندەى ھەلئىزاردن .
حىزب سەرچاوى دارايى لە ھەر دەستدايە بۆ راپەپاندنى پىروپاگەندەى ھەلئىزاردن .
حىزب دەسەلاتى چەكدارى بە دەستە .
حىزب كارمەند و سەرپەرشتىيارانى ناوھندى ھەلئىزاردن و سندوقەكان دائىنئ .

ئايان ئىتەر كاتى ئەوھ ئەھاتوھ :

— حىزب لە دواى ئەنجامدانى ھەلئىزاردنى ئازادى بە پارلەمان بدا ئەرك و مافەكانى خۆى لە دەنگدان لە سەر ھەزىرەكان، لە سەر بودجەى سالانە، لەسەر مەسەلە چارەنوسسازەكان بە كار بھئىنئ .
— حىزب واز لە پارلەمان بھئىنئ ئەندامەكانى بە پىئى وىژدانى نىشتەمانىيان، بە ئازادى كاربەكەن، نەك بە پىئى فەرمان و رىئەمىيى حىزب .

سىيەم: حىزب و دەسەلاتى قەزايى

لە سەردەمى مىرئىشەنە كوردىەكان دا، دو جۆر دەسەلاتى دادوھرى لە كوردستان دا ھەبوھ، كە ھەردوكى كارى پىكراوھ و بىيارەكانى لەلايەن كۆمەل و لەلايەن دەسەلاتدارانى سەردەمەوھ رىژ لئ گىراو بوھ :

۱. دهسه‌لاتی شرعی- دینی

نهم دهسه‌لاته له‌لایهن زانا ئاینیه‌کانه‌وه (مه‌لاکان) و به زۆری له مرگه‌وته‌کان دا نهنجام دراوه، له ناو مه‌لاکان دا کهسانی شایسته و هه‌لکه‌وتو له لایهن میره‌کانه‌وه هه‌لبژێرداون و کرابن به قازی.

قازیه‌کان و مه‌لاکان به پیتی قورئان و حه‌دیس و سونه‌ت و ئیجتیهادی فه‌قیه‌کان و فتوای زانا ئاینیه‌کان کێشه‌کانی کۆمه‌لایان به لادا خستوه، هاوسه‌گریری و کاروباری خیزان و دابه‌شکردنی میرات و... له کاره سه‌ره‌کیه‌کانیان بوه.

۲. دهسه‌لاتی خێله‌کی- کۆمه‌لایه‌تی

نهم دهسه‌لاته سه‌رۆکی عه‌شیره‌ت و ده‌مپاست و پیاو ماقولانی عه‌شیره‌ته‌کان و به زۆری له دیوه‌خانی ئاغادا نهنجام دراوه. له ناو عه‌شیره‌ته‌کان دا کهسانی دهسه‌لاتدار و ده‌مپاست و ماقول هه‌بون، که له‌ناو کۆمه‌له‌کانی خۆیان دا ریز له قسه و ئامۆژگاری و بپاره‌کانیان گیراوه.

ئهمانه به پیتی عاده‌ت و عورفی کۆمه‌لایه‌تی باوی سه‌رده‌م کێشه‌کانیان به لادا خستوه، به زۆری کێشه خۆپنایه‌یه‌کان کوشتنیان لێ که‌وتۆته‌وه به تاییه‌تی کوشتن و، تۆله و، زه‌وی وزار و له‌وه‌رگا... له کاره سه‌ره‌کیه‌کانیان بوه.

له دواي نه‌مانی دهسه‌لاتی میرایه‌تی‌ه‌کانی کورد و، دامه‌زراندنی حوکمی ناوه‌ندی عوسمانی جوړیکی تری دهسه‌لاتی قه‌زایی هاوتۆته کوردستانه‌وه که دهسه‌لاتی قانونیی- ده‌وله‌تی بوه.

عوسمانیه‌کان، له پال شه‌ریعت دا، چه‌ند قانونیان دانابو بۆ ئه‌وه‌ی کێشه گرنه‌گه‌کانی کۆمه‌لی پێن چاره‌سه‌ر بکه‌ن و، بۆ نهم مه‌به‌سته دادگایان دامه‌زراندبو. ئه‌گه‌ر چی (دادگای ده‌وله‌تی) ئه‌بو چیگه‌ی هه‌ردو دهسه‌لاته‌که بگرێته‌وه، به‌لام نه‌یتوانی بنه‌ریان بکا، هه‌ردوکیان وه‌کو دو ده‌زگای ئاپه‌سمی به لاوازی مان.

دواي داگیرکردنی عیراق له‌لایهن به‌ریتانیاوه، ئینگلیز ((قانونی سولحی عه‌شایه‌ری)) دانا و سه‌ر له نوێ دهسه‌لاتی خێله‌کی- کۆمه‌لایه‌تی له چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌کان دا زیندو کرده‌وه. به‌لام ئهمه دواي ۱۴ی ته‌موزی ۱۹۵۸ له عیراق هه‌له‌وه‌شێنرایه‌وه و له کار خرا و هه‌مو کێشه‌کان که‌وته‌وه ده‌س دادگا قانونیه‌کانی ده‌وله‌ت.

له دواي راپه‌پینه‌وه، که بۆشایی دهسه‌لات له کوردستان دروست بو دهسه‌لاتی حکومه‌تی قانونی لاواز بو، نهم ۳ سن دهسه‌لاته سه‌ر له نوێ زیندو بوته‌وه، به‌لام هه‌ریه‌ک‌ی به جوړیک.

جولانه‌وه ئیسلامیه‌کان له‌و ناوچه‌انه‌دا که ده‌ستیان تیا ئه‌پۆشت (هه‌یه‌ته‌تی شرعی)یان

دانا و، که و تنه جیټه جن کردنی شریعت، به لّام به جوړیکی دواکه وتوی له بابۍ تی
تالیبانی نه فغانستان.

حیزبه عیلمانیه کان له هـمـو ناوچه کان دا مه کته بی کومه لایه تیان دامه زړاند له سه رانی
خیل و هـوـز و که سایه تی کومه لایه تی ناسراو و نه ناسراو بـو به لادا خستنی کیشه گوره
و بچوک و، وه کو ده زگایه کی (بدیل)ی دادگاګانی ده ولت.

حکومت که له سه رده تادا نیوه به نیوه له بهینی په کیتی و پارتی دا دامه زرا و، پاش
شهری ناوځو بو به دو حکومت و، دوا ی په کگرتنه وهش دیسانه وه به جوړیکی تر له
سر بنچینه ی نیوه به نیوه ی په کیتی و پارتی دروست کرایه وه، داووده زګای قه زاییان
خسته ژړر ده سـه لاتی حیزبه وه.

حیزب وه زیری عه دل دانه نن.

حیزب نه دنامانی مه حکمه می ته میز دانه نن.

حیزب نه دنامانی مه جلیسی قه زرا دانه نن.

حیزب حاکم دانه نن.

حیزب مدعی عام و نائیبی مدعی عام دانه نن.

حیزب کاتبی عه دل دانه نن.

حیزب به شی ژوری کارمه ندانی گوره و بچوکی داووده زګای قه زایی دانه نن.

سه رده رای نه مانه ش کولېچه کانی حقوق و خویندنی به رزیاسا تا راده په کی ژور ته رخان
کراوه بو ناویره کانی حیزب.

له ولاتیک دا، داووده زګای قه زایی به مجوره دابنځ. له ولاتیک دا، مه کته بی کاروباری
کومه لایه تی (که له لایه ن حیزبه وه دائرون) ده سـه لاتی په کلایې کردنه وه ی هـمـو کیشه
گرنگه کانی هـبـن و بتوانی بپاره کانی خوی به سر مه حکمه دا بسه پینن، نه بـن چـون
سـه ربه خوی ده سـه لاتی قه زایی باس بکړئ؟

ناځو نیتر کاتی نه وه نه هاتوه:

— حیزب و ئیعتیباری حیزبی دور بخریته وه له ده سـه لاتی قه زایی؟

— مه کته بی کومه لایه تی دور بخریته وه له ده سـتـیـوه ردانی دامه زراوه ی
قه زایی؟

— داووده زګای قه زایی له سر بنچینه ی پیشه یی و بیتلایه نی و لئوه شاوه یی

دابئری؟

دامه زراوه ئاکادیمیه کانی حقوق دور رابگیری له دهستیخستنی حیزب؟

جواره: حیزب و زانکۆ

عیراق به گشتی له چار و لاتانی ئه وروپی دا نهریتی ئاکادیمی تازهیه. له بیسته کانی سه دهی بیسته م دا هه ندی کۆلیجی (یاسا، پزیشکی، ئه ندازیاری دامه زراوده، له کۆتایی په نجا کانی سه دهی بیسته م دا. زانکۆی به غدا ی دامه زراوده .

یه که مین زانکۆ له کوردستان دا سا لی ۱۹۶۸ له سلیمانی دامه زرا

یه کن له خواسته کانی بزوتنه وه ی نه ته ویی کورد له عیراق دا، چه کدار و هیمانه، کورده وه ی خویندنگه ی جۆراوجۆر و، له دوا ی ۱۴ ته موزی ۱۹۵۸ کورده وه ی زانکۆ بو. زانکۆی سلیمانی له ماوه ی چه ند سا لیک دا گه شه ی کورده، له ناو زانکۆکانی عیراق دا جینگه ی خۆی کورده وه، ئه گه ر چی حیزبی به عس هه ولێکی زۆری دا که زانکۆی سلیمانی بکاته مه لبه ندی به به عسی کردنی خویندکارانی کورد. به لام سه رکه وتو نه بو، به لکو به پتچه وان وه بو بو به مه لبه ندی پتیه یان دنی کادری شۆرشگێر و دژی به عس و له نه نجامی نه وه ش دا بۆ سزا دانی خه لکی سلیمانی به هۆی پشتیوانی کردنیان له شۆرشی کورده وه، زانکۆیان له سلیمانی وه گوێزایه وه بۆ هه ولێر ناوه که شیان گوێی بۆ سه لاحه دین.

سه ره پای هه وله کانی به عسیش زانکۆی سه لاحه دین، نه ویش که له ژینگه یه کی سیاسی شۆرشگێرانه دا بو، بوبوه مه لبه ندی پتیه یان دنی نه وه یه کی رۆشنیبری شۆرشگێر و کادری دلسۆز.

له دوا ی راپه رینه وه و، له دوا ی دامه زرا دنی یه که مین پار له مان و حکومه تی هه رتیه وه سه رکر دایه تی سیاسی بایه ختیکی تایبه تی داوه به زانکۆ و په ره پیدان و کورده وه ی زانکۆی نوێ، بیگومان ئه مه ش کاریکی زۆر گه رنگ بو، له کاتی که دا حکومه تی به عس گه مارۆی کوردستانی دابو، ئه یو یست گه لی کورد له روی ئابوری، سیاسی، کۆمه لایه تی، زانستییه وه بخنکێتی، کورد هه ولی نه دا خۆی له گه مارۆ ده ره به ئین.

له دوا ی راپه رین به عس، هه ر وه کو گه مارۆی کوردستانی دابو، ده رگای زانکۆ و په یمانگا کانیشی له روی خویندکارانی کورد دا داخست. سه رکر دایه تی کورد کاریکی باشی کرد بۆ پێ کورده وه ی ئه و بۆشاییه و بۆ پتیه یان دنی کادری زانستی و دو زانکۆی نوێی له سلیمانی و ده وک کورده وه، کورده وه ی ئه م دو زانکۆیه ئه وه ندی پتیه یان دنی کانی کۆمه ل بو، ئه وه ندش هۆی سیاسی له پشته وه بو.

له هەر ولاتێ یا شوێنێ که زانکۆ نه کرێته وه، بۆ دابینکردنی پتووستیهکانی کۆمهله
له بوارى جیا جیای ژيان دا و، پاش لیكۆلینه وهی زانستی و هه لسه نگاندنی توانای جیبه
جێکردن و ئاماده کردنی پتووستیهکانی.

سه رکردایه تی کرد، نه ویش به لاسایی کردنه وهی به عس، له سه ر حسابی پشت گوێ
خستنی پتوهری زانستی و ئاکادیمی، هه ولێ دا زانکۆ بکاته مه لبه ندی حیزبایه تی.
حیزب بۆ مه به ستی سیاسى، زانکۆی نوێ، کۆلیجی نوێ، په یمانگای نوێ نه کاته وه،
بێ نه وهی گوێ بداته دابین کردنی پتووستیهکانی جیبه جێکردنی.
حیزب سه رۆکی زانکۆ، راگری کۆلیج، سه رۆکی به ش، ته نانته کارمه ند و فره مانبه ره کانی
دا نه ئه ئی.

حیزب له ریگه ی رێکخستنی حیزبى و له ریگه ی رێکخراوه کانی قوتابیان و خوێندکارانه وه
ده س نه خاته ناو کاروبارى زانکۆه.

حیزب ده ورى سه ره کی هه یه له دیاریکردنی خوێندکارانی خوێندنی بالای ماجستیر
و دکتورا.

حیزب، پتپه وی پتوهری کارگێڕی و زانستی و قانونی ناکا له دابه شکردنی کار و زه وی
و پیشخستن و سه فره ی ده ره وه دا به سه ر مامۆستا و کارمه نده کانی دا...

نایا ئیتیر کاتی نه وه نه هاته وه

– زانکۆ له کارى سیاسى جیا بکریته وه؟

– حیزب و ئیعتیبارى حیزبى دور بخریته وه له زانکۆکان؟

– حیزب ده س نه خاته کاروبارى دانانى سه رۆکی زانکۆ و راگری کۆلیج و
سه رۆکی به شه کان؟

– حیزب ده س نه خاته کاوبارى وه رگرتنی خوێندکارانی ماسته ر و دکتورا؟

ئېمە و ئەوان:

ناكۆكيەكانمان لە سەر چين؟*

هەندێخ لەوانەى ئەنوسىيان قسە ئەكەن بۆ رۆژنامە و گۆڤارەكان كە دێنە سەر باسى ناكۆكيەكان: ناكۆكيەكانى نىوان ئېمە «ئەوانەى رەخنە لە دەسەلات ئەگرىن» و ئەوان «ئەوانەى داکۆكى لە دەسەلات ئەكەن» ئەلێن:

- ناكۆكيەكان بنەماى فيكرى يان نيه، بەلكو لە سەر شتى شەخسىە ...
- ناكۆكيەكان لە سەر پرۆژەى سياسى نيه، بەلكو لە سەر پارە و دەسەلاتە
- ئەم قسانە بۆ پوچکردنەوێ ناوهرۆكى فيكرى و سياسى ناكۆكيەكان و سووكکردنى ئەو ململانێ سياسىيە كە لە نىوان دەسەلات و موعارەزەدا دەستى پێى كردووە.

دياره موعارەزەى سياسى لە كوردستان دا هيشتا نەچۆتە چوارچۆيەى هيزيكى رێكخراوى خاوەن بەرنامەى سياسى، ئابورى، كۆمەلایەتى، خزمەتگوزارى ... «بەدیل»ى ئەم حیزب و حكومەتەى ئىستا، بەلام هەركەس چاودێرى رەوتى سياسى روداوەكانى ئەم چەند سالەى دوايى كرد بێ و، وتار و قسەكانى ئېمەى لە دەزگاکانى راگەياندن دا خۆیئەبێتەو یا بیستبیتى، ئەزانى ناكۆكيەكانى ئېمە لە گەل حیزب و دەسەلاتى سياسى بە هیچ جۆرێ لە سەر شتى شەخسى نيه بەلكو لە سەر جۆرى بەرپۆهبردنى ولاتەكەيه.

ئېمە ئەمانەوێ دەستپوهردانى حیزب- مەكتەبەكانى و مەلەبەندەكانى و كۆمیتەكانى

- له کاروباری روژانه‌ی داووده‌زگاکانی حکومت و زانکو و دادگا و ریکخواه‌کانی کومه‌لی شارستانی دور بخینه‌وه.

ئه‌وان ئه‌یانه‌وئ ده‌ستیوه‌ردانی حیزب له کاروباری حکومت و هه‌مو بواره‌کانی ژیا‌نی روژانه‌ی خه‌لک دا توندتر بکه‌ن.

ئیمه ئه‌مانه‌وئ دادپه‌وه‌ری له دابه‌شکردنی سامانی ولاته‌که‌دا، له دابه‌شکردنی موچه و زه‌وی و کاروفرمادا، دابین بکړئ.

ئه‌وان ئه‌یانه‌وئ سامانی ولاته‌که و کاروفرمان بۆ به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و زه‌لیلکردنی خه‌لک به کار بهێتن.

ئیمه ئه‌مانه‌وئ روشنی و ناشکرای هه‌بێ له کاروباری دارایی و ئابوری و بازرگانی و سیاسی حکومت دا.

ئه‌وان ئه‌یانه‌وئ ئه‌م باب‌ه‌تانه له تاریکی دا به نه‌زانوای بمینیتته‌وه.

لێره‌دا دو پرسیار ئه‌که‌م با خویننه‌ر خۆی سه‌رپشک بێ له وه‌لامدانه‌وه‌ی دا:

یه‌که‌م، ئایا پرۆژه‌ی سیاسی له‌مه‌ روشنتر و ناشکراتر ئه‌وترئ؟

دوهم، ناکۆکیه‌کانی ئیمه له سه‌ر شتی شه‌خسیه‌یان له سه‌ر فه‌لسه‌فه‌ و شیوه‌ی حوکمرانیه‌؟

ئیمه و ئه‌وان:

ناکۆکیه‌کانمان له سه‌ر بودجه‌ی هه‌ریم

به پێی بپاری ۹۸۶ی ریکخوازی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان سه‌باره‌ت به پرۆگرامی نه‌وت به خۆراک، له سه‌رده‌می رژیمی به‌عس دا، پشکی هه‌ریمی کوردستان له داها‌تی فرۆشتنی نه‌وت بۆیارمه‌تی مرقفا‌یه‌ی ۱۳٪ بو. دوا‌ی روخانی رژیم له سه‌رده‌می مه‌جلیسی حوکم دا حاکی مه‌ده‌نی ئه‌وسای عیراق سه‌فیر پۆل بریمه‌ر له سه‌ر داوا‌ی کورد کردی به ۱۷٪.

۱- له ۲۰۰۳/۷/۱ وه تا ۲۰۰۳/۱۲/۳۱ هه‌ردوو ئیداره‌ی هه‌ریمی کوردستان بری (۵۶۷) ملیون دۆلاریان وه‌رگرتوه به‌م شیوه‌یه‌ی لای خواره‌وه :-

دۆلار / ملیون

۲۶۱ ئیداره‌ی سلیمانی

۳۰۶ ئیداره‌ی هه‌ولێر

۵۶۷

۲- له سالی (۲۰۰۴) وه تا سالی (۲۰۰۸) ئه‌و بودجه‌یه‌ی له خواره‌وه هاتوه به

ریژە (٥٤٪) بۆ ئیدارەیی هەولێر و (٤٦٪) بۆ ئیدارەیی سلیمانی تەرخانکراوە :-

تێبینی:

- ١- ئەم چەردە پارێ بە دۆلاری ئەمەریکی ئەکاتە نزیکەی ٢٣ ملیار دۆلار
- ٢- ئەم پارەییە تەنیا پشکی هەرێمە لە بودجەی عێراق.
- ٣- ئەمە جگە لە داھاتی هەرێم و پاشماوێ پارەیی پڕۆگرامی نەوت بە خۆراک کە بریتی بو لە زیاتر ١ ملیار و ٢٥٠ ملیۆن دۆلار.

لە نیوان سالانی ٢٠٠٤ دا تا ٢٠٠٧ تەرازوی ھێزی سیاسی لە ناو عێراق دا بە قازانجی کورد بو. کورد بە ھێز بو لایەنە عەرەبیەکانی عێراق ھێشتا خۆیان رێگ نەخستبوووە لە بەر ئەوە پشکی هەرێم لە بودجەی گشتی عێراق دا لە ئەنجومەنی نوێنەران دا بێن مشتومڕ ئەپوینرا.

سالی ٢٠٠٨ تەرازوی ھێز لە نیوان کورد و لایەنە عەرەبیەکان دا - بە شیعە و سوننەو - خەریک بو بە قازانجی عەرەب بگۆڕێ. بۆیە لە کاتی تاووتوێ کردنی قانونی بودجەی سالی ٢٠٠٨ عێراق دا ھەندێ لایەنی عەرەبی لە ناو «ئەنجومەنی نوێنەران عێراق» دا داوایان کرد پشکی هەرێم لە ١٧٪ ھو کەم بکێتێو بە بۆ کەمتر لە ١٤٪ چونکە بە پێی ئامارەکانی وەزارەتی پلان (وزارە التخطيط)ی بەغداد ریژەیی دانیشتوانی هەرێمی کوردستان لە چار ھەمو عێراق دا لە ١٤٪ کەمترە.

کیتلەیی ھاوپیەمانی کوردستان لە «ئەنجومەنی نوێنەران عێراق» دا، لە ھاووی ئەو چەند سالە دا کە لە بەغداد بوە دو جار ھەرەشەیی کشانەووی کردو، ھەردو جارە کەش ناکۆکیە کە لە سەر پارە بوە ئەک لە سەر کێشەیی سیاسی:

جاری یە کەم، کە ئەنجومەن ویستی پارەیی موچە و دەرمالەیی سەرکۆمار کەم بکاتێو.

جاری دوھم، کە ئەنجومەن ویستی پارەیی ١٧٪ی هەرێم کەم بکاتێو. ھەردو جار لە بەر ھەندێ ھۆی سیاسی لایەنە عەرەبیەکان چاوپۆشیان لە داواکەیی خۆیان کرد و داواکەیی کوردیان سەلماند رەنگە ئەم سال کە تەرازوی ھێزی ناو ئەنجومەن بە قازانجی عەرەب گۆراوە ئەم داوایە کورد ئیتر سەرئەگێ.

بودجەیی هەرێم دارایی گشتی، سامانی گەل، پارەیی خەلک، ناکۆکیەکانی ئێمە و ئەوان لە سەر بودجە ئەوێ:

ئێمە ئەمانەوێ خەلک بزانی ئەم بودجەیی و داھاتی تری هەرێم چۆن سەرف کراوە

و بۆ کوئ و بۆ کئ و کەئ و بۆ چئ و چۆن رۆیشتوه .
 ئەوان ئەمانەوئ لە تاریکی دا گومی بکەن و لە خەلکی بشارنەوه .
 # ئیمە ئەمانەوئ خەلک بزانی بۆچی ئەم بودجە گەرەیه لە باتی ئەوەی ژێرخانی
 ئابوری هەریمی پێ بنیات بنرئ و، ببیتە بناغەئ ئیکتیفای زاتی کەچی بۆتە هۆی
 بەسترانەوهی هەرچی بەهێزتری هەریم بە بەغدادەوه بە تاییبەتی بۆ پێویستیه
 بنچینهییهکانی ژیان لە موچه و خۆراک و سوتەمەنی و دەرمان و کارەبا؟
 ئەوان بەم بابەتانه خەلک ئەترسێنن و، ئەیکەن بە بیانوی هەرچی «تەنازولی
 سیاسی» زۆرتر بۆ بەغداد و ئەمەریکا .
 # ئیمە ئەمانەوئ خەلک بزانی مانگانه حیزب چەند ملیار دینار لە بودجەئ هەریم
 بە نهیتی بۆ خۆئ ئەبات
 ئەوان ئەم پارانه بۆ دیلکردنی کادەرەکانیان و بۆ زەوتکردنی ئازادی فەرمانبەرەکانیان
 و بۆ شێواندنی رێکخراوه «بە ناو» دیمۆکراتیهکان بە کار ئەهێنن .
 #

ناخۆ هاوولاتییهکی ئاسایی ناھەقییتی بلن: «بودجەئ هەریم هەرچەندئ بێ، ۱۷٪ بێ،
 کەمتر بێیا زۆرتر بێ، بە من چی؟»
 لێرەدا دو پرسیار ئەکەم با خوێنەر خۆئ سەرپشک بێ لە وەلامدانەوهی دا:
 یەکەم، ئایا داوا لەمە قانونیت و ئاشکراتر هەیه؟
 دوهم، ناکوکیهکانی ئیمە لە سەر شتی شەخسیهیا لە سەر رۆشنیی داراییه لە داھات
 و خەرچی هەریم دا؟

ئیمە و ئەوان:

ناکوکیهکانمان لە سەر بێدادی لە دابەشکردنی موچهدا
 سەرچاوهی ژیانی هاوولاتی لە هەر دەولەتێک دا بێ لەیهکئ لەم دو بوارەوه دئ:
 کەرتی تاییبەتی و کەرتی گشتی .
 ئەوانەئ لە کەرتی تاییبەتی دا کار ئەکەن هەر لە جوتیار و ئاژەلدارئ کەرتی
 کشتوکالەوه تا ئەگا بە خاوهنی کۆمپانیای گەرەئ بوارئ بانک و بازرگانئ، خۆیان
 ئازادن لە جۆری پەیداکردنی پارە و جۆری دابەشکردنەوهی بە سەر موچهخۆرەکانیان
 دا . بەلام دەولەت بۆ ئەمانیش کۆمەلئ کۆت و بەندی قانونی داناوه بۆ ئەوەئ نەتوان
 بە ئارەزوئ خۆیان کرێکار و کارمەندەکانیان بچەوسیتنەوه لەوانە: ئاشکراکردنی جۆری

پیدا کړدنی سهرمايه و باجي هه لکشاو و ديار يکړدنی کړی نړخی سه عاتی کار....
 نه وانی له که رتی گشتی دا کار نه کړن، هه مو نه و کارمېند و فرمانبرانه نه گړیتوه
 که له داووده زگاګانی دهولت دا کار نه کړن. موچه ی نه مان له بازای نازاد و قازانجی
 کومپانیای بازگانیه وه نایهت به لکو له بودجی گشتی نه درئ که مولکی هه مو
 خه لکه.

نه گړکابرایه کی سهرمايه دار سه ربه ست بې له وه دا که چو ن جیاوازی له دهوله مه ندکړدنی
 کارمېنده کانی پله ی یه که می کومپانیایه کی دا و له هه ژارکړدنی کړیکاره کانی پروژه کانی
 دا دروست بکا، نه و حکومت به هیچ جوړئ نازاد نیه له خولقاندنی جیاوازی چینایه تی
 له نیوان کارمېندان و فرمانبره کانی دا وه کو نه وه ی نیستا له کوردستانی عیراق دا
 پتړه وی نه کړئ.

له هه مو نه و ولاتانه دا که دهولت ریژ له که رامه تی هاوولاتی کانی نه گړئ به رده وام
 لیکولینه وه له سر بودجی خیزان نه کړئ و، به و پتیه کړئ و نرخ و باج و هه لئاوسانی
 دراو ده سکاری نه کړئ و، دهولت بیمه ی بیکاری و نه خوښی... دابین نه کا.

نه بې جیاوازی چی بې له پتویستیه بنه رته تیه کانی ژیا نی پتېج سر خیزانی وه زیریک
 و ژیا نی پتېج سر خیزانی کارمېندیکی هه ژاردا؟ بوجی نه بې جیاوازی موچه که یان
 نه ونده گوره بې مانگ له دوی مانگ له یه ک دور بکه ونه وه، له کاتیک دا سرچاوه ی
 موچه ی هه ردوکیان دارایی گشتیه نه ک بازای نازاد.

نېمه نه مانه وئ خه لک بزانی به چ هه قیک و له سر چ بنه مایه ک موچه ی
 کاربه ده ستنیکی حکومتی پله ی تاییهت نزیکه ی ۱۰ ملیون دیناره، جگه له نه سریه
 و نیمتیا زات وشتی تری، که چی موچه ی فرمانبره ی پله ی دهیمه ی هه مان حکومت
 نزیکه ی ۱۰۰ هزار دیناره. له کاتیک دا له دهوله مندترین دهولته تی دنیا دا له ۱۰ جار
 زیاتر نیه.

نه وان نه یانه وئ نه م ژمارانه له تاریکی دا بشارنه وه.

نېمه نه مانه وئ موچه ی پله کانی خواره وه هه لکشن بؤ ناستی دابین کړدنی لایه نی
 که می پتویستیه بنه رته تیه کانی ژیا نی خیزان له هه رتیمه کوردستان دا. موچه به رزه کان
 و نه سریه و نیمتیا زه کان که م بکړیتوه له به رامبردا موچه که مه کان: کارمېندانی
 دائیره کانی حکومت... به رز بکړیتوه.

نه وان نه یانه وئ موچه ی پله کانی سهره وه به رزتر و نه سریه و نیمتیا زه کانیا ن زوړتر
 بکړن و، موچه ی که مده رامه ته کان وه کو خوی بمینیتته وه.

نێمه ئه مانه وێ چاوه به موچهی هه مو پله کانی کارمه ندانی حکومه ت دا بخشینرێته وه، موچه کۆله که به کی دابینکردنی ناشتی کۆمه لایه تی بێ.
ئه وان ئه یانه وێ موچه ئامرازێ سه ر پێ دانه واندنی هه زاران و ده سه ته مۆکردنی کارمه ندان بێ.

#

لێره دا دو پرسیار ئه که م با خوێنه ر خۆی سه رپشک بێ له وه لامدانه وه ی دا:
یه که م، کێن ئه وانه ی شه پ له سه ر پارو و ده سه لات ئه که ن؟
دوهم، ئاکۆکیه کانی نێمه له سه ر شتی شه خسه یا له سه ر دادی کۆمه لایه تیه ؟

پاشکۆی نێمه و ئه وان:

ئاکۆکیه کانمان له سه ر بودجه ی هه رێم

سالی ١٩٩٩یش وه کو نیستا باس له بژار و چاکسازی ئه کرا. وه کو به شی له و پرۆسه یه باس له دامه زراندنی چه ند ده زگایه ک ئه کرا له وانه «ئهنجومه نی پلاندانان».
له ١٢ی ئابی ١٩٩٩ دا له کۆبونه وه ی مه کته بی سیاسی یه کێتی نیشتمانی کوردستان دا بریاری ئه نجامدانی زنجیره یه ک چاکسازی درا و، بریار درا «ئهنجومه نی پلاندانان» دا به زری. له گه ل گۆڕینی کابینه ی دوهم و دانانی د به ره م سالف به سه روکی کابینه ی سییه م ئه یو ئه م ده زگا تازه یه ش بکه وێته کار. ئاوکی «ئهنجومه نی پلاندانان» له چه ند وه زیرێک و چه ند پسه پۆی دامه زرا.

له ته موزی ١٩٩٩ دا به یارمه تی و راوێژی چه ند پسه پۆ و شاره زایه ک من پرۆژه یه کم دارپشت بو بۆ ئیشوکاری ئه و ئهنجومه نه. دوا ی دامه زراندنی ئهنجومه نه که پرۆژه که م پێشکه ش کردن. له به ر ئه وه ی له م وڵاته دا لێپرسینه وه نیه. نیستاش نازانم بۆچی ئهنجومه نه که نه یه توانی هیه ک کاری ئه نجام بدا و نازانم چاره نویسی ئه م پرۆژه یه ش چی لی به سه ر هات.

ئهمه ده قی پرۆژه که بو:

ئهنجومه نی پلاندانان (ئ پ)

ستراتیجی ئهنجومه نی پلاندانان بریتیه له بیناکردنی ژیرخانی کوردستان له بواره کانی ئاو، کاره با، خانوبه ره و رێگه و بان، خۆراک، سوتنه مه نی، پهروه رده، ته ندروستی، ئاسایشی ناوه کی و ده ره کی.

چوارچێوهی کارهکانی ئه‌بن به‌ جۆری بێ که:
یه‌که‌م، ژمارهی دانیشتوانی ئیستا و تا ١٠ سالی تری کوردستان و پێویستیه‌کانیان
تقدیر بکا و پلان دابنێ بۆ دابینکردنیان.

دوهم، ژیرخانی کوردستان به‌ سه‌ربه‌خۆیی بنیات بنێ تا بتوانێ به‌ بێ عیراق بژی
و بمێنێ.

سییه‌م، پرۆژه‌کانی بلۆ و لامه‌رکه‌زی بن له‌ شوینی جیا‌جیادا دابه‌ش بکۆن بۆ ئه‌وه‌ی
ئه‌گه‌ر عیراق ویستی تێکی بدا نه‌توانێ بۆ نمونه: ئه‌گه‌ر پرۆژه‌ی ئاوی خواردنه‌وه‌ی
سلێمانی ته‌نیا ئه‌و لولانه‌ بێ که له‌ ئه‌ستێلی دوکانه‌وه‌ راکێشراون، هه‌ر کاته‌ی حکومه‌تی
عیراق ویستی تێکی بدا به‌ چهند هه‌ژشیکێ ئاسمانی ئه‌توانی خراپی بکا و سلێمانی تینو
بکا، به‌لام ئه‌گه‌ر له‌ هه‌ر گه‌رپه‌کی سلێمانی دا چهند بیریکی ئیرتیوازی هه‌لبه‌که‌نری و
له‌ تانکه‌یه‌کدا له‌ گه‌رپه‌که‌دا کۆ بکۆتیه‌وه‌ و دابه‌ش بکۆتیه‌وه‌ و، له‌ هه‌مان کات دا کارپژه
کۆنه‌کان پاک بکۆتیه‌وه‌ و، له‌ چهند سه‌رچاوه‌یه‌کی وه‌کو کانێسکان، چه‌چه‌ق، سه‌رچنار
و سه‌راوی سوبحان ئا‌غاوه‌ به‌ بۆری دفنکار ئاوی بۆ پابکێشری، ئاوی خواردنه‌وه‌ی
سلێمانی چهند (بدیل) یکی ئه‌بن و ئه‌وسا حکومه‌تی عیراق ناتوانێ به‌ ئاسانی خراپی
بکا.

چواره‌م، که‌رتی تایبه‌ت به‌هێز بکا و تده‌خی ده‌زگا‌کانی حکومه‌ت له‌ کاروباری
بازرگانی دا بۆ پشتیوانی بێ له‌ که‌رتی تایبه‌ت.

پێنجه‌م، باج و گومرگ و کری بکا به‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ده‌رامه‌تی حکومه‌ت.
شه‌شه‌م، خۆبندنگه‌ و په‌یمانگه‌ و زانکۆکان به‌ پێی پێویستیه‌کانی ئه‌م ستراتیجه‌
ریک بخته‌وه‌.

وا له‌ خواره‌وه‌ بۆچونی خۆم له‌ سه‌ره‌ندێ له‌ کۆله‌که‌کانی ژێرخانی کوردستان باس
ئه‌که‌م:

١. ئاو

١.١. تقدیر کردنی پێویستی سالانه‌ی ئاوی خواردنه‌وه‌ و مه‌سره‌فی ئاو مال (به‌
لیتریان متر مکعب)

٢.١. تقدیر کردنی پێویستی سالانه‌ی ئاو بۆ کشتوکاڵ و پیشه‌سازی (به‌ لیتریان
متر مکعب)

سه‌رچاوه‌کانی ئیستا

١.٣. ئاوی سه‌رزه‌وی

١.٣.١. کانیه‌کان

١. ٣. ٢. کاریزه کان

١. ٣. ٣. روباره کان

- ئهوانه ی سه رچاوه کانیا ن له کوردستانی عیراق دایه

- ئهوانه ی سه رچاوه کانیا ن له ده ره وه ی کوردستانی عیراقه

١. ٣. ٤. ئه ستیله کان و ئاوی باران

١. ٤. ئاوی ژیرزه وی

- بیرى ئیرتیوازی

١. ٥. ٥. ریکخستنه وه ی تۆپى ئاودانى کشتوکال

١. ٥. ١. هه لبه ستنى جۆگه ی نوئ

١. ٥. ٢. دروستکردنى ئه ستیلێ نوئ بۆ کوکردنه وه ی ئاوی باران و چه مه کان (وه کو

چه قه ق، باسه ره، که وئوس، تابین، ئاوه سپی، دۆله کوگن، ماوه ت..)

١. ٥. ٣. هه لکه ندنى بیرى ئیرتیوازی

١. ٥. ٤. به کار هیتانی بۆرى بۆ راکیشانى ئاوی کشتوکال

١. ٥. ٥. بلۆکردنه وه ی ئاودانى دلۆپه یی

١. ٦. ٦. ریکخستنه وه ی سه رچاوه کانى ئاوی خواردنه وه

١. ٦. ١. هه ر ئاوا ییه ک به جیا ئاوی (کانى، کاریز، چه م، بیرى ئیرتیوازی) بۆ دابین

بکری

١. ٦. ٢. هه ر شارێک به جیا ئاوی بۆ دابین بکری و له هه ر شارێکیش دا گه په که کانى

به جیا ئاویان بۆ دابین بکری (له کانى، کاریز، چه م، بیرى ئیرتیوازی)

١. ٧. تقدیر کردنى ژماره ی پپیوستى کریکارى ماهیر، فنى و ئه ندازیار.

٢. کاره با

٢. ١. تقدیرکردنى برى پپیوست بۆ پپیوستیه کانى ناو مال

٢. ٢. تقدیرکردنى برى پپیوست بۆ پپیوستیه کانى کارگه و شوینه گشتیه کان

٢. ٣. سه رچاوه کانى کاره با

٢. ٣. ١. کاره ئاوی

دوکان و ده ره بنديخان. پارێزگارى دامه زراوه کانى و، به کارهیتانی ژیرانه ی ئاوی

ئه ستیله کانى

٢. ٤. ٤. ریکخستنه وه ی تۆپى کاره ئاوی

٢. ٤. ١. دامه زراندى نیستگه ی نوئ

٢. ٤. ٢. ئه و گوندانه ی ئاشى ئاویان هه به وه تۆرباینى لى دابنری

٢. ٤. ٢. سه‌چاوه گه‌وره‌کان تۆربانیان له سه‌ر دابنری (وه‌کو سه‌چاوه‌ی زه‌لم)
٢. ٤. ٤. ئه‌ستێله تازه‌کانی دروست ئه‌کړین تۆربانیان له سه‌ر دابنری
٢. ٥. ٢. پتکخسته‌وه‌ی تۆری کاره‌گرمی
٢. ٥. ١. هه‌ر شاره‌و به‌ ئه‌ندازه‌ی پتویستی خۆی جه‌نهره‌یتەری گه‌وره‌ی بۆ دابنری.
٢. ٥. ٢. هه‌ر کاره‌گه‌یه‌ک به‌ ئه‌ندازه‌ی پتویستی خۆی جه‌نهره‌یتەری بۆ دابین بکړی.
٢. ٥. ٢. هه‌ر شاروچکه‌یه‌ک و هه‌ر گوندیک به‌ ئه‌ندازه‌ی پتویستی خۆی جه‌نهره‌یتەری بۆ دابین بکړی.

٢. خۆراک

١. ٢. ١. به‌رهمی خۆمالی
١. ١. ٢. پتویستی سالانه‌ی دانیشتوانی ئیستا و پاش ١٠ سالی تری کوردستان به‌ گه‌نم (به‌ ته‌ن)
٢. ١. ٢. پتویستی سالانه‌ی به‌ برنج (به‌ ته‌ن)
٢. ١. ٢. پتویستی سالانه‌ی به‌ په‌تاته‌
٢. ١. ٢. پتویستی سالانه‌ی به‌ گوشت
٢. ٢. پتویستی سالانه‌ی به‌ خۆراکی له‌ ده‌روه‌ هه‌تێراو (ئه‌وانه‌ی له‌ ناو کوردستان دا قایلی به‌رهم هه‌تێان نین وه‌کو شه‌کر و چا)
٢. ٢. پتویسته‌یه‌کانی به‌ سایلۆ، عه‌مار، ساردخانه‌
٢. ٤. تقدیرکردنی مساحه‌ی ئه‌و زه‌ویانه‌ی بۆ چاندنی گه‌نم و برنج و په‌تاته‌ و له‌وه‌رگای ئاژه‌ل پتویستن.
٢. ٥. تقدیرکردنی ئاوی پتویست بۆ ئه‌م به‌رهمانه‌.
٢. ٦. تقدیرکردنی ژماره‌ی تراکتۆر و کۆمباین و په‌مپ و جه‌نهره‌یتەری و هی تر.
٢. ٧. تقدیرکردنی بری سه‌مادی پتویست
٢. ٨. تقدیرکردنی ژماره‌ی پتویستی فنی و ئه‌ندازیاری کشتوکال

٤. ئاوه‌دانکردنه‌وه‌

٤. ١. ١. ده‌یات
- هه‌ر گوندێ به‌ره‌ژوری ١٠٠ مال بێ ئه‌م پتویستیانه‌ی بۆ دابین بکړی:
٤. ١. ١. ئاوی خواردنه‌وه‌ (پشت به‌ سه‌چاوه‌کانی خۆی بیه‌سترئ کانیاں بیر)

٤. ٢. ١. ٤. زيراب
٤. ٣. ١. ٤. کارهبا (به ناوی خوی نه گهر نهی بو به جه نه ره یته ر)
٤. ٤. ١. ٤. خویندنگا
٤. ٥. ١. ٤. بنکای ته ندروستی و جه مامی گشتی
٤. ٦. ١. ٤. بنکای کشتوکال و به یته ره و گهر له دهره وهی گوند
٤. ٧. ١. ٤. بنکای پۆست
٤. ٨. ١. ٤. مزگهوت
٤. ٩. ١. ٤. خانو بۆ کارمه نده کان
٤. ١٠. ١. ٤. ریگای ناو گونده که و به ستنه وهی به مهرکه زی ناوچه که وه
٤. ٢. ٤. نیشته جی کردنی ناوارة کانی دهستی رژیم
٤. ١. ٢. ٤. ناوارة کان نیستا له چهند ناوچهی له یهک دور و دابراودا بلأو بونه ته وه و له نهجاسی دهرکرانی به رده وامیش دا هر له زیادیوندان
٤. ٢. ٢. ٤. ئەم ماله ناوارانه چونکه له شوینه کانی خویان هه لکه نراون له ژیانیکی هه ژارانهی ناارام و ناخوش دا ئەژین و، به هوی هه ژاری و بیکاری و بێ خانویی و بلأوییه وه توشی چهندین کێشهی کۆمه لایهتی قوول بون. بۆ ئەوهی له م ژیانه سهخته رزگار بکړین و ببن به هیزیکی به سود و به ره مهینه ر و ببن به پشتینهی پاراستنی ئاسایشی کوردستان پێشنیار ئەکەم ئەم پرۆژه به بۆ نیشته جی کردنیان جێبه جی بکړئ:
٤. ٣. ٢. ٤. به دریزایی خهتی ته ماس له ته قتهق تا کفری زنجیره یهک ناواییان بۆ دروست بکړی (بروانه پاشکۆی ژماره ١).
٤. ٤. ٢. ٤. هه ندی له م گوندانه ناوه دان کراونه ته وه به لام پچوکن و خه ده ماتیان تیا نیه. پتویسته گه شه یان پێ بدری و گهره بکړین و، له بۆشایی نێوان ئەم دێ یانه دا ناوایی تازه یان تیا دروست بکړئ.
٤. ٥. ٢. ٤. هر ناواییهک چهند بیریکی ئیرتیوازییان بۆ هه ل بکه نرئ.
٤. ٦. ٢. ٤. هر ناواییهک به پتیی میقداری ناوی کشتوکال و مساحی زه وییه کانی ١٠٠ مال تا ٢٠٠ مالی له نیشته جی بکړئ.
٤. ٧. ٢. ٤. هه مو مالیکی دانیشوی ئەم ناواییانه ئەم پتویستییا نهی بۆ دابین بکړئ:
١. خانویهک.
٢. پارچه یهک زه وی بۆ کشتوکال
٣. هه ندی یارمه تی مادی.
٤. پارچه یهک چهک.

٤. ٢. ٨. هه مو ئاوايیه که ئه م ناوهنده خزمه تگوزارییه ئی تیا دروست بکری:

- پرۆزه ئاوی خواردنه وه و زیراب و هه مامی گشتی.
- پرۆزه ئاودانی کشتوکال.
- کاره بای بۆ رابکێشری ئیان جه نه ره یته ری بۆ دابین بکری.
- بینای قوتابخانه ئی سه ره تایی.
- بینای بنکه ئی ته ندروستی.
- بینای بنکه ئی پوست.
- بینای بنکه ئی کشتوکال.
- بینای بنکه ئی به یته ری و گه ور له ده ره وه ئی گوند.
- مزگه وتیک.

٤. ٢. ٩. ئه م زنجیره ئاوايیه جگه له وه ئی ئاواره کان کۆ شه کاته وه و ئه یانکا به پشیتنه ئی پاراستنی ئاسایشی کوردستان، هه میشه چاویان له ئازادکردنی ولاته که یان ئه بی و ئاگاداری ئه و گه وران و ئالوگه رانه ئه بن که له ناوچه که یان دا پوه نه ده ن.

٤. ٢. ١٠. نه رزی ئه م ناوچه نه زۆری ئازادن له ژۆر ده سه لاتیه کیتی دان. هه ندیکى موئکى حکومه ته و هه ندیکى موئکى دانیشته ئی ناوچه که ن شه کری ئیستیملاک بکری و ته عویز بدری به خاوه نه کانی.

تییینی:

- له گه رانه وه ئی ئاواره کان دا مه به ست ئه وانه یه که ئیستا بیکار و بیده رانه تن.
- ئه وانه ئی ئیشیان هه یه و ده ستیان له کاریک گیر بوه جارێ ده ستیان لێ نه درئ.
- عه شیرته کانی: ساله یی، شوان، شیخ بزه ینی، هه مه وه ند، جه باری، قه ره حه سه ن، داوده، گل، زه ند... بیری نه وه شوینه کانی خۆیان. نه گه ر ناوچه کانیان داگیرکراو بو له ناو نه رزی عه شیرته کانی تر دا به موه قه ت نیشه جێ بکری.
- نه گه ر ئه م پرۆزه یه بکری به به شی له بریاری ٩٨٦ ئه بی بخریته قالی چاره سه رکردنی موه قه تی کیشه ئی ئاواره کانه وه و، باسی ئیعتیباراتی سیاسی و جه نگی و ستراتیجی به شاردریته وه.

٢. ٣. شار. دروستکردنی گه ره کی نوئ که ئه م پرۆزه ئی تیا بی: خانو، زیراب، ئاوی خواردنه وه، کاره با، ته له قون، پارک، جاده.

٢. ٤. موچه مه عی دائیره کان.

٢. ٥. دروستکردنی پردی گه وره و پچوک.

٢. ٦. دروستکردنی توپکی فراوانی ریگه و بان.

٥. سوتەمەنی

١. ٥. تقدیرکردنی پێویستیهکانی دانیشتوانی کوردستان بۆ نهوت و گاز و به‌نزین.
٢. ٥. گەشەپێدانی شیواشوێک.
٣. ٥. هەڵگەندنی بیرى نهوتى نوێ.
٤. ٥. دروستکردنی تانکی و عەمار بۆ هەلگرێتی نهوت، به‌نزین، گازۆیل.
٥. ٥. دانانی نه‌خشەى راگێشانى لوله‌ى گاز له ناو شارەگەورەکان

پڕۆژەى نیشته‌جێکردنى ئاواره‌کانى که‌رکوک

١. ئاواره‌کانى که‌رکوک ئێستا له چه‌ند ناوچه‌ى له‌یه‌ک دور و داب‌پاودا ب‌لاو بونه‌ته‌وه و له ئەنجامى ده‌رکرانى به‌رده‌وامیش دا هەر له زیادبوندان. به پێى سه‌رژمێرێ ئا مایسی ١٩٩٩ ژماره خیزانیان گەشتۆته ١٦ ٦٠٨ م‌ال که به سه‌ریه‌که‌وه ٨٨٤٤١ که‌سن وه‌کو له لیسته‌ى پاشکۆدا روڤ کراوه‌ته‌وه.
٢. ئەم م‌الە ئاواره‌ چو‌نکه له شوێنه‌کانى خۆیان هە‌ڵگە‌نراوڤ له ژيانێکى هە‌ژارانه‌ى نا‌ئارام و ناخۆش دا ئەژین و، به هۆى هە‌ژارى و بێکارى و بێ خانوبى و ب‌لاوییه‌وه توشى چه‌ندین کێشه‌ى کۆمه‌لايه‌تى قوول بون. بۆ ئەوه‌ى له‌م ژيانه سه‌خته رزگار بکړین و بێن به‌هێزیکى به سود و به‌ره‌مه‌ینه‌ر و بێن به پشتمینه‌ى پاراستنى ئاسایشى کوردستان پێش‌نیار ئە‌ک‌م ئەم پڕۆژه‌یه بۆ نیشته‌جێ کردنیان جێبه‌جێ بکړئ:
٣. به‌ درێژایى خەتى تەماس له تەقته‌ق تا کفرى زنجیره‌یه‌ک ئا‌وابیان بۆ دروست بکړئ

له‌م شوێنانه‌ى خواره‌وه:

٣. ١. ناوچه‌ى شوان: توپکه، حه‌سه‌ن قه‌باغ، توپکه‌مانباخ، کارێزه، کاتى قوڤه، گولمکه‌وه، یه‌خته‌خان، عەلى میکائیل، سه‌یدان، برايم ئاغا، داربه‌سه‌ر، ک‌لاوقوت، ره‌حیمه قوته، پیریجان، تیمار، گورگان.
٣. ٢. ناوچه‌ى شیخ بزه‌ینى: کانى ره‌ش، مه‌رزیه، عه‌مدون، په‌لکانه، ده‌رماناوا، کاوله‌سور، توپکی، جگیله، قه‌ره‌ناو.
٣. ٣. ناوچه‌ى قادرکه‌ره‌م: نوره، دارتو، تاله‌بان، وه‌ستا خدر، قه‌یته‌وان، گه‌پاوى، چه‌مى روسته‌م ئاغا، ئیبراهیم غولام.
٣. ٤. ناوچه‌ى کفرى: گوبان، هۆمه‌ربیل، به‌لگه، دوپاجى، په‌لکانه، شو‌راوه، قه‌لا، نیمام محهمه‌د، گۆمه‌یی، میلناسر، چاله‌دوانه.
٣. ٥. ناوچه‌ى که‌لار: گرده‌گۆزینه، چاله‌سیو، سه‌ید م‌الە، سه‌ید حسین، گاکول.

٦.٣. ناوچه‌ی خانه‌قین: وه‌لی ئاغا، بان زه‌مین، هه‌وشکوپ.

٧.٣. هه‌ندێ له‌م گوندانه‌ ئاوهدان کراونه‌وه به‌لام پچوکن و خه‌ده‌ماتیان تیا نه‌یه. پێویسته‌ گه‌شه‌یان پێ بدرێ و گه‌وره‌ بکری و، له‌ بۆشایی نێوان ئه‌م دێیانه‌دا ئاواپی تازه‌یان تیا دروست بکری.

٤. هه‌ر ئاواپه‌ک چه‌ند بیرێکی ئیرتیوازییان بۆ هه‌ل بکه‌نرێ.

٥. هه‌ر ئاواپه‌ک به‌ پێی میقداری ئاوی کشتوکال و مساحه‌ی زه‌وییه‌کانی ١٠٠ مال تا ٢٠٠ مالی لێ نیشه‌ته‌جێ بکری.

٦. هه‌مو مالێکی دانیشه‌توی ئه‌م ئاواپانه‌ ئه‌م پێویستییانه‌ی بۆ دابین بکری:

١. خانویه‌ک.

٢. پارچه‌یه‌ک زه‌وی بۆ کشتوکال.

٣. هه‌ندێ یارمه‌تی مادی.

٤. پارچه‌یه‌ک چه‌ک.

٧. هه‌مو ئاواپه‌ک ئه‌م ئاوهدنه‌ خزمه‌تگوزارییانه‌ی تیا دروست بکری:

١. پرۆژه‌ی ئاوی خواردنه‌وه و زیراب.

٢. پرۆژه‌ی ئاودانی کشتوکال.

٣. کاره‌بای بۆ رابکێشرێیان جه‌نهره‌یه‌ری بۆ دابین بکری.

٤. بینای قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی.

٥. بینای بنکه‌ی ته‌ندروستی.

٦. بینای بنکه‌ی پوست.

٧. بینای بنکه‌ی کشتوکال.

٨. بینای بنکه‌ی به‌یه‌ری.

٩. مزگه‌وتیک.

٨. ئه‌م زنجیره‌ ئاواپه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌رکوکیه‌کان کۆ نه‌کاته‌وه و نه‌یانکا به‌ پشتینه‌ی پاراستنی ئاسایشی کوردستان، هه‌میشه‌ چاویان له‌ ئازادکردنی ولاته‌که‌یان نه‌بێ و ئاگاداری ئه‌و گۆپان و ئالوگۆپانه‌ نه‌بێ که‌ له‌ که‌رکوک دا پو نه‌دن.

٩. نه‌رێی ئه‌م ناوچانه‌ زۆری ئازادن له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی به‌کیتی دان. هه‌ندیکێ مولکی حکومه‌ته‌ و هه‌ندیکێ مولکی دانیشه‌توانی ناوچه‌که‌ن نه‌کرێ ئیستیملاک بکری و ته‌عوێز بدرێ به‌ خاوه‌نه‌کانی.

١٠. له‌ گیرانه‌وه‌ی ئاواره‌کان دا مه‌به‌ست جوتیاره‌کانی دێهاته‌کانی ده‌وری که‌رکوکه‌ که‌ ئیستا بێکار و بێده‌رامه‌تن.

١٠.١. ئه‌وانه‌ی ئیشیان هه‌یه‌ و ده‌ستیان له‌ کارێک گیر بوه‌ جارێ ده‌ستیان لێ

نه دري.

١٠. ٢. عه شيره ته کاني: ساله يي، شوان، شيخ بزه يني، هه مه وه ند، جه باري، قه ره
حه سه ن، داوده، گل، زه ند... بېرینه وه شوينه کاني خويان. نه گه ر ناوچه کانيان داگيرکراو
بو له ناو نه رزي عه شيره ته کاني تر دا به موه قه ت نيسته جي بکړي.

١١. نه گه ر نه م پروژه يه بکړي به به شي له بړياري ٩٨٦ نه يي بخړيته قالبي
چاره سه رکړدني موه قه تي کيښه ي ناوړه کاني که رکوک و، باسي نيعتباراتي سياسي و
جهنگي و ستراتيحي بشاردړيته وه.

له کوردستان

برپاری شهر به دەس کێیه؟*

برپاردانی جەنگیەکیکە لە بێزارە گەرم و چارەنوسسازەکان. جەنگ هەمیشە دوژمنایەتی و وێرانی و کوشتن و ناواری و کارساتی جوړاوچۆر بە دواى خۆی دا ئەهێنێ. جەنگ ئەشێ نەتەوێک بەرەو شکستیان بەرەو سەرکەوتن ببات بۆیە لە هیچ جێگایەکی ئەم دنیا پان و بەرینه دا برپاردان لە شەپ بە دەس یەک کەس نیە تەنانهت ئەگەر ئەو کەسە پاشای مەملەکەتیان دیکتاتۆری ولات بێت.

لە ولاتانی دنیا دا کە دامەزراوە گەلی دەوله تیی تێدا یە برپاردانی جەنگ پڕۆسە یەکی ئالۆز و پیویستی بە لێکۆڵینه وە و هەڵسەنگاندنی هەمە لایەنە و بەشداری فراوانی دەزگا جوړاوچۆره کانی دەوله تە هەیه. تەنانهت ناردنی ژمارە یەکی کەمی سەرباز لە ولاتیکە وە بۆ ولاتیکێ تر، ئەگەر برپاری رێکخراوی نەتەوێک گرتووە کانیشی لە سەر بێ، بێ لێدان و رەزامەندی پارلەمان جێبەجێ ناکرێ.

تورکیا، حکومەتە کەمی و سپاکەیی، کە لە ناو ژۆرایەتی کوردا بە فاشیستی ناسراوە هەمو جار بۆ لەشکرکێشیە کانی بۆ سەر پەکە کە مۆلەت لە پارلەمانی ولاتە کەیان وەرئەگرێ.

لە دهوله تی ئیستای عیراق دا راگە یاندنی جەنگ و راگە یاندنی باری ئاناسایی ئەبێ بە پڕۆسە یەکی دەستوری چەند قۆناغی دا بپوێ: سەرکۆمار و سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران ئەبێ داوایەکی هاوێش بە دەن بە ئەنجومەنی نوێنەران و ئەنجومەنی نوێنەرانی بۆ بە دەسپێنانی رەزامەندی لە سەر ئەم داوایە پیویستی بە دەنگی دوستیەکی ئەندامە کانی

ههیه. (مادهی ٦١ برگی تۆیه: آ له دهستوری عیراقی).

هه ریمی کوردستان دهولتییکی سه به خۆ نیه به لکو به شیکه له دهولتیی عیراق و، زۆرایهتی دانیشتهوانه که ی دهنگیان به م دهستوره داوه، له بهر ئه وه ئه بێ پابه ند بێ به م مادهیه وه. ئه مانه هه موی له لایه ک، له لایه کی تره وه ئیمه ش له کوردستان چه ندین ده زگا و دامه زراومان هه یه:

سه رۆکایه تی هه ریمه مان هه یه

ئه نجومه نی وه زیرانه مان هه یه

دو وه زاره تی پێشمه رگه و دو «هه یه تی ئه رکان» دو ده زگای هه والگه ریمه مان هه یه

دو وه زاره تی کاروباری ناوخۆمان هه یه

ئه نجومه نی نیشتمانی مان هه یه

چه ندین مه کته بی سیاسی حیزبه کان و دو فره مانده بی حیزبی پێشمه رگه مان

هه یه ...

له پشته هه مو ئه م داووده زگایانه وه ئه شن که سن، پله ی هه رچه ک بێ، به ته نیا برپاری شه پ بدا دژی لایه نیکی تر، ئه و لایه نه هه ر کێیه ک و هه رکوێیه ک بێ؟ یا به ئاره زویه کی سه ره پۆیانه شه پێ هه لگه رسته نی لایه نیکی هه ریمی کوردستان بێ و لایه نه که ی تری عیراقیا ده ولتییکی دراوسێ بێ؟

قه یه رانی ئه مجاره ی خانه قین بێ باکی و بێ سه روبه ری و بێ ئاگایی و بێ به رنامه یی سه رکردایه تی سیاسی کورد و داووده زگا قانونی و ده ستوریه کانی هه ریمی کوردستانی ده رخست، ئه گه نا که سیان چه ند که سن، چه ند ده سه لاتدار و پایه به رز بن، چۆن ئه توانن گه لی کوردستانی عیراق به قسه ی ئاگرین و هه ره شه ی بێ سه روپی له شه پنه که وه بگه لێن که نه حسابی بۆ به رپۆه بردنی شه ره که و نه بۆ ئه نجامه کانی کرد بێ؟

هه‌لیکی میژویی به‌لام له دهس چو!*

گه‌لان هه‌مو جار هه‌لیان بۆ هه‌ل ناکه‌ری.

له ده‌یان ساڵ خه‌بات و چاوه‌پوانی دا له زه‌مان و زه‌مینکی دیاریکراودا ئینجا ره‌نگه‌یه‌کجار هه‌لیکی له‌بار بۆ گه‌لێ بپه‌خسێ ئامانجیکی گه‌ره‌ی خۆی به‌ ده‌س به‌یئێ. قۆستنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌له‌ له‌و زه‌مان و زه‌میندا کارامه‌یی و ناکارامه‌ییان لێ وه‌شاهه‌یی و لێ نه‌وه‌شاهه‌یی سه‌رکردایه‌تی ئه‌و گه‌له‌ ده‌رنه‌خا.

له پێش روخانی به‌عس دا، له ئاو هه‌موو موعه‌ره‌زه‌ی عیراقی دا که ئه‌وسا هه‌مویان ئاواره‌ی ولاتان بوون و ئیستا له‌ حوکم دان، کورد به‌هێزتریناریکه‌ری سیاسیی مه‌یدانه‌که‌ بو. هێزێکی سیاسیی، ئابوری، جه‌نگی، کاریگه‌ریو. چونکه‌ له‌سه‌ر ئه‌رزێ خۆی بو. ئه‌گه‌ر چی دو حکومه‌تی هه‌ریه‌می کوردستان هه‌بو به‌لام ده‌سه‌لاتیکی سه‌ربه‌خۆ بو له‌ ئاو ده‌وله‌تی عیراق دا.

له‌کاتی روخانی به‌عس دا، که هه‌مو ده‌زگا و دامه‌زراره‌کانی ده‌وله‌تی عیراق داڕما بو، بۆشاییه‌کی ئه‌منی، ئیداری، سیاسیی له‌ عیراق دا دروست بوو، کورد ته‌نیا هێزی رێکخراو بو له‌ عیراق دا داووده‌زگای حکومه‌تی و حیزبیی هه‌بو. هه‌ریه‌مه‌که‌ی بۆشایی ئیداری، ئه‌منی، سیاسیی... تێدا نه‌بو.

له‌ دوا‌ی پووختنی به‌عس، کورد له‌ عیراق دا، له‌ پاش چه‌تدین ساڵ خه‌بات و چاوه‌پوانی هه‌لیکی میژویی بۆ هه‌لکه‌وت، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ندێ له‌ خواسته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی، به‌ تایبه‌تی دیاریکردنی سنوری کوردستان، بچه‌سپێنێ. ئه‌گه‌ر له‌کاتی خۆی دا

بیقوستایه ته وه له وانه بو دهسکهوتی سیاسی، دیپلوماسی، ئابوری پێشمه رگیی گه وهی به دهس بهێنایه و، بێ توانیایه هه ندێ له کێشه کۆنه کانی به لادا بخستایه له وانه کێشه ی سنوری کوردستان، که ماکی دێرینه ی ژۆر به کێشه کانی تری بوه .
سه رکردایه تی کورد، به هۆی ململانیی حیزبیی ناوخۆیانه وه، بۆ رازی کردنی ئه مه ریکا، ئه م هه له ی له دهس دا .

به عس که روخا، له گه ل خۆی ده وه له تی عیراقی به هه موو دامه زراوه جهنگی، کارگری، سیاسی، ئابوری، رۆشنیری، دیپلوماسیه کانی وه روخاند . له عیراق دا شتی نه مابو نیشانه ی هه بونی ده وه له ت بێت . بۆشایی ده سه لات به هه مو ره هه نده ئه منی و سیاسیه کانی وه دروست بو . خۆشاردنه وه و راهه دونانی کاریه ده ستانی ده سه لات ی روخواو، چۆلکردن و تالانکردنی داووده زگا کانی حکومه ت، نا ئه منی سه رو سامان، نه مانی حکومه ت... سه رتاسه ری عیراقی ژێر ده سه لات ی پوخوا ی به عسی گرت بو وه له وانه هه مو ناوچه کوردستانیه داپراوه کانی ژێر ده سه لات ی به عس که له سه ره تای دروست بونی ده وه له تی عیراقه وه له ۱۹۲۱ دا تا ئێستاش له نیوان کوردو کاریه ده ستانی عیراق دا نا کۆکیان له سه ربوه .

له و پشویه سیاسی و کارگریه قول ی عیراق دا که نه له به غداد و نه له هه یج پارێزگایه کی تری عیراق دا دامه زراوه یه کی حکومه تی نه مابو به سه ر خه لکه وه حوکمرانی بکات، بۆشاییه کی گه وه و به ره لاییه کی بێ ئه ندازه دروست بو، خزه تگوزاری گشتی هه ره سی هێنابو، سه رکردایه تی کورد، ئه گه ر وازی له ململانیی حیزبی بهێنایه و، به رنامه یه کی کوردی نا حیزبیی بۆ پرکردنه وه ی بۆشایی کارگری و ئه منی ئه و ناوچانه و، بۆ دا بین کردنی خزه تگوزارییه به نه په تیه کانی جێیه جێ بکردایه، ئه ی توانی هه مو یا ژۆری ناوچه داپراوه کانی کوردستان، که ئه و سا بێ خاوه ن بون و، چاوه پێیان نه کرد حکومه تی هه رێمی کوردستان خۆیان لێ بکات به خاوه ن، وه کو «ئیداره ی ئه مری واقیع»، به یه ئیتیه ته وه ژێر ده سه لات ی خۆی . به لām له با تی ئه مه :

سه رکردایه تی کورد خۆیان چونه به غداد بۆ جێگیرکردنی جێگه پێی قانونی و سیاسی و ئابوری له ده وه له تی عیراقی تازه دا .

له هه مان کات دا رێگه یان دا به به رپرسه کانی ریزی دوهم و سییه می حیزبییه کانیان بپێژنه ئه و ناوچانه وه بۆ داگیرکردنی هه رچی زۆرتری دائیره و باره گا و خانوی کاریه ده ستانی رێمی پێشوو، تالانکردنی هه رچی زۆرتری سه یاره، بلدۆزه ر، شۆفل، که له یه لی داووده زگا حکومه تی و حیزبییه کان...

هه لیک ی میژوی که بۆ کورد هه لکه وت بو له دهس چوا

نۆینه رایه تی کورد

له دهزگای بریاردانی سیاسی عیراق دا:

چی کردوه و نه بو چی بکردایه؟*

کوردستانی عیراق چهنده له روی جوگرافیای سروشتیه وه جوان و دهوله مهنده، نه وه نده له روی جوگرافیای سیاسی و به شه ریه وه سهخت و ناله باره. نه مهش هه لومه رچی کوردستانی کردوه به یه کئ له ئالۆزترین کیشه کانی رۆژه لاتی ناوه پاست.

کوردستانی عیراق که وتۆته ناو سنوری دهوله تی عیراقه وه. کورد له باشتترین حالهت دا سئ یه کی دانیشتوانی عیراق پێک نه هینن و دوسن یه که که ی تری دانیشتوانی عیراق عهره بن و هه میسه خۆیان و عیراقیان به به شن له نه ته وه و نیشتمانی عهره ب ژماردوه. عیراق هاوسنوره له گه ل 4 دهوله تی عهره بی: سوریا، ئوردون، سعودیه، کوهیت و، دو دهوله تی ناعهره بی: تورکیا و ئێران.

عیراق له ناو هه ر یه کئ له م دهوله تانه دا جۆره درێژاییه کی ئینتی، دینی، مه زه بیی - مرۆیی، سیاسی، کۆمه لایه تی، ئابوری، رۆشنیبری هه یه و، هه ر دهوله تیکیش له وانه جۆره درێژاییه کی له ناو عیراق دا هه یه. نه م تیه لکیشه جۆراوجۆره له باتی نه وه ی به رژه وه ندی هاو به ش و پێوه ندی دامه زراو و دۆستایه تی پته و بخولقینن، ناکۆکی قول و ململانێی سهخت و دژایه تی و دژمنایه تی دروست کردوه.

کوردی عیراق له ناو نه م ته نوره داگیرساوه دا نه ئی.

کورد له لایه که وه به شیکه له دهوله تی عیراق. بیه ویتیا نه یه وئ به شداره له هه مو کیشه کانی دا، هاو به شه له شه پ و گتچهل و کاره ساته کانی دا، بگه کورد خۆی یه کتیکه له هۆکاره کانی ئالۆزانی پێوه نده کانی عیراق و دراوسینکانی.

کورد له لایه کی تره وه به شیکه له نه ته وه ی کورد. هر به شیکي ئه م نه ته وه یه له ناو دهوله تیکي دراوسنی عیراق دا نه ئی، نه وه له ته ش هه مو پیشک و تنیکي کوردی عیراق به هه ره شه ی ئاسایشی نه ته وه یی خۆی و به مه ترسی تیکدانی یه کیتی خاک و دابرینی به شیک له ولاته کی دا نه ئی. له بهر نه وه یه کسه ر دژی نه وه ستن.

کورد به هۆی قورسایی دیمۆگرافیه وه بۆ راستکردنه وه ی هاوسهنگی نیوان شیعه و سوننه ی عه رب له عیراق دا له سه ره تای دروستکردنی دهوله تی عیراقه وه هه میشه به شدار کراوه له وه زاره ت و داوده زگا حکومه تیه کان دا به لام تا روخانی به عس هه رگیز وه کو نه ته وه یه کی جیوازه له عه رب به شدار نه بوه له ده زگای بپاردانی سیاسی عیراقی دا. له بهر نه وه نه یه توانیوه رژی بگرتی له و پلان و پیلانانه ی له دژی ریکخراون. بۆیه هاوبه شیعی نوینه رایه تی کورد، هاوبه شیعه کی ئاماده و چالاک، له ده زگای بپاردانی سیاسی عیراقی تازه دا بۆ گه لی کورد شتیکي چاره نوسساز بو بۆ نه وه ی:

به شی کورد له «ده سه لات و سامان و ئه رز»ی دهوله تی عیراق دا ده سه بهر بکا. عیراق بیه ته سه رچاوه ی هیز و پشتیوانی بۆ کورد نه ک سه رچاوه ی هه ره شه و لاوازی.

هیز و توانای به شه ری و مادی دهوله تی عیراق بۆ پیشک و تنی گه لی کورد و گه شه کردنی ولاته کی به کار به یستن.

به شدار بێ له دا پشتنی بپاره گرنگه کان دا به تاییه تی ستراتیجیه کان و، ئاگادار بێ له هه مو بپاره کان تا له پشتی نه وه وه هیه بپاری نه دژی و هیه ریککه و تنی نه کړی زه ره ری لێ بدا.

ناوهندی ده زگای بپاردانی سیاسی دهوله تی عیراق له به غداده. که واته کورد نه بو له به غداد بێ. له داوی روخانی رژیمی به عس، مه جلیسی حوکم دامه زرا، نه نجومه نی وه زیان پیکهات و کورد هه ندی وه زاره تی گرنگی وه رگرت و له هه ندی وه زاره تی گرنگی تر دا پایه ی به رزی وه رگرت. له گه ل پڕۆسه که دا رۆیشته تا په یکه ره ی ده زگا کانی بپاردانی سیاسی: سه رۆکایه تی کۆمار، سه رۆکایه تی نه نجومه نی وه زیان و وه زاره ته کانی، سه رۆکایه تی نه نجومه نی نوینه ران و نه ندانه کانی، دروست کرایه وه، له هه مو نه مانه دا شوینی خۆی گرت.

هه له ی سیاسی و ده ره نه جامی ستراتیجی

سالی ١٩٧٠ مه لا مسته فای بارزانی، سه رکرده ی بزوتنه وه ی نه ته وه یی کورد، که ووتنه گفتوگو له گه ل سه رکرده ی نه ته وه یی عیراق. کاتی که ده سه تی نوینه رایه تی خۆی ناردوه بۆ دانوسهندن له سه ر مافه کانی کورد له گه ل نوینه رانی به عس له به غداد، داوی لێ کردون

له پاش دامه‌زاندنه‌وهی داووده‌زگاکانی ده‌وله‌تی عیراقی تازه‌وه تا ئیستا (٢٠٠٣) سه‌ره‌پای به‌شداری چروپیری نوینه‌رایه‌تی کورد له ده‌زگای بپیاردانی سیاسی عیراقی دا، قورسای کورد له ته‌رازوی هێزه سیاسی‌ه‌کان دا گۆرانی بنه‌ره‌تی به سه‌ره‌دا هاتوه. به درێژایی سه‌رده‌می مه‌جلیسی حوکم و، به درێژایی سه‌رده‌می وه‌زاره‌تی د ئه‌یاد عه‌لاوی و، به درێژایی سه‌رده‌می وه‌زاره‌تی د ئیبراهیم جه‌عفهری و، به درێژایی سالی یه‌که‌می ته‌مه‌نی وه‌زاره‌ته‌که‌ی نوری مالیکی، ته‌رازوی هێز له نێوان کورد و حکومه‌تی ناوه‌ندی به‌غدادا لاسه‌نگ بو به‌لام به قازانجی کورد. نوینه‌رانی کورد له ده‌زگای بپیاردانی سیاسی عیراقی دا نه‌یانتوانی به‌شێ له خواسته‌کانی، که له قانونی ئیداره‌ی ده‌وله‌تی عیراق و له ده‌ستوری هه‌میشه‌یی دا، سه‌لمینرا بو به‌سه‌پین. شوێنی کورد له عیراق دا به‌هێزتر بکه‌ن و ده‌سه‌کوتی سیاسی و ئابوری و دیپلۆماسی و سه‌ریازی باش بۆ هه‌ریه‌می کوردستان به ده‌س به‌یێن. سه‌رکردایه‌تی کورد مه‌نت به سه‌ر کوردا ئه‌که‌ن که هه‌ندێ له مافه‌کانی کوردیان ئاخویه‌ته ده‌ستوری عیراقه‌وه، به‌لام با بزانی کلام له‌م مافانه له سه‌ر ئه‌رز حه‌تبه‌جێ کران:

نماینده‌ای پی دابگرن له سر جیبه‌جی کردنی ماده‌ی ۵۸ له واده‌ی خۆی دا و دوا‌ی نه‌وه‌ی له و واده‌یه‌دا جیبه‌جی نه‌کرا نماینده‌ای پی دابگرن له سر جیبه‌جی کردنی ماده‌ی ۱۴۰ له ماوه‌ی دیاریکراوی ده‌ستوری دا.

ئەيانتوانى پەن دابگىن لە سەر جىبەجىن كردنى يەكسانى زمانى كوردى و زمانى عەرەبى (مادەى: ٤ لە دەستورى ھەميشەيى عىراق). زمانى كوردى بىخەنە سەر ھەمو دۆكۆمىنتەكانى عىراق بە تايبەتى: پارە، پاسپۆرت، ھەويەى ئەحوالى شەخسى، پولى بۆستە و مالە... كە سەنگى مەعەنەيى ھەيە بۆ تاكى كورد و سەنگى سىياسى ھەيە بۆ

نه‌ته‌وه‌ی کورد.

کاروباری جه‌نگی

ئه‌یانتوانی به‌شداریه‌کی کاریگر بکه‌ن له‌ داپشتنی چوارچی‌وه‌ی ستراتیجیی «ئاسایشی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی عیراق» دا و، پێ دابگیرن له‌ سه‌ر ده‌سته‌به‌ر کردنی پشکی کورد له‌ وه‌زاره‌تی ئاسایشی نیشتمانی و ده‌زگا موخابه‌راتیه‌کانی و وه‌زاره‌تی دیفاع و جه‌یشی عیراق دا. جه‌یشی عیراق به‌ جۆرێ دروست بکریته‌وه‌ که سنوری عیراق به‌ تاییه‌تی سنوری کوردستان، پارێزگاری بکا له‌ ده‌سدزی ده‌ره‌کی، نه‌ک بکریته‌وه‌ ده‌سکه‌لای ده‌سه‌لات بۆ یه‌کلایی کردنه‌وه‌ی ناکوکیه‌ ناوه‌کیه‌کان (ماده‌ی ٩ اولای له‌ ده‌ستور). له‌ هه‌مان کات دا ئه‌یانتوانی پێشمه‌رگه‌ له‌ هێزی پاسه‌وانی حیزب و سه‌رکرده‌کانیه‌وه‌ بکه‌ن به‌ هێزێکی رێکبۆیکی نیزامیی «پاسه‌وانی هه‌رێم»ی کوردستان (ماده‌ی ١٢١ خامسا: له‌ ده‌ستور).

کاروباری ده‌ره‌وه

ئه‌یانتوانی به‌شداریه‌کی کاریگر بکه‌ن له‌ داپشتنی چوارچی‌وه‌ی ستراتیجیی «سیاسه‌تی ده‌ره‌کی» عیراق دا و، پێ دابگیرن له‌ سه‌ر ده‌سته‌به‌ر کردنی پشکی کورد له‌ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ و سه‌فیر و کارمه‌ندی سه‌فاره‌ته‌کانی عیراق دا، له‌ هه‌مان کات دا «نوێنه‌رایه‌تی هه‌رێمی کوردستان» بۆ کاروباری گه‌شتوگوزار و رۆشنایی و گه‌شه‌سندن له‌ هه‌مو سه‌فاره‌ته‌کان دا دابه‌رزی (ماده‌ی ١٢١ رابعا: له‌ ده‌ستور) و، به‌شی کورد له‌ هه‌مو نوێنه‌رایه‌تی و ئارده‌کانی عیراق دا بۆ لای رێکخراوه‌ ناوده‌وه‌ل‌تیه‌کان و کۆپ و کۆبونه‌وه‌ جیهانیه‌کان و، له‌ «زماله‌ و به‌عثاتی دراسی» دابین بکه‌ن (ماده‌ی ١٠٥ له‌ ده‌ستور).

کاروباری ئابوری

ئه‌یانتوانی به‌شداریه‌کی کاریگر بکه‌ن له‌ داپشتنی چوارچی‌وه‌ی ستراتیجیی «سیاسه‌تی ئابوری» عیراق دا و پێ دابگیرن له‌ سه‌ر ده‌سته‌به‌ر کردنی پشکی کورد (ماده‌ی ١٢١ ئالفا: له‌ ده‌ستور) له‌ ئابوری و دارایی و بازرگانی عیراق دا: له‌ وه‌زاره‌تی دارایی دا بۆ به‌شداری له‌ داپشتنی پرۆژه‌ی قانونی بودجه‌دا. له‌ وه‌زاره‌تی نه‌وت و کانزاکان دا بۆ چاودێری به‌رزی و نزمی داهاشی رۆژانه‌ی عیراق و رێککه‌وتنه‌ نه‌وتی و غازیه‌کان. له‌ وه‌زاره‌تی ئابوری و بازرگانی دا بۆ چاودێری چه‌رده‌ی داهاش و جۆری خه‌رجی

عیراق و بەشی کورد لە خۆراک و سوتەمەنی دا .
لە هەیتەتی سەرپەخۆی چاودیری بە دەسپێنان و دابەشکردنی دادپەرەوانەیی داھات
و قەرز و منھە (مادە ١٠٦: لە دەستور).

لێپرسینەو

لە ھەژمی کوردستان ھێچ لایەنێکی دەستوری، قانونی، سیاسی، تەنانەت حیزبی،
نە دەسلەلاتی لێپرسینەوێ ھەبێ لە گەڵ ھێچ کام لە ئەندامانی نوێنەرایەتی کورد لە
دەزگای بریارەدانی سیاسی عیراقی دا .
ئەوانیش ئەوەندە لە خەمی مسۆگەر کردنی پلە و پایەیی بەرز و دەسکەوتی تایبەتی
دا بون بۆ خۆیان و خزم و دەسوپێوەندەکانیان ئەوەندە لە خەمی چەسپاندنی مافەکانی
کوردانە بون لە مەیدانی جێبەجێ کردن دا .
ویستەکانی ئەوان ھاتە دی خواستەکانی ئێمە کەرتە گەروی ئەھەنگەو!

پاشکۆ:

مادە پێوەندیدارەکانی دەستوری عیراقی بەم بابەتەو:

المادة ٤:

أولاً: اللغة العربية واللغة الكردية هما اللغتان الرسميتان للعراق،
ويضمن حق العراقيين بتعليم ابنائهم باللغة الامكال تركمانية، والسريانية،
والارمنية، في المؤسسات التعليمية الحكومية، وفقاً للضوابط التربوية، أو
بأية لغة أخرى في المؤسسات التعليمية الخاصة.
ثانياً: يحدد نطاق المصطلح لغة رسمية، وكيفية تطبيق احكام هذه المادة
بقانون يشمل:

أ - اصدار الجريدة الرسمية باللغتين

ب - التكلم والمخاطبة والتعبير في المجالات الرسمية كمجلس النواب،
ومجلس الوزراء، والمحاكم، والمؤتمرات الرسمية، بأي من اللغتين

ج - الاعتراف بالوثائق الرسمية والمراسلات باللغتين واصدار الوثائق الرسمية بهما.

د - فتح مدارس باللغتين وفقا للضوابط التربوية.

هـ - اية مجالات اخرى يحتملها مبدأ المساواة، مثل الاوراق النقدية، وجوازات السفر، والطوابع.

ثالثا: تستعمل المؤسسات الاتحادية والمؤسسات الرسمية في اقليم كردستان اللغتين

رابعا: اللغة التركمانية واللغة السريانية لغتان رسميتان أخريان في الوحدات الادارية التي يشكلون فيها كثافة سكانية.

خامسا: لكل اقليم او محافظة اتخاذ اية لغة محلية اخرى، لغة رسمية اضافية، اذا اقرت غالبية سكانها ذلك باستفتاء عام.

المادة ٩:

اولا:

أ- تتكون القوات المسلحة العراقية والاجهزة الامنية من مكونات الشعب العراقي، بما يراعي توازنها وتمثيلها دون تمييز او اقصاء، وتخضع لقيادة السلطة المدنية، وتدافع عن العراق، ولا تكون اداة لقمع الشعب العراقي، ولا تتدخل في الشؤون السياسية، ولا دور لها في تداول السلطة

ب - يحظر تكوين ميليشيات عسكرية خارج اطار القوات المسلحة.

ج - لا يجوز للقوات المسلحة العراقية و أفرادها، و ضمنهم العسكريون العاملون في وزارة الدفاع أو أية دوائر أو منظمات تابعة لها، الترشح في انتخابات لإشغال مراكز سياسية، ولا يجوز لهم القيام بحملات انتخابية لصالح مرشحين فيها، ولا المشاركة في غير ذلك من الاعمال التي تمنعها انظمة وزارة الدفاع، ويشمل عدم الجواز هذا انشطة أولئك الافراد المذكورين آنفا التي يقومون بها بصفتهم الشخصية او الوظيفية، دون ان يشمل ذلك حقهم بالتصويت في الانتخابات.

د - يقوم جهاز المخابرات الوطني العراقي بجمع المعلومات، و تقويها للتهديدات الموجهة للأمن الوطني، وتقديم المشورة للحكومة العراقية، ويكون تحت السيطرة المدنية، ويخضع لرقابة السلطة التشريعية، ويعمل وفقا للقانون، وبموجب مبادئ حقوق الانسان المعترف بها.

هـ - تحترم الحكومة العراقية، وتنفذ، التزامات العراق الدولية الخاصة بمنع انتشار وتطوير وإنتاج واستخدام الاسلحة النووية والكيميائية والبيولوجية، ويمنع ما يتصل بتطويرها وتصنيعها وإنتاجها واستخدامها معدات ومواد وتكنولوجيا وأنظمة للاتصال.

ثانيا: تنظم خدمة العلم بقانون.

المادة ١٠٥:

تؤسس هيئة عامة لضمان حقوق الاقاليم والمحافظات غير المنتظمة في اقليم، في المشاركة العادلة في ادارة مؤسسات الدولة الاتحادية المختلفة، والبعثات والزمالات الدراسية، والوفود والمؤتمرات الاقليمية والدولية، وتتكون من ممثلي الحكومة الاتحادية، والاقاليم والمحافظات غير المنتظمة في اقليم، وتنظم بقانون.

المادة ١٠٦:

تؤسس بقانون، هيئة عامة لمراقبة تخصيص الواردات الاتحادية، وتتكون الهيئة من خبراء الحكومة الاتحادية والاقاليم والمحافظات وممثلين عنها، وتضطلع بالمسؤوليات الآتية:

اولا: التحقق من عدالة توزيع المنح والمساعدات والقروض الدولية، بموجب استحقاق الاقاليم والمحافظات غير المنتظمة في اقليم.

ثانيا: التحقق من الاستخدام الامثل للموارد المالية الاتحادية واقتسامها.

ثالثا: ضمان الشفافية والعدالة عند تخصيص الاموال لحكومات الاقاليم او المحافظات غير المنتظمة في اقليم، أو وفقا للنسب المقررة.

المادة ١٢١:

اولا : لسلطات الاقاليم، الحق في ممارسة السلطات التشريعية والتنفيذية والقضائية، وفقا لاحكام هذا الدستور، باستثناء ما ورد فيه من اختصاصات حصرية للسلطات الاتحادية.

ثانيا: يحق لسلطة الاقليم، تعديل تطبيق القانون الاتحادي في الاقليم، في حالة وجود تناقض او تعارض بين القانون الاتحادي وقانون الاقليم، بخصوص مسألة لا تدخل في الاختصاصات الحصرية للسلطات الاتحادية.

ثالثا: تخصص للاقاليم والمحافظات حصة عادلة من الإيرادات المحصلة اتحاديا، تكفي للقيام بأعبائها ومسؤولياتها، مع الأخذ بعين الاعتبار مواردها وحاجاتها، ونسبة السكان فيها.

رابعا: تؤسس مكاتب للاقاليم والمحافظات في السفارات والبعثات الدبلوماسية، لمتابعة الشؤون الثقافية والاجتماعية والانمائية.

خامسا: تختص حكومة الاقليم بكل ما تتطلبه ادارة الاقليم، وبوجه خاص انشاء وتنظيم قوى الامن الداخلي للاقليم، كالشرطة والامن وحرس الاقليم.

دواى نهم هه مو ره خنډيه ئينجا چى؟ *

له پاش ۱۶ سال حوكمړانى گوځ له هر هاولاتيه كى كوردستانى بگرى به دهنكى بهرز و به ناشكرا ناپهزايى دهرته بپيئ:

ناپهزايى دهرته بپيئ له سهر كه مى خزمه تگوزارى

ناپهزايى دهرته بپيئ له سهر خراپيى «ته داني» دانيره كانى حكومت

ناپهزايى دهرته بپيئ له سهر جياوازي كردن له نيوان كابرايه كى حيزبى و كابرايه كى

ناحيزبى و، له نيوان حيزبى ك و حيزبى كى تر دا

ناپهزايى دهرته بپيئ له سهر بيغه داله تى

ناپهزايى دهرته بپيئ له سهر هه لسوكه وتى كار به دهستانى بالا

نهم ناپهزاييه له ناو هه مو تويزه كانى كومه ل دا له هه مو يواره كانى زيان دا

ته ببيستى و به شيوه ي جوړاو جوړ دهرته بپيئ:

به نوسين، له روظنامه و گوڤار و سايت ته ليكترونه كان دا

به قسه، له دهمى هاولاتى يانه وه له دهزگانى بيستن و بنينى راگه ياندين دا: راديؤ

و تله فزيونى ناوچه يى و سهرتاسه رى و ناسمانى

به قسه، له دهمى خه لكه وه روظانه له ناو بازار و كولان و سهر شه قام و شويته كانى

كژبونه وه

به جولان، مانگرتن و خو پيشاندانى پچر پچر

به مانگرتن، له ناوونوسين بؤ دهنگدان له هه لېژار دهنه كان دا

روژبه پوژ گله و گازنده، سکالا، بیژاری، ناره زایی، توپه می، ره خنه، ئاهونزوله، ته نانه ت جنیو و دوعای شه، زیاد ئەکا، کۆنه بیته وه و که له که ئەبن و ئەبیته «دیاردە ی گشتی» و «خو ی کۆمه لایه تی». سه ره پای گه وه بونی به رده وامی ئەم ده رکه وته مه ترسیداره ده سه لاتدارانی ولات، نه ئە بیستن و نه ئە بینن، نه هیچ هه نگاو یکی جدی ئە نین بۆ چاره سه رکردنی.

لێره دا پرسیار ئی سه ره ئە نه دا: دوا ی ئەم هه مو ره خنه یه، دوا ی ئەم هه مو ناره زاییه، دوا ی ئەم هه مو بێ دادیه، ئینجا چی و ئەبن چی بکری؟

وه لاهه کان جیاوازن و ئە شتی له سیناریۆ ی جیاوازا بخوێنرێ نه وه:

- یه کئ ئە لئ وازه ی تان
- یه کئ یکی تر ئە لئ بیده نگ ی
- یه کئ ئە لئ هه ولئ چاک سازی
- یه کئ یکی تر ئە لئ هه ولئ گو یین

وازه ی تان

هه ندیک ئە لئین، که میش نین ئە وانه ی وا ئە لئین، گه نده لئ بۆ ته سیسته م، داووده زگا کانی حیزب و حکومه ت گه نده لئ دای رزاندون، چاره سه ر ناکرێن با واز بێ نین بیده ی نه ده ست روژگار و چاوه پئ بین روداوه کانی عیراق و کوردستان به ره و کو ئ ئە پۆن چونکه:

هه ردو ده سه لات: هه ردو حیزب داووده زگا کانی حکومه تیان زه وت کردوه. سامان و دارایی ولات، موچه ی سه دان هه زار فه رمانبه ر، کارمه ند، خانه نشین، سوته مه نی، زه وی، خو راک ی.. خه لکی ولاته که یان به ده سه ته ئە توانن بیه ی و خێزان بیده رامت بکه ن و فرۆ ی بده نه سه ر جاده.

هه ردو ده سه لات: ئاسایش، پۆلیس، پێشمه رگه، ده زگای نه ینی یان هه یه، دادگا و زیندان یان به ده سه ته. له به ره وه خه لک لێیان ئە ترس ی و هه رچی بکه ی سود ی نه یه، کاریگه ری نه یه، به ئاسانی ئە توانن هه رچی جو لانه وه یه ک بیه سه رکوتی بکه ن. له به ره وه ئیمه هه چمان پێ ناکرێ چاک وایه سه ری خو مان کز بکه ی بیده نگ بین بزانی چی ئە بن.

ئمه جو ژیکه له به ردا نی وه و بێ ئومیدی، بیه یوایی، ره شبینی... نیشانه ی تێشکانی که سایه تی کورد و داروخانی هه ندئ توژی کۆمه لایه تی، که بێ گومان سیسته می حوکمرانی و ده سه لات به رپرسه له به ره مه ی تانی. به لاه دیارده یه کی کاتیه دره نگیا رو ئە په وینه وه.

بێدهنگی

هەندیک ئەلێن: تەجرووبە یە هەرێمی کوردستان هێشتا جێگیر نەبوه لە بەر مەترسی هەپەشەداپە، لە ململانێی سیاسیدایە لە گەڵ بەغداد و لە گەڵ ولاتانی دراوسێدا. هەندیکی تر لە مە دورتر ئەپۆن ئەلێن: پیلان دژی هەرێم هەیە لە بەر ئەو ئەبێن لە کەموکۆپەکان بێدەنگ بین، لە ناشیرینەکان چاو بپۆشین، تا لەو پیلانە دەرئەچێ. ئەمە بیانویەکی کۆنە ۱۵ سالە ئەوتریتهوه. ئەگەر جارێ هەندێ راستی تێدا بووین، نیستا هیچ بنەمایەکی نەماوه نە مەترسی لەشکرکێشی جەنگیی عەرەبی - بەغداد، نە مەترسی لەشکرکێشی جەنگیی ئێرانی - تاران، نە مەترسی لەشکرکێشی جەنگیی تورکی - ئەنقەرە بۆ داگیرکردنی سەربازی هەرێمی کوردستان لە کایەدا نیە.

رەنگە بۆردومانی ئەززی و ئاسمانی ناوچە سنوریەکان بکەن. رەنگە گوشاری سیاسی و ئابوری دروست بکەن. بەلام ئەمانە قەوارە دەستوری و داوودەزگا حکومەتیەکانی هەرێمی کوردستانیان پێ ناروخێ. ولاتانی دیموکراتی کە توشی کێشە سیاسی گەورە ئەبن بۆ ئەو پشتیوانی میللەتەکیان بە دەس بەیێن هەلبژاردنی پێشوەخت ئەکەن. حکومەتیەکی نیشتمانی پێک ئەهێنن تا بە ریزی ناوخۆییە کگرتەوه روبەروی قەیران ببنەوه. بەلام دەسەلاتی کوردی چونکە هەمو شتیکی بۆ خۆی پاران کردووە و بەمەش میللەتەکی لە خۆی رەنجاندووە، هەمیشە لە هەلبژاردن و هەمو گۆڕانی دیموکراتی ئەترسێ. بە هەر جۆرێ بێ ئەیهوێ حکومەتی بە دەستەوه بێ، دەسەلاتی لە دەس دەرئەچێ، بۆ ئەمەش خەڵک بە هەپەشە دەرهکی ئەتوقینێ، و لە خەڵکی کوردستان ئەکەن بە دایمی لە ترس و دڵەراوێ دابن و واتێ بگەن کە ئەگەر ئەوان ئەبن عیراق و ئێران و تورکیا ئەیان خۆن.

ئەم قسانە هەندێ لە سودمەندانی گەندەلی ئەیکەن بۆ سازدانی پشتیوانی رای گشتی لە دەسەلات و هێشتەنەوهی هەلومەرجی نیستا بە راوەستاوی.

هەولی چاکسازی

هەندیک ئەلێن: باشترین رێ هەڵدانه بۆ چاکسازی دەسەلات لە ناو دەسەلاتەوه بە هۆی دەسەلاتەوه.

ئەم رێگەیە لە هەمو رێگەکانی تر سەلامەتتر و ئاسانترە. سەلامەتترە، چونکە پشیتیوی سیاسی، ئاژاوەی کۆمەلایەتی، روبەروبونەوهی

چه کداری لڼ ناکه ویتوه.

ناسانتره، چونکه ریځپه کی قانونیه، داووده زگا ده ستوریه کان نه توانن له پروسه یه کی قانونی دا، به هیمنی و شینه یی، جیبه جی ی بکن. به لام نه مه پیویستی به ویه:

سهرکردایه تی هردو حیزب، له ناو نه وان دا به تاییه تی هردو سهرکرده ی هردو حیزب، نیراده ی چاکساز یان له نیراده ی قسه وه له لا بویته نیراده ی جیبه جی کردن. مه کته بی سیاسی و مه کته به کانیان، مه لبه ند و کومیته و لق و ناوچه کانیان قه ده غه بکن له ده ستیوه ردانی رڼانه ی هه مو داووده زگا کانی ده سه لاته کانی ته شریعی، ته نقیزي، قه زایی هه روه ها له بازار و زانکز و پولیس و ناسایش. میکانیزمی سزادان دابنرئ بق هه مو نه وانه ی له م برپاره ده رنه چن، له هه ر پله یه ک دا بن.

وه زارته حه فته نه کؤ ببیته وه. وه زیره کان به رنامه کانی خویان باس بکن. پرسوپا به یه کتری بکن، ناگانان له نیشه کانیه کتری یی، له یه کتری بپرسنه وه. سه روکی نه نجومه ن چاودیری جیبه جی کردنی به رنامه کانیان بکا

پارله مان به نازادی کار بکا. نه ندامانی پارله مان له گه ل ده نگده رانی ناوچه کانیان دا تیکه لاو بین و کوبینه وه. بویان هه بین به نازادی بدوین، له قه فزی فراکسیون حیزب ده ربین، نه گه ر پیویستی کرد فراکسیون نوئ و ریزیه ندی نوئ دروست بکن. نه رکه سهره کیه کانی پارله مان نه نجام بده ن:

لڼ پرسینه وه له گه ل وه زیره کان بکن نه گه ر پیویستی کرد متعانه یان لڼ بسپینه وه

بودجی هه ریم تاووتوئ بکن و ناشکرای بکن بق خه لک کیشی رڼانه ی خه لک باس بکن و به هاوکاری له گه ل حکومت چاره ی بق بدوژنه وه

ده سه لاتی دادوهری به هیز بکری. بزار بکری له که سانی نه شیاو. ده رگا بق شکات و سکالای هاوالاتی یان بکاته وه. هیچ لایه ن و هیچ که سی نه توانن ده س وه ر بداته کار و برپاره کانیه وه.

دیوانی چاودیری دارایی به کادری شاره زا به هیز بکری. رابسپیدری و ده سه لاتی بدریتنی لڼ کولینه وه ی ورد بکا له سهر هه مو گرڼیه سه تکان، یی لڼ ده ره یتنان و شاردنه وه. به بودجی هه ریم دا بجیته وه. نه هیلن دارایی گشتی به فیقو بهوا. که موکوپیه کان بق خه لک ناشکرا بکا

له راستی دا نه مه به برپاری دوکس و ته نیا به دو که س نه کری که نه وانیش: مام جه لال و کاک مه سعودن. مام جه لال سهرکوماری عیراقه، له هه مان کات دا، سکرتری

گشتیه کیتی نیشتمانی کوردستانه . کاک مهسعود، سه روکی هه ریمی کوردستانه، له هه مان کات دا، سه روکی پارتی دیموکراتی کوردستانه .

پن نه چن ئه م دو سه رکرده به باوه پیاو به م ریگه چاکسازیه نه بن . له بهر ئه وه چاوه پتی کردنی ئه وان کاریکی بیهوده به . نه بن بۆ ریگه به کی تر بگه پین .

ههولێ گۆرین

ئهوانه ی باسی گۆرین ئه کهن بیروبۆچونی جیاواز و ریگه چاره سه ری جیاواز و سیناریۆی جیاواز باس ئه کهن، هه ر له ههولێ گۆرینه وه له ناو حیزب و دهسه لاته وه تا زه بڕوزه نگه شوپشگێرانه و شه ری چه کدار، تا راپه پینی چه ماوه ریی شار و تا بایکۆتی هه لبژاردن و تا شه ری هه لبژاردنه کان و زۆر شتی تر .

ههولێ گۆرین له ناو دهسه لاته وه

هه ندیک ئه لێن: گۆرین به ته نیا به ره خه و نوسین ناکرێ، بۆ ئه وه ی گۆرین بکری نه بن به شداری بکری له دهسه لاته کان دا و، هه ره که له لای خۆیه وه ههولێ چاکسازی و گۆرین بدا .

ههولێ گۆرین له ناو ٢ دهسه لاته که وه: دهسه لاتێ ته نفیزی - ئه نجومه نی وه زیران، دهسه لاتێ ته شریعی - ئه نجومه نی نیشتمانیی کوردستان، دهسه لاتێ قه زایی - دادگا کان ... واته ههولێ گۆرین له ناو دهسه لاته وه، هه رچه ندی وه زیره کان و پارله مانتاره کان و دادوه ره کان باش و داواکاری چاکسازییا خوازیاری گۆرین بن، له هه لومه رچی ئیستادا، به هۆی ئه و سیسته مه سیاسیه وه که له ولاته که دا پێره وی ئه کرێ کاریکه له کردن نایه ت. ئه م دهسه لاتانه دهسه لاتێ راسته قینه ی ولات نین. له پشتی ئه مانه وه دهسه لاتێکی تر هه به ئه م دهسه لاتانه به پێوه ئه با و حوکمی ولات ئه کا، ئه ویش «دهسه لاتێ تارمایی» ه که حیزب و دهسه به ندیه کانی ناو سه رکردایه تیه کانتیتی. بۆیه نه بن به ته مای ئه مه نه بین.

ههولێ گۆرین له ناو حیزبه وه

له م ولاته دا حیزب چۆته ناو هه مو جومگه و ده ماره کانی دهسه لاتێ دهوله ته وه . حیزب حکومه ت دروست ئه کا. حیزبێکی باش حکومه تیکی باش دروست ئه کا حیزبێکی خراپ حکومه تیکی خراپ دروست ئه کا. که واته گۆرین له ناو حیزب دا به باری باشه دا نه بن به هۆی گۆرین له ناو حکومه ت دا به باری چاکسازی دا .

گورپین له ناو حیزب دا له کونگره و کوبونهوه حیزبیهکانی دهزگا بالاکانی دا نهکړئ. له کونگره دا نهتوانئ پر وگرام و دهستوری حیزب و، سرکردایه تیه که ی بگورپئ. به لام ته جروبه ی دو کونگره ی گشتیه کیتی نیشتمانی کوردستان و، ته جروبه ی چند هه لېږاردنی ناو توره گانهکانی و هه لېږاردنی ناو هه ردو کونگرهکانی دهریان خست، هیوا هه لچنین له سر هه لېږارنیکي پاک و نازاد، دور له پیلانگېړان و به کاره پتنانی گفت و گف، بۆ نهجامدانی گورپانیکي بڼه پرتی له ناو حیزبه که دا، نهجامیکي چاوه پوانکراوی نابڼ.

همان تاقمی دهسه لاتداری ناو سرکردایه تی حیزب به هه مو ریگایه ک، نه نانه ت به ریگای به کاره پتنانی تفهنگ، داکوکی له مانی خوئی و جیگهکانی و دهسه لاتهکانی و نیمتیا زهکانی نهکا. دوانگه ی نازاد و بیروبوچونی جیاواز ده مکتوت نهکا و، بالی چاکسازي و گورپین سرکوت نهکا.

حیزب، له دوی راپه پڼه وه به هوئی پوانکړدنی دهسه لات و دارایی و دهسکه وت و نیمتیا زهکانی وه له لایه ن تویژیکي دهسه لاتداره وه، قابیلی تازه بونه وه یه کی راسته قینه نیه.

که واته گورپین له م ریگایه وه نه گاته به رده م ده رگایه کی داخواو.

ههولئ گورپین له دهره وهی حیزب

حیزب نامپاز هیا نامانج؟

نه گور نامانج بڼ نه بڼ بمینن و، نه گور نامپازیش بڼ نه شڼ بگورپئ و، نه گور که لکی نه ما نه شڼ دهستی لڼ هه لېگیرئ و، نه گور ریگه ی گرت نالته رناتیفی بۆ دروست بکړئ.

حیزب بیگومان نامپاز ه بۆ به دیه پتنانی نامانج بویه نه بڼ له گه ل نامانج دا گونجاو بڼ. رهنگ له قوناغی کی میژویی دريژدا نامانج به نه گورپي بگره به پیروزی بمینن ته وه به لام نامپاز نه بڼ به پیی زه مان و زه مین بۆ ته ختکردنی ریگه ی به دیه پتنانی نامانج له گورپان دا بڼ. کاتئ نامپاز واته حیزب ناتوانئ نامانج به دی به پینتیا نه بیته ریگر له به رده م به دیه پتنانی نامانج دا نیتر پیویستی بون و مانی له دهس نه دا.

راستی نه م ریسیایه هه روه کو له سهرانشه ری دنیا دا سه لماوه، له کوردستانیش راسته. له کوردستان زیاتر له سه د ساله نامانجی کورد و بزوتنه وه که ی نه گورپاوه، به لام له هه مو قوناغه کان دا نامپاز که حیزبیا هه ر ریخخراوئ بوین گورپاوه، به تابه تی که نهی توانی بڼ له گه ل گورپان و پینشکه وتنی بزوتنه وه ی کوردا بگورپئ و

پیش بکهوئ. به لام نیستا له کوردستان دا، دواى شهوى حیزب قوناغى شوپشى به جن هیشته و چوه قوناغى حوکمرانیه وه، خه ریکه «حیزبهرستی» له ناو هه ندئ له وانه دا که سودمه ندن له حیزب و له ناو هه ندئ له وانه دا که له یاداوهری رابوردوا نه ژین نه بیته ئامانج و بیروباوهی. سهروهه یی رابوردوی حیزب هه رگیز ناتوانی پاکانه بو گه نده لئ و په ککه وته یی نیستای حیزب بکا.

مادام گوپین له ناو حیزبه وه ناکرئ و مادام حیزب خوی بوته ریگری گوپین و، مادام حیزب ئامانج نیه که واته نه بن به دواى گوپین دا بگه ریپین له دهره وهی حیزب.

گوپینی ئه شخاس یا گوپینی سیسته م

هه ندیک نه لئین:

هه گه ر فلان لابر و فیسار خرابه جیگه ی..

هه گه ر له سه رکردایه تی حیزب چه ند که سن لابران و چه ند که سیکى تر چه نه جیگایان..

هه گه ر له نه نجمه نی وه زیران دا چه ند وه زیرئ لابران و چه ند که سن له جیگه ی نه وان کران به وه زیر..

ئیتیر بارودوخه که نه گوپئ و چاکسازی دهس پئ نه کا.

له راستی دا نه مه جگه له خوشباوه ری شتیکی تر نیه.

سیسته می به ریپوه بردنی ولات له سه ر چه ند پایه یک دامه زراوه له وانه:

تیگه لکردنی حیزب و ده زگاکانی جیبه جیکردن ویاساداتان و داوه ری

ده سگرتن به سه ر پاره و ئاسایش و پؤلیس و پشمه رگه دا

تاریکاندنئ بودجه و، کاروباری ئابوری و دارایی و بازرگانی

تاریکاندنئ پیپوه ندی سیاسی هه ریپم و دهره وه

له بهر شه که س، چه نده که سایه تییه کی به هیژ و ده سه لاتدار بئ، چاک بییان

خراب، نه ندای سه رکردایه تییا وه زیر بئ، رهنگ کاریگه ری هه بن له سه ر جوړی

نه دای کاره کی خوی و به رده سه تکانی له شوپنه که ی خوی دا، به لام ناتوانئ

کاریگه ری له سه ر تیگپای سیسته مه که هه بن. بویه له بارودوخى نیستای کوردستان

دا قهیرانه که له کیشه ی که س و که سایه تی ده رچه وه، به گوپینی که س بارودوخى

کوردستان چاک نابئ، چونکه سیسته می گشتی ولاته که له گه ل ویستی زۆرایه تی

کورد ناکوک و ناساز و له گه ل به رزه وه ندی نه ته وه یی کوردا ناگونجئ.

ئىگەر كېشەكە كۆپىن بىن، كۆپىن لى سىستەمى بەپتۈە بىردىنى ولات دا بىن،
ئىنجا چەندىن پىرسىيىرى سەرەكى، بەلام ئالۆز و سەرەكۆيەند، سەرەكۆيەندەن
و، سەرەكۆيەندىن لى لايەن كەس و كۆپى جىياوازەو بە جۆرى جىياواز وەلام
ئەدرىنەو:

- پىرسىيىرى كەم: كۆپىن چۆن ئەكرى؟

وەلام:

- بە بەكارهينانى توندوتىژى: كودەتا، شۆرش، راپەرىنى جەماوهرىي
شار
- بە موعارەزەى شارستانى: مانگرتن، خۇپىشاندىن، بايكۆتى ھەلبۇاردن،
بەگۇاچونەو مى كاربەدەستان
- بە مىلمانى دىمۆكراتى: ھەلبۇاردن لى ھەمو ئاستەكان دا

- پىرسىيىرى دوم: كۆپىن بە چى ئەكرى؟

وەلام:

- بە دامەزاندنى حىزىكى نوئ
- بە پىكەيتانى بەرەيەكى فراوانى موعارەزەى رىكخراو
- بە دروستكردنى ئالەرناتىقى سەندىكايى
- بە رىكخستنى لىستى جىياواز و مونافىس لى ھەلبۇاردنەكان دا

- پىرسىيىرى سىيەم: كۆپىن لى چى دا ئەكرى؟

وەلام:

- لى سىستەمى بەپتۈە بىردىنى ولات دا
- لى چەسپاندنى سەرۈهرىيىسادا
- لى جىياكردنەو مى دەسەلاتەكان دا....

پىرسىيىرى كەم سەختن وەلامەكانىان سەخترن!

پرسی که رکوک: کورد له گه‌ل تورکمان چی بکات؟*

تورکمان له نه‌ته‌وه کۆنه‌کانی دانیشتوی ناوچه‌که‌ن.

✽

تورکمان له ته‌له‌عفه‌ره‌وه تا مه‌نده‌لی له پارێزگا‌کانی نه‌ینه‌وا، هه‌ولێر، که‌رکوک، سه‌لاحه‌دین، دیاله، واسیت به‌ چ‌ری له هه‌ندێ شوێن و به‌ په‌رتوب‌لای له هه‌ندێ شوێنی تر هه‌ن. شری‌تی‌کی درێژ پێک نه‌هێن له سه‌روی سنو‌ری سو‌ریا- عیراقه‌وه تا ناوه‌پاستی سنو‌ری عیراق - ئێران له به‌ینی نه‌ته‌وه‌ی کورد و نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و له به‌ینی کوردستان و عه‌ره‌بستان دا.

✽

ئه‌م ناوچه‌ نه‌که‌ لا‌ون له گروپی ئی‌تنی، دینی، مه‌زه‌بی جیاوا‌ز: کورد، عه‌ره‌ب، تورکمان، موسو‌لمان، مه‌سیحی، ئیزیدی، شه‌به‌ک، شیعه، سوننه، کاکه‌یی...

✽

ئه‌م ناوچه‌ له دوا‌ی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی عیراقه‌وه له نی‌وان بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد و حکومه‌تی عیراق دا جێناکۆکی بون. سییه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م چالا‌که‌کانی کورد داوا‌ی دروستکردنی لیوا‌ی با‌جه‌لانیان له ناوچه‌کانی گه‌رمیان و لیوا‌ی بادینهانیان له موس‌ل کردوه.

✽

ئه‌م ناوچه‌ وه‌کو زۆر شوێنی تری کوردستان له لایه‌ن رژیمی به‌عسه‌وه له شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه بۆ گۆڕینی دیمۆگرافی که‌وتونه‌ته به‌ر هێرش ته‌ه‌جیر، ته‌رحیل، ته‌ع‌ریب

و ته بعبیس .

✱

نهم ناوچانه که به تیکه لّو، دابراو، داگیرکراو، ته عربیکراو... ناوښه برتین، همو میان گرنګن چ بۆ کورد و چ بۆ عه رهب. هه ریه که یان جوړئ له گرنګییان هه یه. رهنگه گرنګی شهنگار له گرنګی خانه قین و گرنګی خانه قین له که رکوک که متر نه بڼ. به لّام له ناو نه وانه دا که رکوک له کۆنه و جیگه یه کی تابیبه تی و ناویکی تابیبه تی هه یه بۆته «دروشم» بۆ بزوتنه وهی کورد و بۆ حکومه تی عیراق.

✱

که رکوک یه کیکه له گه وره ترین مهیدانه کانی نهوتی عیراق و جیهان. پێش یه که مین جهنگی جیهانی ئینگلیز زانیویتی نهوتی تیدایه. له سالی ۱۹۲۷ه وه نهوتی لڼ ده رنه هیترئ و نه نیردرئ بۆ بازار په کانی دنیا. سه رتا هه مو هه ناردی نهوتی عیراق و دواتر دواي دۆزینه وهی نهوت له شوینه کانی تریش تا سالی ۲۰۰۳ له کۆی گشتی هه ناردی نهوتی عیراق ۴۰٪ له که رکوک وه رویشته وه.

✱

نهوتی که رکوک له پشتی لکاندن و لایه تی موسله وه بو به ده ولّه تی تازه دامه زداوی عیراق وه و، له پشتی شکستی شوپشه کانی کورد و، سه رنه گرتنی هه ولّ هه لّسوپاوانی سیاسی کورد بو ه.

✱

نیستاش ده ستیوه ردانی جیاواز له کیشی که رکوک و ناوچه جیناکۆکیه کان دا به رده وامه له لایه ن:

هیزه عیراقیه کان (په حکومهت و سونه و شیعیه وه)، سوریا، ئوردون، سعودیه، جامیعه ی

عه رهبی

هیزه نیقلیمیه کان ئیتران و تورکیا

هیزه جیهانیه کان نه مریکا و ئینگلیز

ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوه کان و ریکخراوه جیهانیه کانی تر

به لّام هه تا نیستاش له ناو هه مو نه وانه دا کورد نه توانی تیاریکه ری سه ره کی بڼ له

کیشه که دا.

✱

له پاش روخانی رژیمي به عس هه مو کورد به ته ما بون ناوچه جیناکۆکیه کان، به تابیبه تی که رکوک، به ناشتی، به ریگهی سیاسی و قانونی، بگه رپینه وه سه ره رژیمي کوردستان. هه ره به ته مایه وه ماده ی ۵۳ و ماده ی ۵۸ ی قانونی ئیداره ی ده ولّت و ماده ی ۱۴۰ ی ده ستوری

عیراق داتران، به لآم نه حکومه تی عیراق ویستی و نه کورد توانی له کاتی دیاریکراودا جێبه جێی بکا .

✱

ئێستا که رکوک له بهردهم چاره نویسیکی نادیاردایه .
هه ر هێزه و سیناریوییه کی جیاواژ، که له گه ل قازانجی خۆی بگونجی، بۆ که رکوک دانه ئی:

لایک، به تایبه تی به شی له نه ته وه په رسته کانی عه رب، ئه یه وێ که رکوک، وه کو ئیستا محافه زه یه کی لامه رکه زی بێ له ژیر ده سه لاتی مه رکه زیی به غدادا بمینێ .
لایه کی تر، به تایبه تی به شی له تورکمان، ئه یه وێ که رکوک هه ریمێکی فیدرالی سه ره به خۆ بێ .

لایه کی تر، به تابه تی کورد، گه ره کێتی که رکوک بخه یته سه ر هه ریمی کوردستان .

✱

ئه م پرۆژه یی لێره دا پێشکه ش نه کړی که دوا ی بینین و گفتوگو و پرس و راویژ له گه ل چه ندین که س و گروپی کورد و عه رب و تورکمانی پێوه ندیدار له گه ل ئه م پرسه ئالۆزه ناماده کراوه، ئه شی پلاتفۆرمی بێ بۆ گفتوگو له سه ر رێکه وتنی ستراتیجی کورد و تورکمان له عیراق دا و، ئه شی بکریته مۆدی لێ بۆ گفتوگو له گه ل عه رب و کلدۆناشوری ناوچه تیکه لآوه کانی کوردستان .

سه ره تا گه شتیه کان

١. که رکوک له ناو هه ریمی کوردستان دا دۆخی تایبه تی نه بێ .
هه مو تورکمانێکی دانیشتوی هه ریمی کوردستان هه مو مافه ده ستوریه کانی هاو لاتی عیراقی و مافه ده ستوریه کانی دانیشتوانی هه ریمی کوردستانی هیه .
٢. هه ریمی کوردستان وه کو له ناو ده و له تی عیراق دا دیفاع له مافی کورده کانی ده ره وه ی هه ریم نه کا، هه ره ها دیفاع له مافی تورکمانه کانی ده ره وه ی هه ریمیش نه کا .
٣. ده ستوری هه ریمی کوردستان مافی سیاسی، ئابوری، کۆمه لایه تی، روشنبیری تورکمانه کانی دانیشتوی هه ریمی کوردستان دا بین نه کا .
٤. به قانون بلاکۆرده وه ی بوغزاندنی نه ته وه یی دژی نه ته وه و دین و مه زه بی جیاواژ له راگه یاندی کوردی دا قه دهغه بکړی .
٥. بۆ زانینی ژماره ی راسته قینه ی کورد و تورکمان و عه رب و کلدۆناشوری نامار نه نجام نه درێ .

له ئاستی پارێزگای کەرکوک دا

کەرکوک دۆخی تاییهتی ئه‌بێ:

١. کورد و عه‌ره‌ب و تورکمان و کلدۆناشوری به‌ پێی رێژه‌ی خۆیان له‌ ئه‌نجومه‌نی پارێزگا‌دا نوێنه‌رایه‌تییان ئه‌بێ.

٢. ئه‌نجومه‌نی پارێزگای کەرکوک ده‌سه‌لاتی لامه‌رکه‌زی ئه‌بێ.

٣. کەرکوک بودجه‌ی تاییهتی خۆی ئه‌بێ.

٤. له‌ هه‌مو ئه‌و شوێنه‌کانی که‌ به‌کێ له‌م پێکهاتانه‌ زۆرایه‌تین سه‌رۆکی به‌کێ به‌پێوه‌به‌رایه‌تی و فره‌مانگه‌ ناوچه‌یه‌یه‌کان له‌وان ئه‌بێ.

٥. سه‌رۆکایه‌تی داووده‌زگا گرنگه‌کان له‌ نێوان نه‌ته‌وه‌کان دا تۆره‌یی ئه‌بێ. داووده‌زگا گرنگه‌کانی پارێزگا بریتین له‌: سه‌رۆکایه‌تی ئه‌نجومه‌نه‌نی پارێزگا، پارێزگا، قایمه‌قام، مدیری ناحیه، سه‌رۆکایه‌تی شاره‌وانی، په‌روه‌رده، به‌پێوه‌به‌رایه‌تی گشتی پۆلیس، ئاسایش، داووده‌زگا نه‌وتیه‌کان... ه‌ی تر.

٦. زمانی تورکمانی له‌ پال عه‌ره‌بی و کوردی دا زمانی ره‌سمی ئه‌بێ.

له‌ ئاستی هه‌رێمی کوردستان دا

به‌ پێی رێژه‌ی خۆیان به‌شیان له‌ هه‌مو داووده‌زگا‌کانی هه‌رێم دا ئه‌بێ: به‌ تاییه‌تی له‌ ده‌زگا‌کانی: ده‌سه‌لاته‌کانی ته‌شریعی، ته‌نفیزی، قه‌زایی، پاسه‌وانی هه‌رێم، نوێنه‌رایه‌تی ده‌ره‌وه... سه‌رۆکایه‌تییه‌که‌ی له‌ ٣ ده‌سه‌لاته‌که‌ی هه‌رێم به‌ تورکمان ئه‌درێ.

له‌ ئاستی حکومه‌تی عێراق دا

به‌ پێی رێژه‌ی خۆیان به‌شیان له‌ هه‌مو ده‌زگا‌کانی عێراق دا ئه‌بێ. حکومه‌تی هه‌رێم پشتیوانییان ئه‌کا.

پروژهی ناواکردنه‌وهی دیهاتی کوردستان*

نهم پروژهیه بۆیه لهم کاته‌دا نه‌خه‌مه به‌رچاوی کاریه‌ده‌ستانی حکومه‌تی ههریم و نه‌نجومه‌نی نیشتمانیی کوردستان چونکه: یه‌که‌م، هیشتا بودجه‌ی سالی ٢٠٠٩ له کوردستان دوا به‌پاری لێ نه‌دراوه نه‌شتن ئالوگۆڕ له باب‌ه‌ته‌کانی دا بکری و به‌شتن له‌م پروژهیه‌ی تیکه‌لاو بکری.

دوهم، بودجه‌ی سالی ٢٠٠٩ ی عیراق نه‌بو ٨٠ ملیار دۆلاری نه‌مه‌ریکی بێ به‌لام به‌ هۆی دابه‌زینی نرخێ نه‌وته‌وه نه‌میش دابه‌زیوه بۆ ٦٧ ملیار دۆلار. لهم بودجه‌یه نه‌گه‌ر پشکی ههریم ١٧٪ بێ زیاتر له ١١ ملیار دۆلاری به‌رنه‌که‌وئ و، نه‌گه‌ر پشکی ههریم ١٤٪ بێ زیاتر له ٩ ملیار دۆلاری به‌رنه‌که‌وئ. له هه‌ردو حاڵه‌ت دا چه‌رده‌یه‌کی نه‌وه‌نده گه‌وره‌یه نه‌توانی لایه‌نی که‌م ٢٠٪ ی که نه‌کاته که‌من زیادیا که‌م له ٢ ملیار دۆلار له‌م ساله‌وه بۆ جێبه‌جێکردنی به‌شتن له‌م پروژهیه ته‌رخان بکری.

سه‌ره‌تا:

سالی ١٩٧٢ حکومه‌تی عیراق که‌رتی نه‌وتی «ته‌نمیم» کرد. به‌وه داهاتی عیراق له نه‌وت زیادی کرد به‌لام له ناوه‌پاستی هه‌فتاکان دا که نرخێ نه‌وت له بازاپی دنیا‌دا به‌رز بو‌وه داهاتی عیراق له نه‌وت بو‌وه چه‌رده‌یه‌کی خه‌یالی نه‌وتق که ئیتر منه‌تی به داهاتی که‌رته‌کانی تری ئابوری، به تاییه‌تی داهاتی که‌رتی کشتوکال، نه‌ما.

رژیمی به عس له باتی نه وهی داهاتی زوری نه وت بۆ گه شه پیدانی عیراق و به زکردنه وهی ناستی پېشکه وتنی و خوشکردنی گوزهرانی خه لک ته رخاڼ بکا، به شیکي گه وهی بۆ زلکردنی مه کینه ی جهنگی و، بریکی بۆ روخاندنی ئابوری دپهاتی کوردستان ته رخاڼ کرد.

ئابوری دپهاتی کوردستان له کۆنه وه له سه ر دو کۆله که ی سه ره کی راوه ستاوه: یه کیکیان کشتوکال و نه وی تریان ناژه لداري بوه. رژیمی به عس به شیوه یه کی سیسته ماتیک هه ردوکیانی روخاند به مه بهستی نه وهی ژینگه ی سیاسی و کۆمه لایه تی و ئابوری و جوگرافی پېشمه رگایه تی تیک بداو، له نه نجامی نه وهش دا دوا یی به شوپشی کورد به پیتی. به داهاتی نه وت توانی نه و بوشاییه پر بکاته وه که روخاندنی که رتی کشتوکالی کوردستان له ئابوری دانیشتوانی ناوچه که و له عیراق دا دروستی کرد. عه مه لیاتی نه نفال (١٩٨٨) دوا قوناغی روخاندنی هه مه لایه نه ی ئابوری دپهاتی کوردستان بو، ژیا نی تاکي کوردی به جوړی له به ره مه پته وه گۆری بۆ به رخۆر که تا نیستاش به رده وامه.

سه رنجدانیکي سه ره پیتی له بودجه ی هه رژیمی کوردستان، ده ری نه خا داهاتی هه رژیم له داهاتی هه مو که رته کانی کشتوکال، پېشه سازی، گه شتوگوزار، باج و گوهرگ وهی تر، له چاو داهاتی هه رژیم له و پاره یه ی له به غداوه دی نه وهنده که مه نه شی بو ترئ هه رژیمی کوردستان شتیکی نیه بچیته خانه ی ئابوری نیشتعمانی وه، یان نه وهنده لاوازه به نه بو دانه ترئ. بۆ نمونه بپوانه نه م خسته یه:

داهاتی هه رژیم له ١٢ مانگی سالی ٢٠٠٧ دا		
کۆی داهاتی ناوخۆی هه مو هه رژیم به دینار:		
ملیۆن	بلیۆن	تریلیۆن
٧٤٥	٢١٦	...

کۆی داهاتی هه رژیم که له به غداد وه رگه راوه به رژیه ی:

٥٤٪ بۆ ئیداره ی پېشوی هه ولێر

٤٦٪ بۆ ئیداره ی پېشوی سلیمانی

ملیۆن	بلیۆن	تریلیۆن
٣٥٦	٩٨٢	٥

ژیا نده وهی دپهات و ئاوا کردنه وهی گونده کان و، کارا کردنی که رتی کشتوکال جگه له مه بهستی سیاسی، گرنگیه کی گه وهی هه یه له ئابوری نیشتعمانی و، له بینا کردنه وهی په یکه ره ی کۆمه لایه تی کۆمه لی کوردی و، له بینا کردنه وهی که سایه تی به ره مه پته رانه ی

مروڤی کوردا.

ئاواکردنه‌وهی دیتها و ژيانده‌وهی ئابوری دیتها سه‌رمایه‌ی گه‌وره و ماوه‌ی درێژ و پلانی زانستی درێژخایانی گه‌ره‌که . جاران حکومه‌ت «باج»ی له جوتیار سه‌نده‌وه، به‌لام نیستا و تا چه‌نده‌ها سالی تر بۆ نه‌وهی ئابوری دیتها ته‌ندروست بۆ بگه‌پێته‌وه نه‌بێ حکومه‌ت «باج» به جوتیار بدا. حکومه‌تی هه‌رێم نه‌بێ هه‌زاران ملیۆن دینار بپژێنێته ناو ئابوری دیتها‌وهه بێ نه‌وهی چاوه‌پێی نه‌وه بێ به زویه‌کی زو، له ماوه‌یه‌کی کورت دا، وه‌ری بگه‌رێته‌وه. به‌لام نه‌مه نه‌پێته سه‌رمایه‌گوزاری درێژخایان بۆ ئاینده. بنچینه‌ی ئابوری دیتها به‌میز نه‌کا و، کاریگه‌ری که‌رتی کشتوکال له پاشه‌پۆژێکی نزیک دا له تێکڕای ئابوری نیشتمانی کوردستان دا ده‌رئه‌که‌وێ.

له هه‌لومه‌رجی ئیستادا، له کوردستان به هۆی نه‌و بودجه‌یه‌وه که له به‌غدا‌وهه دێ سه‌رمایه و، به هۆی هه‌بونی ئاو و نه‌رز و، هه‌بونی هێزی مروڤی گنج و شاره‌زا، به که‌لک وه‌رگرتن له پسپۆر و کۆمپانیای بیگانه، توانای نه‌وه هه‌یه سه‌ره‌له‌نوێ دیتها ناوه‌دان بگه‌رێته‌وه، بژێرنێته‌وه، چالاک بکړێ و بگه‌رێته بناغه‌یه‌کی تۆکه‌ی داها‌تی تاکی جوتیاری کوردستان و سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی داها‌تی نیشتمانی و، دا‌بین‌کردنی ئاسایشی خۆراک که یه‌که‌که له پایه‌کانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی.

ئاواکردنه‌وهی دیتها:

بۆ جێبه‌جێکردنی پرۆژه‌ی ئاواکردنه‌وهی دیتها ده‌سته‌یه‌کی بالا پێک به‌تێرێ له: سه‌روکی ده‌سته به پله‌ی جێگه‌ری سه‌روه‌زیر.

ئه‌ندامه‌تی وه‌زیره‌کانی دارایی، کشتوکال، ئاوه‌دان‌کردنه‌وه، پلاندانان...

لایه‌نی که‌م ۲۰٪ داها‌تی سالانه‌ی هه‌رێم بۆ جێبه‌جێکردنی ته‌رخان بکړێ.

ئه‌م ده‌سته‌یه پلانیکی درێژخایانی ئاواکردنه‌وهی دیتها دانێ، دا‌به‌شی نه‌کا بۆ پلانی سالانه، هه‌ر ساله‌ی به‌شێکی له شوێنیک دا، یا نه‌گه‌ر توانی له چه‌ند شوێنیک دا، بۆ ئاسانکاری سه‌ره‌تا له ناوچه ده‌شتاییه‌کان دا، جێبه‌جێ بکا.

پرۆژه‌که به قانون له لایه‌ن نه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانه‌وه په‌سند بکړێ.

لیژنه‌یه‌کی پارله‌مانی به‌هواداچونی جێبه‌جێکردنی بکا.

ده‌سته‌ی ئاواکردنه‌وه به‌م رێگایانه کاره‌کانی نه‌نجام بدا:

یه‌که‌م: دروستکردنی شاری نوێ:

هه‌لبه‌زاردنی شوینی گونجاری نزیک له چه‌ند دێیه‌ک بۆ دروستکردنی شاریکی نوێ. ئه‌م شوینه چاکتر وایه‌یان خۆی بگه‌رێته ناوه‌ندی به‌پێوه‌به‌رایه‌تیان نزیک بێ له‌یه‌کێ

له ناوهنده کارگرتیه کانه وه.

تۆپۆگرافیای شوینه که، شاخاوی بیتیا دهشتایی، به کاربهینرئ بۆ جوانکردنی شاره که.

نەخشەیهکی گشتی (ماستر پلان) بۆ دروستکردنی دابنرئ.

فراوانبونی دواپۆژی له بهرچاو بگیریئ.

ههول بدرئ که مترین زهوی کشتوکالی خهسار ببئ.

سنووری زهوی نیشته جیبون و کشتوکال و پاوان و له وه پگا له یهک جیا بکریته وه.

خه لکی دتیه کانی نزیکی هان بدرئین بگوینه وه ئهم شارانه.

نەخشەکیشانی شاره که به شیوهیهکی زانستی بئ: شه قامی سه رهکی و کۆلانه کانی و

زێربه کانی، باخچه و شوینه گشتیه کانی، خانو و فهرمانگه و بازار و دوکانه کانی... به

پیتی پلانتیکی دانراو دابهش بکریئن.

منالانی جوتیاره کان بههرمه مند بن له یارمهتی مانگانه تا ته مهنی ۱۸ سالان.

هر جوتیارئ ته مهنی گه یشته ۶۵ سال بههرمه مند بن له مافی خانه نشینی.

شاره که ئهم بینایانهی تیدا دروست بکریئ:

۴۰۰ - ۵۰۰ خانوی ۲ و ۳ و ۴ و ۵ ژور بۆ دانیشتوانی شاره که و کارمه ندانی

فهرمانگه کانی حکومه ت.

دروستکردنی ریگاوایان بۆ بهستنی شاره تازه که به ناوهندی ناوچه که وه.

کردنه وهی تۆپی ریگاوایان بۆ ناو زهویه کانی ده وره یه ری.

پرۆژه ی ناوی خواردنه وه

ئیسته گی کاره با

بینای ناوهندی به پتوه به رایه تی

شاره وانی

خویندنگه ی سه ره تایی و ناوهندی و دواناوهندی

مزگه وت

بازار و به تزیخانه و میوانخانه

بنکه ی ته ندروستی

بنکه ی ئاسایش

بنکه ی پۆلیس

بنکه ی پۆست و ته له فۆن و ئینته رنیت

بنکه ی کشتوکال و کۆگای هه لگرتنی به ربووم

بنکه ی دروستی ئازه ل و گه وپی گشتی

هۆلى كۆيۈنەۋە
ياريگە
باخچە

دووم: پشتيوانى كشتوكال:

باخدارى - حكومت سالانە بەرامبەر بە خىۋىكرىنى ھەر درەختىگە بە پىنى جۆرى دارەكە بۆ مىۋ، ترش، يادام «رەزانە» ۋ، بۆ ھەنار، ھەرمى، ھەنجىر، قەيسى، قۇخ، لىمۇ، سىۋ، پىرتەقال، گۆيۈز، زەيتۇن، بىستە ... «باخانە» بە جوتيار بدا.

بۆ نمونە رەزانەى ۱ بن مىۋ: ... دىنار

رەزانەى ۱ بن ترش: ... دىنار

باخانەى ۱ دارى زەيتۇن: ... دىنار

باخانەى ۱ دارى گۆيۈز: ... دىنار

دانەۋىتلە - حكومت سالانە بەرامبەر بە چاندنى ھەر دۆنمىگە ئىرز بە پىنى جۆرى روھەكە بە گەنم، جۆ، ئۆك، نىسك، ماش، فاسۇليا، پاقىلە، بىرنج ... «زەويانە» بە جوتيار بدا.

بۆ نمونە زەويانەى ۱ دۆنم گەنم: ... دىنار

زەويانەى ۱ دۆنم بىرنج: ... دىنار

حكومت بەروبو مى سالانە بە نىرخى ھاندراۋ بىكرىتەۋە.

سەۋزە - حكومت سالانە بەرامبەر بە چاندنى ھەر دۆنمىگە ئىرز بە پىنى جۆرى روھەكە بە شوتى، كالىك، خەيار، تىۋىزى، بامپە، تەماتە، باينجان، فاسۇليا، كۆلەك، كاھو، كەلەرم، تور، شىلم، پەتاتە، پىياز، سىر ... «زەويانە» بە جوتيار بدا.

بۆ نمونە زەويانەى ۱ دۆنم تەماتە: ... دىنار

زەويانەى ۱ دۆنم پەتاتە: ... دىنار

روھكى پىشەسازى - حكومت سالانە بەرامبەر بە چاندنى ھەر دۆنمىگە ئىرز بە پىنى جۆرى روھەكە بە گەنمەشامى، گۆلەپەۋزە، لۆكە، كونجى، كەتان ... «زەويانە» بە جوتيار بدا.

بۆ نمونە زەويانەى ۱ دۆنم گۆلەپەۋزە: ... دىنار

زەويانەى ۱ دۆنم لۆكە: ... دىنار

حكومت بەروبو مى سالانە بە نىرخى ھاندراۋ بىكرىتەۋە.

سینه‌م: پشتیوانی نازده‌نداری:

حکومت سالانه به‌رام‌بهر به ختوکردنی هر سه‌ری له مه‌پ، بز، مانگا، گامیش، گویدریژ، ئیستر... «شوانانه» به جوتیار بدا.
 بۆ نمونه شوانانه‌ی ۱ سه‌ر مه‌پ: ... دینار
 شوانانه‌ی ۱ سه‌ر گامیش: ... دینار
 هه‌نگداری و مریشکداری به هه‌مان شیوه ره‌فتاریان له گه‌ل بکری.

چواره‌م: پشتیوانی بازرگانی:

حکومت پشتیوانی له به‌ره‌می خۆمالی بکا له به‌رام‌بهر مونا‌فە‌سه‌ی به‌ره‌می ده‌ره‌وه‌دا.
 حکومت کارناسانی بکا بۆ خاوه‌نکاری که‌رتی تایبه‌ت بۆ هه‌ناردنی به‌ره‌می خۆمالی بۆ بازاری ده‌ره‌وه.

پینجه‌م: کاراگردنی بانگی کشتوکال:

دانی قەرز به جوتیاران به سودی که‌م و ماوه‌ی درێژ بۆ:

دروستکردنی ره‌ز و باخ

راکێشانی جۆگه

هه‌لکه‌ندنی بېر

پروژه‌ی مریشکداری

دروستکردنی چه‌وزی په‌روه‌رده‌کردنی ماسی

په‌روه‌ده‌کردنی هه‌نگ و دروستکردنی هه‌نگه‌لان

پێکه‌وه‌نانی ران و کاگه‌ل

کرپنی تراکتور، په‌مپ، سه‌یاره، ئامیژی تری کشتوکال

جێبه‌جێکردنی ئەم پروژه‌یه نه‌گه‌ر له ژێر چاودێری ورد و لێپرسینه‌وه‌ی به‌رده‌وام دا

نەبێ، ئەشێ گە‌نده‌لی دارایی، گە‌نده‌لی کارگێڕی، گە‌نده‌لی سیاسی به‌ره‌م به‌یئێ. بۆ

ئەوه‌ی نه‌بیته سه‌رچاوه‌ی به‌ره‌مه‌یانی گە‌نده‌لی ئەبێ چه‌ند رێوشوێنی قانونی دابنێ

له‌وانه:

نابج به‌یئێرێ ببیته هۆی به‌ فیروودانی دارایی گشتی

جێبه‌جێکردنی ژێرخانی پروژه‌که پێویستی به بودجه‌یه‌کی گه‌وره و راپه‌راندنی خێراشی

پێویستی به که‌مکردنه‌وه‌ی کۆسپی بیروکراتی هه‌یه ئەمه‌ش زه‌مینه‌ی دروستبونی

گەندەلى دارايى ساز ئەكا بۆيە ئەبى رېئوشوئىنى وەھا دابىزى ئەمە نەبىتە سەرچاوەى گەندەلى دارايى .

دواى تەواکردنى پرۆژەكەش ئەو داوودەزگايەى بەرپرس ئەبى لە ھەلسەنگاندن و دانى پارەى پشتىوانى و قەرز بە جوتيارەكان ئەمىش زەمىنەى دروستبونى گەندەلى دارايى ساز ئەكا بۆيە ئەبى چاودىرى و لىپرسىنەوہىەكى واين بە سەرەوہ بى رى لە رودانى لادانى وەھا بگرى .

نابى بەئىلرئ ببىتە ھۆى ھەلئاسانى کارگىرى

دەزگای بەرپۆەبردنى پرۆژەكە لە ھەمو ناوہندىكى تازەدا پىويستى بە دەيان فەرمانبەر و کارمەندى بوارى جياجياى خزمەتگوزارى ھەيە . ئىستا گرفتىكى كوشندەى دەزگای کارگىرى ھەرىمى كوردستان، كە كارى لە بەر ناپوا و بۆتە بار بە سەر ھۆمەت و دارايى گشتىەوہ، ھەلئاسانى کارگىرى و، زۆرى فەرمانبەر و کارمەندى بىكار و كارنەكەرە، ئەبى لەم پرۆژەيەدا رىگە نەدرى ئەم پەتايە دوبارە ببىتەوہ، بەلكو ئەبى بە كەمترىن و لىوہشاوہترىن فەرمانبەر و کارمەندى ئىستاي ھۆمەت كارەكان ئەنجام بەدا .

نابى بەئىلرئ ببىتە گىتۆى حىزبىيا گىتۆى خىلەكى

ئەو ناوچانەى پرۆژەكانى تىدا جىبەجى ئەكرى بە زۆرى لە ژىر دەسلەتيا نفوزى حىزبىك دايە، يا ناوچەى ژيانى عەشیرەتى، خىلئ، ھۆزىكى ديارىكراوہ، نابى ئەمە ببىتە ھۆى دروستکردنى گىتۆيەكى داخراو بۆ ئەوانە . لە دابەشکردنى خانو و كار دا لە شارە تازەكەدا ئەبى دەرڤەتى يەكسان بۆ ھەمو دانىشتوانى ناوچەكە بى گويدانە ئىنتىماى حىزبى، عەشیرەتى، دىنى و مەزھەبى، بېرەخسىنرئ .

پرۆژەى ئاواکردنەوہى دىھات پرۆژەيەكى ستراتىجىيە . پىوہەندى بە ئىستا و پاشەپۆزى ولاتەوہ ھەيە . رەھەندى ئابورى، كۆمەلایەتى، سياسى و، رۆشنىبرى ھەيە . بۆ دارپشتن و جىبەجىکردنى نەخشەكەى پىويستى بە سەدان كەسى شارەزا و پسپۆرى كورد و بىگانەى بوارى جيا جيا ھەيە . دواى تەواوونىشى دەيان و بگرە سەدان ھەزار كەس لەم ناوہندە تازانەدا ئەزىن، بۆيە ھەرچى زۆتر گىتوگۆى لە سەر بكرى و، بە بىروبوچونى تازە دەولەمەن بكرى، ھىشتا كەمە .

خویندنه وهیهکی کوردی

بۆ رێکهوتنی ئه مه ریکی - عیراقی *

ماوهی چهند مانگێکه له سه ر رێکهوتنی ئه مه ریکی - عیراقی مشتومڕه . ئه م رێکهوتنه له ناو که سایه تیهکانی عه ره ب دا لێدوان و تیجیتهی جۆراوجۆر و دژیهکی به ئاشکرا له ده زگاکانی راگه یاندن دا لی که وتۆته وه ، که چی له ناو کوردا که مترین باسی لێوه کراوه له کاتێک دا ئه م رێکهوتنه ئه وه نده ی پێوه ندی به عیراقه وه هه یه ئه وه نده ش پێوه ندی به سه لامه تی کورده وه هه یه .

ئه گه رچی سه رکرده کانی کورد زۆر به په رۆشه وه له قبوڵکردنی رێکهوتنه که دوان و ئه وان وه کو «پاریزه ر»ی یه که می ریکه وتنه که ده رکه وتن . پێیان وابوه هه رچی ئه مه ریکا بیکا ئه ی ئه مان بێ قه یدوشه رت پشتیوانی لێ بکن و به باشی دا بنێن . که چی زۆرایه تی خه لکی کوردستان ، ته نانته که سایه تیه سیاسی و کۆمه لایه تی و رۆشن بیریه کانی ، شتیکی ئه وتۆ له ناوه رۆکی ریکه وتنه که نازانن . ئه مه ش ئه مان با ته وه بۆ پرسێکی گرنگی جو لانه وه ی کورد و جۆری سه رکرده یه تی کردنی و به پێوه بردنی ملمعانی و کێشه کانی ، ئه ویش نه بونی رونی سیاسی بوه له په یوه نده ی ده ره که یه کانی : سیاسی ، ئابووری ، عه سه کهری ... حکومه تی هه رێم و سه رکرده یه تی حیزیه کانی دا ، له گه ل به غداد و ده و له تانی دراوسێ و دنیا که هه میشه له تاریکی دا بوه .

ئه گه رچی ده قی رێکهوتنه که به زمانی ئینگلیزی و عه ره بی له چه ندین رۆژنامه و سایته ئه لکترۆنی دا بڵاو کراوه ته وه ، هه ندێ رۆژنامه ش ده قه که یان کرد به کوردی و بڵاو یان کرده وه ، به لām ئه وه ی جێگه ی سه رسو پرمان بو که سانێکی شاره زای کاروباری

قانونی، سیاسی، سەربازی، ئابوری، لێیان نەکوڵیەوێ کە ئاخۆ کاریگەری ئەم رێکەوتنە لە سەر نیستا و پاشەپۆژی کوردستانی عێراق بە ئیستای هەریم و ناوچە دابراوەکانیەوێ چۆن ئێمە.

ئەگەرچی وهزیری کاروباری دەرەوێ عێراق کوردە و، بە پێی ئەو «سیستەمی کۆتا»یە کە ئەنجومەنی وهزیرانی عێراقی لە سەر دامەزراوە، ئەم بۆتە وهزیری ئەو وهزارەتە بەشی کوردبوو، بەلام گفتوگۆکانی ئەمەریکی — عێراقی دەرمان خست هەبونی وهزیری کورد، بە تاییەتی ئەگەر داوکی لە بەرزەوهندیەکانی کورد نەکا، لە کابینەکی بەغدادا هەبێت ئەبێ شتێ لە مەسەلەکان ناگۆڕێ.

گفتوگۆ لە سەر رێکەوتنە کە لە سەرەتایە بە دەس وهزارەتی دەرەوێ بو. وهزیری دەرەوێ، بێ ئەوێ زانیاریەکی راست و روشن بۆ بە رای گشتی عێراقی و کوردی، لە قسەکانی دا هەمیشە بەهاری ئەهێنایە چۆکان. وای دەرئەخست کە رێکەوتنە کە گەشتۆتە کۆتایی و ها کە ئێمە کرا. سەرکێدەکانی کوردیش وای بە جوانی و بە هەماسەو داوکییان لێ ئەکرد بەکێ شارەزا نەبایە وای ئەزانی بەلگە سەرەخۆیی کوردستانی تێدا راڤەنێ، تا نوری مالیکی کتوپڕ بە جۆری کە لە «سوکایەتی پێ کردن» ئەچو هەموو فایلەکی لە وهزیر و وهزارەتی دەرەوێ سەندەو، ئێتر خۆی راستەوخۆ کۆتە بەپۆتەبردنی و هەندێ لە ناوهرۆکی رێکەوتنە کە دزێ پێ کرا بۆ دەرگاکی راگەیاندن.

لێره دا چەند راستیە ک، رەنگە تال بێ،

بەلام پێویستیان بە رونکردنەوێ هەیه:

یەکەم، لە عێراقی فیدرالی دا کاروباری دیفاع و دەرەوێ و دارایی، بە پێی مادە ۱۱۰ «دەستوری هەمیشەیی» کە پارلمانی کوردستان پەسەندویەتی و ژۆریەتی دەرەوێ کورد لە ریفەراندۆم دا دەنگی بۆ داو، لە دەسلاتی حکومەتی ناوهندیە. واتە ئەم رێکەوتنە لە دەسلاتی حکومەتی ناوهندیە.

دووم، ئەم رێکەوتنە و هەر رێکەوتنێکی تری لەم بابەتە، کە عێراق بە پێی مادە ۲۳ رێکەوتنامە کە بۆی هەیه لە گەڵ دەولەتانی هاوبەشی هێزەکانی فرەهەگەز و رێکخراوە ناوهدولەتیەکان بیک، کار ئەکاتە سەر ئیستا و پاشەپۆژی گەلی کورد و هەری کوردستان. لە بەر ئەوێ ئەبێ کوردیش لە ئامادەکاری دا بۆ ئەم رێکەوتنانە ئاگادار و بەشدار بێ.

سێیەم، ئەگەر لە شاندێکی وهههه، نوێنەری حکومەتی هەریم، بە دەسلاتەوێ بەشدار ئەبێ، وهزیری دەرەوێ کورد بێتیا عەرەب، چۆن لە مەسەلە کە ئەگۆڕێ. بە تاییەتی

ئەگەر رېڭە وتنەكە سەرەنجام بە دەنگى زۆرەيتى ئەندامانى ئەنجومەنى نوپۇسلىرى عىراق پەسەند كرا. ئەوسا حكومەتى ھەرېم و پارلەمانى كوردستان پەسەندى بىكەنیا رەتى بىكەنۈە ئەيىتە كەپەنگى پاش باران.

چوارەم، ناۋى دەۋلەتى ئەمەرىكا بە «ۋىلاتىيە كىگرتۈەكانى ئەمەرىكا» نوسراۋە كەچى لە ھىچ مادەيەكى ئەم رېڭەكتەننامەيەدا ئىشارەت بە فېدرالى بونى دەۋلەتى عىراق نەدراۋە و، ھەمىشە بە «كۆمارى عىراق» و «حكومەتى عىراق» ناۋ براۋە.

رەۋىتى گىفتوگۈى رېڭەكتەننى ئەمەرىكى - عىراقى ئىبىن زەنگى ھۆشيارى بىن بۆ كورد، ئەگەر ۋا بېۋا لە رابردودا عىراق پەيمەنى سەعدادىباد (۱۹۳۷)ى لە گەل تۈركىيا و ئىتران و، دواتر پەيمەنى بەغداد (۱۹۵۵)ى لە گەل ئىتران و تۈركىيا و، پەيمەنى دۆستايەتى و ھاۋكارى (۱۹۷۲)ى لە گەل يەككىتى سۆفۇت و، رېڭەكتەننى جەزائىرى (۱۹۷۵)ى لە گەل ئىتران ئىمزا كوردە، ئىستاش كى ئەللى لە پاشەپۇزۇتتىكى نىزىك دا چەندىن رېڭەكتەننى لەر جۆرە لە گەل ئىتران و تۈركىيا و سۈرىا لە پشتى كوردەۋە پىچەۋانەى بەررەۋەندىەكانى كورد ناكىزى؟ خۆ تا ئىستاش ئىتران سۈرە لە سەر زىندۈيەتى و كارپىكردنى رېڭەكتەننى شا - سەدامى جەزائىر (۱۹۷۵) كە بە تايىبەتى دژى كورد ساز كرا، كەچى ۋەزارەتى دەرەۋى عىراق ھىچ ھەنگاۋىكى جدى نەناۋە بۆ ھەلۋەشاندەۋەيا كۆپىنى بە رېڭەكتەننىكى تر.

دەر بارەى ناۋەرۆكى رېڭەكتەكە

ئەمەرىكا ۋەكو گەرەتەرتىن زەلەيزى دىنيا ھىزەكانى بە سەرەنسەرى دىنيادا بىلاۋ كوردۆتەۋە. بۆ رېڭەختىنى دۆخى قانۋنى ھىزەكانى لە ۋىلاتانەدا كە ھىزەكانى تېدا ماۋەتەۋە، لە گەل ھەر يەككىيان رېڭەكتەننامەيەكى ئىمزا كوردە. ئەم جۆرە رېڭەكتەن بە ناۋى رېڭەكتەن لە سەر دۆخى ھىزەكان «سۇفا: status of forces agreement» ۋە، چۆتە ناۋ ۋەرەنگى سىياسىيەۋە. ئەمەرىكا لەم جۆرە رېڭەكتەننى لە گەل ژمارەيەكى زۆر لە حكومەتەكانى دىنيا مۆر كوردە لەۋانە دەۋلەتەنى ئەندامى ئاتقۇ، يابان، كۆرىا، عەرەبىستانى سەۋدى، عومان، كۈەيت، قەتەر، ئىماراتى عەرەبى يەكگرتۈ... رېڭەكتەننامەى عىراق - ئەمەرىكاش، ھەمان «سۇفا» يە، بەلام عىراق ئەيەۋى ناۋى بىنى «رېڭەكتەننامەى كىشانەۋە».

رەشەنۋسى «رېڭەكتەننامەى كىشانەۋە»ى ئەمەرىكى - عىراقى پىك ھاتۋە لە دىباچەيەكى كورت و ۳۱ مادە. ئەگەرچى لە ھىچ مادەيەكى دا باسى دانانى «بىنگى جەنگى»يا «بىنگى سەربازى» ناكە بەلام راستىكەى ئەۋەيە كە زۆرى مادەكانى بە تايىبەتى مادەكانى: ۵ ھەتا ۲۴ تەرخان كراۋە بۆ رېڭەختىنى دۆخى سەربازى، سىياسى،

ئابوری، دارایی، تکنیکی... مانه وه و جولان و هاتوچۆ و لهشکرکێشی هێزهکانی ئەمەریکا له چوارچێوهی قانونی دا له بنکه سەربازیهکانی خۆیان دا له سەر ئەرزی عیراق و له دهرهوهی بنکهکانی خۆیان.

به پیتی مادهی ۳۱: ماوهی ۳ ساڵ کار بهم رێکهوتنه ئهکری و، به پیتی مادهی ۲۵: هێزهکانی ئەمەریکا ئهین تا ۲۰۰۹/۶/۳ له ناو شار و ئاوابیهکانی عیراق بکشینهوه بنکه سەربازیهکانیان و، تا ۲۰۱۱/۱۲/۳۱ له ههمو عیراق بکشینهوه، ئهگر تا ئوسا ئهم رێکهوتنه ههڵ نهوێشێنرێتهوه یا درێژ نهکریتهوه.

لێره دا پێویست ناکا مادهکانی رێکهوتنه که یهکه یهکه شی بکریتهوه و، له باری سهرنجی بهژهوهندی کوردهوه ههلبسهنگین، بهلام ئهوهی پێویسته لێره دا باس بکری، له بهر چکاوهی تهجروبه تالهکانی رابوردوی کوردا، چهند بابتهکه که پێوهندیان به دیتیاچه و به چهند مادهیهکهوه ههیه لهوانه: مادهکانی ۴ و ۲۶ و ۲۸ که ئهشن مایهی نیگهرانی بن بۆ کورد.

له دیتیاچهکا دا ئامانجی رێکهوتنه که بهمجۆره روێ کرارهتهوه: «... پته وکردنی ئاسایشی هاوبهش و بهشداری له ناشتی و ئاسایشی ئاونهتهوهیی و، بهگژاچونهوهی ئیرهاب له عیراق دا و، هاوکاری کردنی یهکتری له بوارهکانی ئاسایش و بهرگری و، به هۆی ههمو ئهوانهوه... بهرپهچدانهوهی ههپهشهکانی له سهروهی و ئاسایش ویهکیتی ئەرزی عیراق ئهکری...»

مادهی ۴: ئهکهکان

بۆ بهرپهچدانهوهی ههمو ههپهشهیهکی ئاوهکی و دهرهکی دژی کۆماری عیراق و بۆ بههێزکردنی هاوکاری بۆ تیکشکاندنی تهزیمی قاعیده له عیراق دا و المجموعات الاخری الخارجة عن القانون بۆ ئه مه بهسته ههردولا، له سهر بنچینهیهکی کاتی، پێکهاتن له سهر:

۱. حکومهتی عیراق داواییارمهتی کاتی ئهکا له هێزهکانی ولاتهیهکگرتوهکان که پشتگیری بکا له ههولهکانی دا بۆ پاراستنی ئاسایش و ئارامی له عیراق دا، لهوانه هاوکاری بۆ ئهجامدانی لهشکرکێشی دژی تهزیمی قاعیده و گروپه ئیرهابیهکان و المجموعات الخارجة عن القانون، لهوانه پاشماوهکانی رژیم.

۲. ههمو ئهوه لهشکرکێشیانهی که به پیتی ئهم رێکهوتنه ئهجام ئهدرین، به موافقهتی حکومهتی عیراق و هاوئانهگی تهواوی دهسهلاتی عیراقی ئهکری. ههمو ئهوه لهشکرکێشیانه کۆمیتیهکی هاوبهش بۆ هاوئانهگی سهربازی سهرپهرشتیان ئهکا، که به پیتی ئهم رێکهوتنه پێک ئههینرێ. هه ر کێشهیهکی پێوهندیار به لهشکرکێشی

پیشنیارکراوه وه که کۆمیتە ی هاوبەشی هاوناھەنگی نهیتوانی یەکلایی بکاتە وه ئەنێردی بۆ کۆمیتە ی وهزاری هاوبەش.

٣. ھەموو ئەو لەشکرکێشییانە لە گەڵ ریزگرتنی تەواوی دەستوری عێراقی و قانونەکانی، جێبەجێکردنیان گونجاو ئەبێ لە گەڵ سەرۆری عێراق و بەرزەوھەندیە نیشتمانیەکانی، بەوجۆرە ی حکومەتی عێراق دیاری ئەکا، ئەرکی ھێزەکانی ئەمەریکا یە ریزی قانون و داب و نەریتەکانی عێراق و قانونی ناودەولەتانی بگرن.

٤. ھەردولا پێک دێن درێژە بدن بە ھەولەکانیان بۆ ھاوکاری لە پێناوی بەھێزکردنی توانای ئاسایشی عێراق، بەو جۆرە ی لە سەری رێک ئەکەون، لەوانە مەشق و تەھیز و پشتیوانی و پەیدا کردن و دامەزراندن و نوێکردنەوی دەزگا لۆجستیکەکان (گوێژانە وه و دالەدان و نازوقەدانی سەربازەکان)

٥. ئەم رێککەوتنە مافی ھەردولا بۆ خۆپاراستن دیاری ئەکا وەکو ئەو ی لە قانونی ناودەولەوتی پێتوھەندیار دا پێناسە کراوە.

مادە ی ٢٨: بەرپەرچدانەوی مەترسیە ئاسایشیەکان

لە پێناوی پتەوکردنی ئاسایش و ئارامی دا لە عێراق و بەشداری کردن لە درێژەپێدانی ئاشتیی و ئارامی ناوتەتوھیی دا، ھەردولا بە چالاکی ھەول ئەدن لە پێناوی بەھێزکردنی تواناکانی سیاسی و عەسکەری کۆماری عێراق و توانینی عێراق بۆ بەرپەرچدانەوی ئەو مەترسییانە ی ھەرەشە لە سەرۆری و سەرپەرچوویی سیاسی و یەکییتی ئەززی ئەکەن، بۆ ئەو مەبەستە ھەردولا بە شێتوھەکی نزیک پێکەو کار ئەکەن دەریارە ی ئەو بابەتانە ی پێتوھەندیان لە گەڵ بەرگری و ئاسایش ھەبە، لەو بارە ی ھە:

١. لە کاتی دەرکەوتنی ھەر مەترسیەکی دەرەکییا ناوھەکی دژی عێراقیا ئەگەر دەستدریژی کرایە سەر، سەرۆرییا سەرپەرچوویی سیاسی یا یەکییتی ئەززی یا ئاوی یا ئاسمانی، یا توانای مانەو ی دامەزراوہ دیموکراتیەکانی پێشێل بکا، لە سەر داوی حکومەتی عێراق، ھەردولا دەسبەجێ دەس ئەکەن بە گفتوگۆی ستراتیجی، بەوجۆرە ی خۆیان لە سەری رێک ئەکەون، ولاتە یە کگرتوھەکان رێوشوینی گونجاو ئەگرن، کە پێکدێ لە کاری دیپلۆماسی و ئابوری و سەربازی، یا ھەر تێکەلە یەکیان، بۆ بەرەنگاری ئەو مەترسییانە.

٢. ھەردولا موافەقەت ئەکەن لە سەر درێژەدان بە ھاوکاری پتەو بۆ چەسپاندن و بەردەوامی دامەزراوہ ئاسایشی و دامەزراوہ سیاسی و دیموکراتیەکانی عێراق، لەوانە، بە پێی ئەو ی کە خۆیان لە ناو خۆیان دا لە سەری رێک ئەکەون، ھاوکاری بۆ مەشق و تەھیز و چەکارکردنی ھێزەکانی ئاسایشی عێراق، لە پێناوی شەپری ئیڕھابی ناوخوازی

و ناوده‌وله تانی والمجموعات الخارجة عن القانون، شهوش له سەر داواى حکومه‌تى عیراق.

لێره‌دا ته‌نیا ٣ بابەت، که پێوه‌ندی‌یان به پرسی کورده‌وه هه‌یه، ئه‌خریته به‌ر باس:

یه‌که‌م: کورد و گه‌ره‌نتی ناوده‌وله‌تى

هه‌ندێ که‌سایه‌تى سیاسى عیراق، له‌وانه هه‌ندێ له کاربه‌دهسته پایه‌بلنده‌کانى که کوردن، نێگه‌رانى قوڵیان درپێى له ئیمزانه‌کردنى و، مه‌ترسێ ژۆر گه‌وره‌یان نه‌خسته به‌رده‌م خه‌لكى عیراق وه‌كو:

ئهمه‌ریكا هێزه‌كانى له عیراق نه‌كێشیته‌وه...

ئینقیلابى عه‌سكەرى ئه‌بێ...

ئێزان ده‌س وه‌ر نه‌داته هه‌مو کاروباره‌كانى عیراقه‌وه...

مەلەلانی ده‌سه‌لات و شه‌پى ناوخۆى شیعە - شیعە و، سوننه - سوننه و، شیعە

- سوننه و، کورد - عه‌ره‌پ... ئه‌قووم...

پاره‌ى که‌له‌که‌بوى عیراق، که ئیستا سه‌رۆک بوش پاراستویه‌تى، له لایه‌ن

خاوه‌نقه‌رزه‌كانه‌وه تالان ئه‌کړی...

به کورتى عیراق ژێروژه‌به‌ر ئه‌بێ!

به‌لام که‌سیان باسیان له‌وه نه‌کرد که نه‌بونى هیچ گه‌ره‌نتیه‌كى ناوده‌وله‌تى بۆ پاراستنى کورد له‌م رێکه‌وتنه‌دا جارێكى تر کورد ئه‌خاته‌وه ژێر مه‌ترسێه‌كى جدیه‌وه. به‌تایبه‌تى له پاشه‌پۆژدا ئه‌گه‌ر هاوسه‌نگى ته‌رازوى هێزه‌كان له نێوان کورد و حکومه‌تى ناوه‌ندى به‌غدادا به‌جۆرێكى به‌په‌تى گۆرا و، ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لات له به‌غدادا جارێكى تر که‌وته ده‌س هێزێكى قه‌ومى شۆڤینیا دینیى تونده‌په‌و.

سالى ١٩٢١ که ده‌وله‌تى عیراق دامه‌زرا خرایه ژێر مانه‌داتى بریتانیه‌وه. حکومه‌تى

بریتانى عیراقى به‌ست بوه‌وه به چه‌ندین رێکه‌وتنه‌نامه‌ى سه‌ربازى و داراییه‌وه.

سالى ١٩٣٠ کاتى عیراق ویستی سه‌ریه‌خۆی به ده‌س به‌یتى و بێى به‌ ئه‌ندام له کۆمه‌له‌ى نه‌ته‌وه‌كان دا ئه‌بو به‌ریتانیا شایه‌تى بۆ بدا که توانای هه‌یه خۆى به‌پێوه ببات، به‌ریتانیا له نرخی ئه‌م شایه‌تیه‌دا داواى ئه‌کرد که رێکه‌وتنه‌ کۆنه‌كان به‌ شێوه‌یه‌كى تازه دابه‌ژنه‌وه.

رێکه‌وتنه‌ کۆنه‌كان هه‌ندێ رسته‌یان تێدا بو سه‌باره‌ت به سه‌لماندنى هه‌ندێ له مافه‌كانى کورد، چونکه کۆمه‌له‌ى نه‌ته‌وه‌كان به‌و مه‌رجه ولایه‌تى موسل (به‌شیکی کوردستانی ئه‌گرتوه) خستبوه سەر ده‌وله‌تى عیراق که دان به هه‌ندێ له مافه‌كانى کوردا بێ. رێکه‌وتنه‌ تازه‌که‌ى به‌ریتانى _ عیراقى ئه‌و مافه‌نای کوردی پشتگوێ خست

بو، به بیانونی نه‌وی ریکه‌وتنه که کاریکی ناوده‌ولته‌تانی به‌لام کیشی کورد کاریکی ناوخوی عیراقیه.

چالاکه‌کانی کورد له و سهرده‌مه‌دا له ریگی ناردنی عهریزه و مه‌زیه‌ته و یادداشت و بروسکه‌وه بۆ حکومه‌تی به‌ریتانی و حکومه‌تی عیراق و کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان و، له ریگی خۆپیشان‌دان و گفتوگۆی روبه‌په‌ر له گه‌ل نوینه‌رانی عیراقی و به‌ریتانی‌ه‌وه داوایان کرد جۆری له گهره‌نتی سه‌باره‌ت به‌ دا‌بین‌کردنی مافه‌کانی کورد له و ریکه‌وتنه‌دا بنوسری، چونکه ترسی نه‌ه‌یان هه‌بو حکومه‌تی عیراق له پاشه‌پۆژدا وه‌ک چۆن تورک نه‌رمه‌ی قه‌ کرده، نه‌وانیش کورد له عیراق دا قه‌ بکه‌ن. به‌لام هه‌ول و ته‌قه‌لای چالاکه‌کانی کورد سه‌ره‌نجام له خۆپنای قوربانیه‌کانی شەشی ره‌شی شه‌یلول (۱۹۳۰) و له زیندانه‌کانی عیراق دا خنکا.

دوای نه‌وی عیراق په‌لاماری کوه‌یتی دا و داگیرێ کرد کۆمه‌لگای ناوده‌ولته‌ی به‌ ده‌نگ هات و نه‌نجومه‌نی ئاسایشی ریکه‌خوازی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان بپاری ۶۶۱ (۱۹۹۰) ی دا و، به‌ دوای نه‌ویش دا زنجیره‌یه‌ک بپاری دا له‌وانه بپیاره‌کانی ۶۸۷ (۱۹۹۱)، ۶۹۹ (۱۹۹۱)، ۷۰۷ (۱۹۹۱)، ۷۱۵ (۱۹۹۱)، ۱۰۵۱ (۱۹۹۱)، ۱۲۴۸ (۱۹۹۹)، ۱۴۴۱ (۲۰۰۲)، ۱۴۸۳ (۲۰۰۳)، ۱۵۴۰ (۲۰۰۴)... که عیراقی خسته ژیر زه‌بری «به‌ندی حه‌وته‌م» ی په‌یمانی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کانه‌وه، که نه‌گه‌ر به‌ ناشتی له کوه‌یت نه‌کشیته‌وه به‌ زۆری هیز ده‌ری بکه‌ن و نه‌گه‌ر به‌ خۆشی بپیاره‌کانی کۆمه‌لگای ناوده‌ولته‌ی جییه‌جێ نه‌کرد به‌ زۆر به‌ سه‌ری دا به‌سه‌پێتن. هیز به‌ ته‌نیا به‌ کار هێنانی چه‌ک نه‌بو، به‌لکو زنجیره‌یه‌ک سزای قورس و بپاری کاریگه‌ر بو، سه‌ره‌نجام کوردیش وه‌کو میللته‌ی کوه‌یت که‌لکی له هه‌ندیکیان وه‌رگرت.

هه‌ر له نه‌نجامی نه‌و روداوانه‌دا چه‌ند بپاری گرنگ ده‌رباره‌ی کورد دراه‌وانه:

بپاری ۶۸۸ (۱۹۹۱) ده‌رباره‌ی دامه‌زاندنی په‌ناگای نه‌مین بۆ کورد.

بپاری ۹۸۶ (۱۹۹۵) ده‌رباره‌ی دیاریکردنی به‌شی کورد له پڕۆگرامی نه‌وت به‌ خۆراک دا.

نیستی به‌کێ له بیانوه‌کانی کاربه‌ده‌ستانی عیراق و نه‌مه‌ریکی بۆ ئیمزاکردنی نه‌م ریکه‌وتنه، وه‌کو له ماده‌ی ۲۶ دا روێن کراوه‌ته‌وه، ده‌رهێنانی عیراقه له ژیر باری بپیاره‌کانی به‌ندی حه‌وته‌م و نه‌نجامه‌کانی.

کوردی عیراق چ قازانجێ نه‌کا له ئازادکردنی عیراق له کۆتوپێوه‌ندی نه‌و بپیارانه؟ نه‌گه‌ر نه‌م کۆتو پێوه‌نده ناوده‌ولته‌تییانه و، چاودێری ناوده‌ولته‌ی نه‌مێنێ و حکومه‌تی عیراق سه‌ربه‌خۆیی ته‌واو وه‌ریگریته‌وه چ گهره‌نتیه‌ک بۆ پاراستنی کورد هه‌یه؟ نه‌گه‌ر بلێن ده‌ستوری هه‌میشه‌یی! خۆ چه‌ندین ماده له ده‌ستوردا هه‌یه سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانی

کورد له وانه مادهی ۱۴۰ به لām کامیان جێبه جێ کراوه و، گهرهنتی چیه بۆ جێبه جێ کردنیان؟

له م رێکه و تنه دا هیچ دلتیاییه ک به کورد نه دراوه که حکومه تی عیراق هاوکاری عیراقی - نه مریکی له پاشه پۆژدا دژی کورد به کار ناھیتن و رینگ به هیزه چه کدار و نه منیه کانی عیراق نادا تاوانی جینۆساید دژی کورد و هیچ گروپیکی ئیتنی و دینی دوباره بکاته وه .

دوهم: کورد و «المجموعات الخارجة عن القانون»

له م رێکه و تنه دا ۲ جار پاس له «مجموعات خارجة عن القانون» کراوه . مادهی ۴ نوسیویتی:

«بۆ به رپه رچدانه وهی هه مو هه رپه شه یه کی ناوه کی و... ته نزیمی قاعیده و المجموعات الخارجة عن القانون...»

جاریکی تر له بپگهی یه که می هه مان ماده دا نوسیویتی:

«حکومه تی عیراق داواییارمه تی نه کا... دژی المجموعات الخارجة عن القانون»

رێکه و تنه که جاریکی تر له بپگهی دوه می مادهی ۲۸ دا نوسیویتی:

«هه ردولا موافقه ت نه کن... له پێناوی شه پی تێپۆپی ناوخوی و ناوده وله تی و

المجموعات الخارجة عن القانون...»

کاتی که مادهی ۲۴ی قانونی هه لبژاردنی نه نجومه نی پارێزگاگان سه باره ت به که رکوک ناکوکی له ناو پارله مانی عیراق دا دروست کرد و، سه رۆکایه تی کۆمار قانونه که یان ره ت کرده وه، نوری مالیکی، سه رۆکی نه نجومه نی وه زیران و فره مانده ی گشتی هیزه چه کداره کانی عیراق، له تۆله ی نه وه دا به بیانیوی شه پی تێپۆریزمه وه چه یشی عیراقی له ژیر ناوی «عه مه لیا تی به شانیرولخهیر» دا نارده پارێزگای دیاله بۆ ده رکردنی هیزه کانی کورد (پێشمه رگه، ئاسایش، پۆلیس، باره گای حیزیه کوردیه کان) له جێناکوکه کانی قه زای خانه قین: سه عیده، جه له ولا، ته به ج، حه مرین، قه ره ته په، جه باره ... کاتی نوێنه رانی هه ریمی کوردستان رۆژی ۱۵ی ۸ی ۲۰۰۸ بۆ یه کلای کردنه وهی کێشه که چونه به غداد به راشکاوی ئاگاداری کردن که بونی هیزه کانی کورد له ده ره وهی سنوری هه ریمی کوردستان «ناقانونیه» و مانه وه یان به «ده رچون له قانون» دانهری و، چۆن ره فتاری له که ل «جه یشی مه هدی» کردوه به هه مان شیوه ره فتار له که ل نه مانیش نه کا .

نه که رچی نوێنه رانی کورد نه م هه رپه شه یه یان به خه لکی نه گوت به لām به دوا ی مالیکی دا چه ندین که سایه تی سیاسی عیراقی هه مان قسه یان به شیوه ی جۆراوجۆر له

دهزگاكانى راگه ياندن دا دوباره كرده وه، له وانه:

د هومام حه مودى، ئه ندامى سهركردايه تى مه جليسى ئيسلامى ئه علا، نوينه رى پارله مان له ليستى ئينتىلافى شيعه دا، له وتاريك دا له برده مى كۆنفره نسى «Xادقون» دا له تاران.

عهلى ئه ديب، ئه ندامى سهركردايه تى حيزبى ده عوه و نوينه رى پارله مان له ليستى ئينتىلافى شيعه، له گفتوگويه ك دا له گه ل رۆژنامه ي شه رقى ئه وسه تى له نده نى و له گه ل دهزگاكانى راگه ياندنى عيراقى دا.

د حه يدەر عه بادى ئه ندامى سهركردايه تى حيزبى ده عوه و نوينه رى پارله مان له ليستى ئينتىلافى شيعه له قه ناته عيراقيه كانه وه.

سامى عه سكه رى، راويژكارى سه روه زير و نوينه رى پارله مان له ليستى ئينتىلافى شيعه دا، له گفتوگويه ك دا رۆژى ٣٠ى ٨ى ٢٠٠٨ له گه ل «راديۆى سه وا» له هه مويان رونتر و ره وانتر وتى:

عه ره بيه كه ي: «ان رئيس الوزراء نوري المالكي ابلغ القيادات الكردية بان تواجد قوات البيشمركة خارج اقليم كردستان سيعرضها للملاحقه القانونيه... ان المالكي ابلغ القيادات الكردية ايضا ان وجود قوات البيشمركة خارج الخط الازرق فى قضاء خاتقين فى محافظه ديالىيفرض على الحكومه التعامل معها على انها ميليشيات خارجة عن القانون...»

كورديه كه ي: «سه رۆكى وه زيران نورى ماليكى به سهركرده كانى كوردى راگه ياندوه كه بونى پيشمه رگه له ده ره وه ي هه ريمى كوردستان ئه يانخاته بهر راوانا نيباسايى... ماليكى به سهركرده كانى كوردى راگه ياندوه بونى هيزه كانى پيشمه رگه له ده ره وه ي هيلى شين له قه زاي خانه قينى پاريزگاي دباله به سهر حكومه تى دا ئه سه پيئى كه وه كو ميليشيايباساشكين ره فتاريان له گه ل بكا...»

كورد هه قيتى له م ده سه واژانه ي له م چه ند ماده يه دا نوسراون سل بكا ته وه. به تۆمه تيباخى بون و هه لگه پانه وه... له قانون به درژايى ميژوى حكومه ته كانى عيراق سه دان كورد له دانگاكانى دا حوكمى ئيعدام دراون و به هه زاران له شار و گونده كان دا كوژدان. ئه گه ر به مه نتيقى ماليكى و هاوكاره كانى بن، وه كو له رۆژانى قه يرانى خانه قين دا به ئاشكرا ده ركه وت، پيشمه رگه و هيزه كانى كورد ئه چه نه خانه ي «المجموعات الخارجة عن القانون» و، به وه ده سه لاته ي كه هه يه تى وه كو فه رمانده ي گشتى هيزه چه كداره كانى عيراق ئه توانى داوا له هيزه كانى ئه مه ريكا بكا پيگه ره له گه ل هيزه كانى عيراق بچه سه ر هيزه كانى كورد. ئه مه له كا تيك دا كه هيشتا ناكو كيه بنه په تيه كانى كورد و حكومه تى عيراق به هه لئاسراوى ماونه ته وه، له وانه:

یەکەم، ناکۆکی کوردی - عەرەبی لە سەر ناوچه جێناکۆکەکان، که لایەکی حکومەتی هەرێمی کوردستان و لایەکی حکومەتی عێراق، لە کاتیگ دا هیشتا ناکۆکیەکە بە کلاسی نەکراوەتەوە، چۆن ئێب هیزەکانی لایەکی ناکۆکیەکە بە «قانونی» و لاکە ی تری ناکۆکیەکە بە «المجموعات الخارجة عن القانون» دابنئ.

دوهم، ناکۆکی کوردی - عەرەبی لە سەر پیشمەرگە و هیزە چه کدارەکانی کورد. دەستوری هەمیشەیی مافی هەرێمی کوردستانی سەلماندووە که «حرس الاقليم» ی خۆی هەب، بە لām تا نیستا جۆری رێکخستنی ئەم هیزە لە گەل هیزەکانی حکومەتی ناوەندی لە گفتوگودایە. تا ئەمە ساخ نەکریتەو چۆن ئێب ناتۆرە ی «ناقانونی بون» بدریتە پāl لایەک و دەسەلاتی «قانونی بون» بە لاکە ی تری بدرئ.

لە عێراقی نیستادا ئەو دەزگایە کێتە دەسەلاتی هەیه لایەک بە قانونی و لایەک بە ناقانونی دابنئ و، دەسەلاتی هەیه داوا لە هیزەکانی ئەمەریکا بکا بۆ سەرکوێکردنی؟ ئەم رێکەوتنە هێچ جۆرە دلنایاییەکی نەداوە بە کورد که مەبەست لە «المجموعات الخارجة عن القانون» پیشمەرگە و هیزەکانی ئاسایش و پۆلیسی کورد نیە. کئ دەستەبەری ئەو ئەکا حکومەتی عێراق ئەم بیانوانە بەد بە کار نەهێنئ. ئەبو لە سوچی یەکن لە مادەکانی دا ئەم نینگە رانیە ی کوردی بپەوانایەتەو.

سییەم: کورد و یەکییتی ئەززی عێراق

لەم رێکەوتنەدا ٣ جار باس لە «یەکییتی ئەززی عێراق» کراوە، جارێک لە دیباچەکی دا که ئامانجی رێکەوتنەکه رون ئەکاتەو و، نوسیویتی:

«بۆ... بەرپەرچدانەوی هەپەشەکانی لە سەرورە ی و ئاسایش و یەکییتی ئەززی عێراق ئەکرئ...»

هەرۆما دو جار لە مادە ی ٢٨ دا جارێک لە سەرەتای مادەکه دا که نوسیویتی:

«... بۆ بەرپەرچدانەوی ئەو مەترسییانە ی هەپەشە لە سەرورە ی و سەرپەخۆیی سیاسی و یەکییتی ئەززی ئەکەن...»

جارێکی تریش لە بپگەییەکی هەمان مادە دا که نوسیویتی:

«... لە کاتی دەرکەوتنی هەر مەترسیەکی... سەرورە ریا سەرپەخۆیی سیاسی یا یەکییتی ئەززی یا ئاوی یا ئاسمانی... هەردولا دەسبەجئ دەس ئەکەن بە گفتوگۆی ستراتیجی... بۆ بەرەنگاری ئەو مەترسییانە...»

لەوێ دەوڵەتی عێراق دامەزراوە هەمو چالاکیەکی کوردی توندوتیژ بوییان هێمانە، سیاسی بوییا رۆشنییرییا کۆمەلایەتی... ئەگەر داوی دروستکردنی دەوڵەتی کوردی بویئ، یا داوی ئۆتۆتۆمی، یا تەنانەت داوی هەندئ مافی رۆشنییری بویئ، تاوانبار کراوە

به تێكدانی یهكێتی ئهززی عیراق.

هه‌ر به‌ بیانیوی پاراستنی «یه‌کێتی ئهززی عیراق» هه‌و حکومه‌ته‌کانی عیراق له‌ سه‌رده‌می حوکمی مه‌له‌کی بنه‌مالی هاشمییه‌وه (۱۹۲۱-۱۹۵۸) و دوا‌ی ئه‌وه‌ له‌ سه‌رده‌می حوکمی جمهوری قاسم (۱۹۵۸-۱۹۶۳) حوکمی عارفه‌کان (۱۹۶۳-۱۹۶۸) حوکمی به‌عس (۱۹۶۸-۲۰۰۳) یه‌ک له‌ دوا‌یه‌که‌ جه‌یشی عیراقیان ئاردۆته‌ سه‌ر کوردستان و ده‌یان هه‌زار کوردیان کوشتوه‌. ته‌نانه‌ت بۆردومانی کیمیایی هه‌له‌ به‌جه‌ و ئاوا‌یه‌کانی تری کوردسان و عه‌مه‌لیاتی ئه‌نفال هه‌ر به‌م به‌هانه‌یه‌وه‌ ئه‌نجام دراوه‌.

بۆیه‌ ئه‌شێ ئه‌م چه‌ند رسته‌یی له‌م رێککه‌وتنه‌نامه‌یه‌دا سه‌باره‌ت به‌ «یه‌کێتی ئهززی و ئاو و ئاسمان» و «پاراستنی سه‌روه‌ری و سه‌ربه‌خۆیی سیاسی و یه‌کێتی ئهززی عیراق» نوسراون، کورد به‌ هه‌ره‌شه‌یان بزانی له‌ خۆی و به‌ مه‌ترسی‌یان دابنێ بۆ سه‌ر خۆی. کاربه‌ده‌ستانی عیراق له‌ کاتی ته‌قینه‌وه‌ی هه‌ندێ نا‌کۆکی بنه‌په‌تی دا، که‌ هه‌شتا به‌ زیندو‌یه‌تی ماون، ئه‌توانن دژی کورد، به‌ کاری به‌پێن. ئه‌گه‌ر نه‌توانن له‌ هه‌لومه‌رجی نیستادا به‌ له‌شکرکێشی جه‌نگی و هه‌یزی سه‌ربازی تا‌قی بکه‌نه‌وه‌، ئه‌توانن به‌ رێگه‌ی جه‌نگی ئابو‌ری و سیاسی جێبه‌جێ بکه‌ن.

نا‌کۆکیه‌ کۆنه‌کانی ئێوان کورد و عیراق، که‌ جاران له‌ ئێوان بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد و حکومه‌تی عیراق دا بو، ئیستا بۆته‌ نا‌کۆکی ئێوان کورد و عه‌ره‌ب، له‌وانه‌: یه‌که‌م، نا‌کۆکی عه‌ره‌بی - کوردی له‌ سه‌ر ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌وله‌ت و ئهززی

عیراق

دوهم، نا‌کۆکی عه‌ره‌بی - کوردی له‌ سه‌ر سنو‌ری جو‌گرافی کوردستان ئه‌م دو‌ نا‌کۆکیه‌ هه‌تا ئیستا یه‌کلایی نه‌کراونه‌ته‌وه‌، ئه‌توانن هۆی له‌ یه‌ک ترازان و پێکادان بن. له‌و کاته‌دا هه‌ل‌ئۆیستی ئه‌م دو‌ لایه‌ن‌ه‌ی رێکه‌وتنه‌که‌، رۆشنتر هه‌ل‌ئۆیستی هه‌یزه‌کانی ئه‌مه‌ریکا، له‌ کورد چی ئه‌بێ؟ له‌ گه‌ڵ هه‌یزه‌کانی عیراق دا په‌لاماری کورد نه‌دا، یان بێ‌لایه‌ن ئه‌بێ؟

له‌ کاتی نوسینی ده‌ستو‌ری هه‌میشه‌یی عیراق دا لایه‌نی کوردی ویستی مافی چاره‌ی خۆنوسینی کورد له‌ یه‌کێ له‌ پر‌ه‌که‌کانی ده‌ستوردا بچه‌سپێنێ، سه‌ره‌نجام به‌وه‌ کۆتایی هات رسته‌یه‌ک خرایه‌ ئاو دێ‌یاجه‌که‌یه‌وه‌، که‌ دوا رسته‌یه‌وه‌، ئه‌لێ:

«پابه‌ندی به‌م ده‌ستوره‌وه‌ یه‌کێتی ئازادانه‌ی گه‌ل و ئهززی و سه‌روه‌ری عیراق ئه‌پارێزێ»

واته‌ پاراستنی نه‌که‌ هه‌ر یه‌کێتی ئهززی عیراق، به‌ل‌کو پاراستنی یه‌کێتی گه‌ل و یه‌کێتی سه‌روه‌ری ده‌وله‌تی عیراقیش مه‌رجداره‌. به‌ستراوه‌ به‌ پابه‌ندی به‌ ده‌ستوره‌وه‌ که‌

هندی له مافه سه ره تاييه كانی كوردی سه لماندوه. به واته یه کی تر نه گه کار به دهستانی
عیراق پابه ندی ده ستور نه بن، کوردیش ناچار نیه پابه ندی «یه کیتی نه رزی عیراق»
بی.

ئه م ریکه وتنه هنج جۆره دلنیا ییه کی نه داوه به کورد که جاریکی تر حکومه تی عیراق
نه توانی توانا کانی عیراق (سه ریزی، ئابوری، سیاسی...) به بیانوی پاراستنی یه کیتی
نه رزی عیراق وه دژی کورد به کار بهیئن. ئه بو له سوچی یه کن له ماده کانی دا ئه م
نیگه رانییه ی کوردی بره وانایه ته وه.

دوای ئه م خۆیندنه وه یه پرسیا ری دیته سه ره ده م: جیگه ی کورد له م ریکه وتنه
ئه مریکی - عیراقیه دا چیه؟